

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Komparace bezpečnostní politiky Ruské federace v 90.
letech a po roce 2000 vůči postsovětskému prostoru**

Miluša Bubeníková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Komparace bezpečnostní politiky Ruské federace v 90.

letech a po roce 2000 vůči postsovětskému prostoru

Miluša Bubeníková

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce, PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph. D., za věcné připomínky a odborné vedení práce. Poděkování patří také mé rodině za její podporu a trpělivost.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 KONCEPCE PŘIJATÉ PREZIDENTY JELCINEM A PUTINEM	11
KONCEPCE ZAHRANIČNÍ POLITIKY RF Z ROKU 1993	12
KONCEPCE NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI RF Z ROKU 1997	15
KONCEPCE RF PŘIJATÉ PO ROCE 2000 VLADIMÍREM PUTINEM	18
<i>Koncepce národní bezpečnosti z roku 2000.....</i>	<i>19</i>
<i>Koncepce zahraniční politiky z roku 2000.....</i>	<i>21</i>
<i>Vojenská doktrína z roku 2000.....</i>	<i>22</i>
<i>Energetická strategie Ruska 2020 z roku 2003.....</i>	<i>24</i>
<i>Koncepce zahraniční politiky z roku 2008.....</i>	<i>25</i>
SHRNUTÍ.....	26
3 VOJENSKÁ BEZPEČNOST.....	30
SOVĚTSKÉ VOJENSKÉ DĚDICTVÍ V POSTSOVĚTSKÉM PROSTORU	31
SNS – BEZPEČNOSTNÍ ORGANIZACE?	37
ORGANIZACE DOHODY O KOLEKTIVNÍ BEZPEČNOSTI	40
GUUAM.....	44
SHRNUTÍ.....	46
4 ENERGETICKÁ BEZPEČNOST.....	48
ZAKAVKAZSKO	49
UKRAJINA, BĚLORUSKO, MOLDAVSKO	52
STŘEDNÍ ASIE	56
SHRNUTÍ.....	60
5 SOCIÁLNÍ BEZPEČNOST.....	63
RUSKÉ MENŠINY.....	63
KONFLIKT V GRUZII A NÁHORNÍM KARABACHU	68
<i>Konflikt o Náhorní Karabach.....</i>	<i>69</i>
<i>Rusko-gruzínský konflikt</i>	<i>71</i>
SHRNUTÍ.....	75
6 ZÁVĚR	76
7 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	84
SEZNAM LITERATURY:	84
INTERNETOVÉ A JINÉ ZDROJE:	91
8 RESUME	94
9 SEZNAM ZKRATEK	95

1 Úvod

Po rozpadu Sovětského svazu vyvstala otázka, jaký postoj zaujme Ruská federace k postsovětskému prostoru a jak budou případné spolupráci nakloněny nové nezávislé státy postsovětského prostoru. Státy postsovětského prostoru začaly vést svoji vlastní zahraniční politiku, která byla již oprostěna od diktátu Moskvy, a mohla sledovat své zájmy. Vzhledem k sovětskému dědictví se však snaha o rychlé vyproštění se z ruského vlivu jevila jako problematická. Sovětský svaz již neexistoval, Rusko si vliv ve svém blízkém okolí chtělo však nadále udržet. Postsovětský prostor byl v ruském chápání nadále důležitou jednotkou v oblasti bezpečnostní politiky. Spolupráci postsovětských zemí se západními zeměmi Rusko hodnotilo jako možnou bezpečnostní hrozbu. Od toho se také odvíjela jeho zahraniční a bezpečnostní politika vůči postsovětskému prostoru. Zatímco na počátku vlády prezidenta Jelcina byla ruská zahraniční politika otevřena spolupráci se západními zeměmi, nástupem Vladimíra Putina se směr bezpečnostní politiky začal ubírat jiným směrem. Právě proto, že ruská bezpečnostní politika neměla vždy stejný postoj k postsovětskému prostoru, je důležité porovnat její odlišnosti. Zároveň, přes různé snahy zemí postsovětského prostoru ruská role v regionu byla vždy důležitá a do jisté míry diktovala dění v této oblasti.

Ze strany postsovětských zemí se poměr ke spolupráci s Ruskem také měnil. Některé země i po rozpadu SSSR silný vztah k Rusku (především Bělorusko, Kazachstán), jiné země se naopak potýkaly s jeho vlivem a snahu o minimalizování vlivu Ruska řešily spojenectvím v protiruských koalicích s prozápadní orientací (např. Organizace pro demokratický a ekonomický rozvoj dále GUAM). Jak si v textu ukážeme, spolupráce se měnila nejen na bilaterální úrovni mezi Ruskem a danou zemí, ale promítala se i do multilaterální spolupráce v regionu. Již v první organizaci, která vznikla následně po rozpadu Sovětského svazu, Společenství nezávislých států (dále SNS), se projevilo, že spolupráce mezi státy nebude rovnoměrná. Zároveň se ukázalo, že Rusko velmi citlivě reaguje na jakoukoliv spolupráci zemí postsovětského prostoru se

západními státy, především pak se Spojenými státy. Tento prvek byl významný při budování vztahu s postsovětskými státy a upevňování ruské moci v tomto regionu.

Rusko hrálo v postsovětském prostoru vždy důležitou roli. A zároveň byly postsovětské státy důležité pro Rusko. Vzájemná spolupráce (především rozvoj obchodu) mezi těmito státy a Ruskem probíhala již od starověku. To, že se Rusko stalo hlavním hybatelem dění v tomto regionu, bylo dáno především jeho velikostí a vladařskou silou panovníků. Rusko se tedy přirozeně začalo chovat v regionu jako velmoc, která určuje pravidla. Sovětský svaz v tom pokračoval a právě jeho rozpadem došlo k situaci, kdy se postsovětské země osamostatnily, a silná ruská role v tomto regionu přestala být samozřejmostí. Respektive, Rusko si svojí roli v postsovětském prostoru bylo jisté, naopak tomu ovšem bylo u postsovětských států. Vztah a přístup Ruska k těmto státům ovlivňovala politika, která byla vytvářena prezidentem a jeho administrativou. A pro odlišný přístup těchto administrativ, jak čas ukázal, považujeme za důležité zkoumat, jak se ruský přístup k postsovětským státům (z)měnil za Jelcinovy a Putinovy vlády. I přes změny v politice vůči postsovětskému prostoru, Rusko mělo vždy zájem prohlubovat vztahy s postsovětskými státy (nejenom z historických důvodů, ale i kvůli zásobám nerostných surovin a existenci ruských diaspor). A i proto citlivě reagovalo na vnější (západní) podněty v tomto regionu. Státy rozprostírající se v blízkosti jeho hranic, se z výše uvedených důvodů, staly součástí ruské bezpečnostní politiky. Jak Rusko uplatňovalo svoji bezpečnostní politiku vůči postsovětským státům za vlády dvou ruských prezidentů, jaké hrozby pro něho vyvstaly a jak je řešilo, se pokusíme zachytit v této práci.

Cílem práce je porovnat ruskou bezpečnostní politiku vůči postsovětskému prostoru za vlád prezidentů Borise Jelcina a Vladimíra Putina do roku 2008. Do roku 2008 z důvodu skončení prezidentského mandátu Vladimíra Putina. Postsovětský prostor si vymezujeme mimo pobaltské státy pro jejich zcela odlišný vývoj před vznikem SSSR a po jeho rozpadu. Myslíme tím především jejich naprosté vymezení se proti ruskému státu a nevstoupení do Společenství

nezávislých států. Postsovětský prostor tedy pro nás představuje státy Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán, Turkmenistán, Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán a Moldavsko. Hypotézou práce je, že nástupem Vladimíra Putina a jeho přijetí nových dokumentů se výrazně změnila ruská bezpečnostní politika vůči postsovětskému prostoru. Hypotézu se pokusíme ověřit na komparaci bezpečnostních politik obou prezidentů. V práci budeme hledat hlavní shodné a hlavní odlišné rysy v Jelcinově a Putinově bezpečnostní politice vůči postsovětskému prostoru. Budeme vycházet z přijatých dokumentů a to Koncepce zahraniční politiky z roku 1993 a Koncepce národní bezpečnosti z roku 1997. Následně z dokumentů přijatých po roce 2000, a to Koncepce zahraniční politiky, Koncepce národní bezpečnosti a Vojenské doktríny. Zaměříme se i na Energetickou strategii z roku 2003 a Koncepci zahraniční politiky z roku 2008, na kterých si ukážeme posun v Putinově vládnutí. V dalších částech práce se budeme věnovat rozdílům v bezpečnostní politice na základě těchto dokumentů, a to v oblasti vojenské, energetické a jako poslední oblasti sociální. V každé z těchto částí nejprve uvedeme situaci za Jelcinovy vlády a následně za Putinovy vlády. V každé z těchto částí nejprve uvedeme situaci za Jelcinovy a následně za Putinovy vlády. Které rysy z Jelcinovy vlády přetrvaly v Putinově vládě, které naopak zmizely? Jaké nové rysy dal bezpečnostní politice Vladimír Putin? Cílem práce je na tyto otázky odpovědět na základě porovnání zmíněných oblastí.

Metodologický rámec práce tedy založíme na komparaci Jelcinovy a Putinovy vlády. Komparaci provedeme nejprve na základě přijatých dokumentů, následně na příkladech z vojenské, energetické a sociální oblasti. Komparačními kritérii si v kapitole věnované přijatým dokumentům stanovíme, v čem jsou dokumenty odlišné. Ve vojenské oblasti pak rozdílnost v rozmístění jaderných zbraní a vytváření, činnosti a fungování bezpečnostních organizací. Budeme se věnovat nejenom proruským organizacím, ale i organizaci zaměřené na vymezení se z ruského vlivu GUAM. V energetické oblasti si stanovíme rozdíl v míře podpory energetických dohod, množství působení ruských firem. V poslední části práce, v sociální oblasti, se budeme ptát na to, jaká byla vůči ruským

menšinám uplatňována politika a jak se Rusko angažoval v konfliktech na území bývalého SSSR. Podrobněji se zaměříme nejprve na první a druhou polovinu 90. let a následně na období let 2000 až 2008. Každou z částí nejprve zanalyzujeme, a na základě toho pojmenujeme hlavní rozdíly mezi oběma vládami. Na závěr si pokusíme potvrdit či vyvrátit naši hypotézu. Jednotlivé podotázky si zodpovíme v kapitolách, kde podotázky budou přímo souviset s tématem kapitoly. Pomohou nám objektivněji odpovědět na zkoumanou otázku.

V práci bylo čerpáno jak z knižních, tak internetových zdrojů. V obou případech se jednalo jak o české, anglické, tak ruské texty. Většina použité literatury byla dobře dostupná. S komplikacemi se autorka setkala pouze při získávání dat mapující ruské menšiny v postsovětském prostoru. Proto se jí nepodařilo v případě Ukrajiny, Arménie a Gruzie získat nejnovější data. Internetové akademické články byly čerpány převážně přes databázi Ebsco, ostatní internetové odkazy buď z odborných internetových stránek, nebo stránek organizací, institucí, novin a jiných médií. Většina knižní literatury byla použita z databáze Národní knihovny.

Ještě než začneme s rozbořem jednotlivých oblastí (kapitol), je důležité si vymezit termín bezpečnost, respektive bezpečnostní politika. V ruském případě tento pojem nepředstavuje pouze všeobecně prezentovanou bezpečnostní politiku vůči všem státům stejně. Můžeme ji rozdělit na bezpečnostní politiku vůči státům a bezpečnostní politiku vůči postsovětskému prostoru. Ruská bezpečnostní politika vůči postsovětskému prostoru souvisí s dědictvím Sovětského svazu. V rámci Sovětského svazu byly v jednotlivých státech uloženy vojenské arzenály, základny či výcvikové stanice. Navíc se na územích jednotlivých postsovětských států vyskytovaly ruské menšiny. Proto se postsovětský prostor stal pro Rusko strategickým. Je to i dáno jeho přístupem k přírodním zdrojům ropy, zemního plynu, sousedstvím s Kaspickým a Černým mořem. V případě Kaspického moře jde o rozdělení jeho dna, na kterém se nacházejí obrovské zdroje nerostných surovin. Sousedy Kaspického moře tvoří z postsovětských států, včetně Ruska, Kazachstán, Turkmenistán, a Ázerbájdžán. Dohoda o

spolupráci s těmito státy by pro Rusko znamenala možnost rozšíření těžby. V případě Černého moře je pro Rusko zajímavá možnost budování ropovodů do jihovýchodní Evropy a i rozšíření dodávek plynu do celé EU. Z toho plyne primární zájem o postsovětský prostor a jeho udržení pod svým vlivem. Bezpečnostní politika vůči postsovětskému prostoru byla a je chápána jako ochrana ruského vlivu v tomto regionu. Podle toho se také vyvíjela ruská bezpečnostní politika. V práci si ukážeme, jak tato bezpečnostní politika vůči postsovětskému prostoru byla vnímána, aplikována a nakolik byla rozdílná za prezidenta Jelcina a následně za prezidenta Putina.

Pro naši práci je také důležité zmínit přístupy, které se jak v historii, tak v posledních 20 letech promítly do směřování ruské politiky. Jedná se o pojmy slavjanofilství, západnictví a tzv. euroasianismus. Zatímco otázka slavjanofilství a západnictví se týkala hlavně počátku 90. let, euroasianismus je typický pro zbývající 90. léta a začátek nového tisíciletí. Nebudeme se podrobně věnovat historickému vývoji těchto myšlenkových a politických směrů v Rusku, jen nastíníme jejich zrod a jak jsou vnímány dnes.

K štěpení na příznivce slavjanofilství a západnictví došlo v 19. století. Jednalo se o společenské proudy, které zasáhly do tehdejších sfér kulturního života. Ovšem ani jeden z těchto proudů nerozděloval striktně společnost, což platí i v současné době. Hlavním rozdílem mezi těmito směry byl jejich odlišný pohled na to, jak má být řešena společenská situace Ruska. Zda má být Rusko svébytné a se zvláštním vývojem (slavjanofilové), nebo zda je Rusko součástí Evropy a v budoucnu půjde evropskou cestou (západníci). Slavjanofilství v sobě zahrnuje koncept národního uvědomění, kdy ze strany jeho zástupců zazníval názor, že Rusko si zachovalo spravedlivější uspořádání společnosti než přecivilizovaný Západ. Rusko by spolupracovalo hlavně s ostatními slovanskými národy, vedeno myšlenkou sjednocení Slovanů. Naopak západnictví v sobě zahrnuje spolupráci se západními zeměmi (v té době především s Francií) a přijímání západních prvků kultury do kultury ruské.¹ Euroasianismus představuje kompromis mezi

¹ Moulis, V.- Sládek, Z. – Švankmajer, M. – Veber, V.: 1995. *Dějiny Ruska*. Praha. S. 251-252.

výše zmíněnými pojmy. Podle Boba je Eurasianismus směsí několika idejí. Ze slavjanofilství si bere princip specifčnosti, pojímá geografické rozložení Ruska – představuje se jako globální aktér, je velmocí jak evropskou, tak asijskou a tvoří jakýsi most mezi těmito kontinenty. Ze západnictví si bere inkluзивitu a spojuje ji se slovanskou individualitou.²

Po rozpadu Sovětského svazu se muselo Rusko rozhodnout, jakým směrem bude svoji politiku směřovat. Zda východním nebo západním směrem. Někteří ruští představitelé spatřovali ve spolupráci se Západem důležitý mezník pro vnitřní transformaci státu a demokratizaci Ruska. Také v ní spatřovali možnost společného boje proti případným hrozbám (jako je např. islámský terorismus).³ Je potřebné zmínit tyto proudy, uvědomíme-li si, že obzvláště v první polovině 90. let se znovu objevila debata o směřování ruské politiky.⁴ Prozápádně orientovaná politika RF mírně přesáhla slavjanofilskou ideu, ale nakonec, především kvůli vnitropolitické situaci a nenaplnění ruského očekávání od Spojených států (jejich rozšiřování do východní Evropy prostřednictvím NATO) a nástupu Primakova, došlo k odstoupení od této politiky.

Pokud se zaměříme na pojem euroasianismu, můžeme ho rozdělit na dva proudy. První představuje liberální pojetí a tvoří základ pojmu. V tomto pojetí je víra v to, že ruská identita je geograficky postavena mezi Evropu a Asii.⁵ Druhý směr euroasianismu představují radikální euroasianisté (neoeuroasianisté), jehož hlavním představitelem je Alexandr Dugin. Podle Dugina by Rusko mělo vypadat podobně jako bývalý SSSR spolu s autoritářským politickým režimem, představující Euroasii jako unikátní civilizaci.⁶ Podle Dugina se Rusko stane

² Bobo, L.: 2002. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*. New York. S. 18-19.

³ Stent, A.: 2005. America and Russia: Paradoxes of Partnership. In: Motyl, A. – Ruble, B. – Shevtsova, L. eds. *Russia's engagement with the West: Transformation and integration in the Twenty-First Century*. New York. S. 272.

⁴ Více např. Sangtu, K.: 2007. Russia's Choice of Alliance: Balancing or Bandwagonging. In: Akihiro, I. [ed.]: *Eager eyes fixed on Eurasia. Russia and its Neighbors in Crisis*. Vol. 1. Sapparo. S. 149.

⁵ Yasmann, V.: 1993. *Red Religion: An ideology of neo-messianic Russian Fundamentalism*. Demokratizatsiya. S. 22-23.

⁶ Mankof, J.: 2009. *Russian foreign policy. The Return of Great power politics*. A council on Foreign Relations Book. S. 65.

impériem v euroasijském prostoru, se snahou dominovat jak nad Spojenými státy, tak nad Evropou.⁷

Primakov byl v očích Západu spatřován jako zarytý euroasianista, který má dobré vztahy se Sadámem Husajnem či Fidelem Castrem a který vytváří novou éru rusko-amerických vztahů. V praxi se ovšem Primakov primárně zajímal o budování konsensu na domácí půdě, který v budoucnu posune Rusko do významného postavení v mezinárodních vztazích. Jeho politika sice prosazovala Rusko na mezinárodní scéně jako oponenta Spojených států, Primakov se však nikdy nestavil do role ostrého kritika Západu.⁸ Hlavním důvodem tohoto postoje byl fakt, že Rusko splácelo dluh mezinárodním institucím, od kterých si půjčovalo peníze.

Liberální eurasianisté prosazovali strategické partnerství s USA po 11. září 2001 a začlenění do Světové obchodní organizace, extrémističtí euroasianisté podporovali vytlačení ilegálních imigrantů z Ruska (hlavně Gruzínců), ochranu etnických Rusů v Pobaltských státech a Střední Asii a navrácení Ukrajiny a Gruzie do sféry vlivu Ruska po barevných revolucích.⁹

Eurasianisté předpokládali spolupráci s Evropou, ale bez účasti USA, západníci si představují spolupráci jak s Evropou, tak se Spojenými státy. Rusko by vstoupilo do spolupráce právě prostřednictvím integrace v rámci institucí a společně tak prohlubovalo vzájemné vztahy s Evropou. Západníci si uvědomují, že Rusko se může stát světovým hráčem jedině za předpokladu vytváření spolupráce s Evropou a USA.¹⁰

Autor tzv. suverénní demokracie, Surkov, podobně jako Putin, zdůrazňuje ruské členství v evropské civilizaci, zároveň ale upozorňuje na to, že toto členství omezuje geopolitické možnosti ruského státu. Pro eurasianisty je Rusko

⁷ Mankof, J.: 2009. *Russian foreign policy. The Return of Great power politics*. A council on Foreign Relations Book. S. 66.

⁸ Aron, L.: 1998. The Foreign Policy Doctrine of Postcommunist Russia and its Domestic Context. In: Mandelbaum, M. ed. *The New Russian Foreign policy*. New York. S. 29-30.

⁹ Mankof, J.: 2009. *Russian foreign policy. The Return of Great power politics*. A council on Foreign Relations Book. S. 76.

¹⁰ Tamtéž. S. 71-72.

nositelem suverénní demokracie, přičemž suverenita je zde zaměřena hlavně proti USA. Surkov na suverénní demokracii nahlíží jinak. Podle něho je suverenita především prostředek proto mít svobodu rozhodnout se (podpořit či nepodpořit USA), svobodně definovat ruský národní zájem bez vlivu mezinárodních institucí.¹¹

V první části práce porovnáme přijaté dokumenty z roku 1993 a 1997 podepsané a přijaté Borisem Jelcinem s dokumenty přijatými po roce 2000 (do roku 2008) Vladimírem Putinem. Porovnáme je a následně odpovíme na stanovené podotázky. V čem zůstaly dokumenty shodné, v čem se změnily? Jaké změny v bezpečnostní politice nastaly s nástupem Vladimíra Putina? V kapitole se zaměříme na přijaté dokumenty, které se vyvíjely souběžně s aktuální ruskou politikou a reagovaly na momentální ruský směr bezpečnostní politiky ve vztahu k postsovětskému prostoru. V kapitole také zmíníme fenomén ruských ministrů zahraničních věcí v 90. letech. Tento fenomén sehrál významnou roli při vytváření bezpečnostní politiky ve vztahu k postsovětskému prostoru. Zaměříme se na to, jaký vliv měli tito ministři na utváření dokumentů. Myslíme tím především rozdílnou vizi bezpečnostní politiky za Andreje Kozyreva a jeho nástupce Jevgenije Primakova. Přičemž obzvlášť v 90. letech měli ministři silný vliv na utváření bezpečnostní politiky vůči postsovětskému svazu, oproti tomu po roce 2000 nástupem Vladimíra Putina bylo již utváření bezpečnostní politiky spíše v rukou prezidenta a ministři zahraničních věcí již jen jejími vykonavateli. Tento fakt byl dán především slabou osobností Jelcinovou a silnou osobností Putinovou a jeho jasnou představou o směřování Ruské Federace. Na závěr zhodnotíme, na základě dokumentů, hlavní rozdíly ve směřování bezpečnostní politiky na základě dokumentů.

V druhé kapitole se zaměříme na vojenskou bezpečnost, čímž máme na mysli především vyřešení otázky sovětského zbrojního dědictví v postsovětském prostoru či budování či přemísťování základen, jaderného arzenálu. Důraz bude

¹¹ Mankof, J.: 2009. *Russian foreign policy. The Return of Great power politics*. A council on Foreign Relations Book. S. 77-78.

v této kapitole kladen především na vytváření bezpečnostních organizací, kdy se nejprve zaměříme na Společenství nezávislých států, zda ho vůbec můžeme považovat za bezpečnostní organizaci. Dále se budeme věnovat Organizaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti (dále ODKB), která vznikla v rámci SNS a organizaci vymezující se vůči ruskému vlivu GUAM. Jako komparační kritéria vojenské bezpečnosti si stanovujeme, kolik bylo rozmístěno jaderných zbraní a vojenských základen v 90. letech a po roce 2000 na území postsovětského prostoru. Dále, jak se odlišovala angažovanost bezpečnostních organizací v postsovětském prostoru v 90. letech a po roce 2000, byla-li jejich činnost vyšší nebo spíše upadala? Zvýšila-li se činnost bezpečnostních organizací nástupem Vladimíra Putina? Jaký byl rozdíl v počtu vytváření bezpečnostních aliancí mezi jednotlivými postsovětskými státy v 90. letech a po roce 2000?

Ve třetí části se budeme zabývat energetickou bezpečností v postsovětském prostoru. Jak se Rusko angažovalo ve státech Střední Asie a jak ruské spolupráci byly nakloněny státy postsovětského prostoru. Zaměříme se na problematiku transportu plynu ze Střední Asie a snahu Ruska ovlivňovat prostřednictvím těchto dodávek vnitřní politiku postsovětských států. Jaká jsou ložiska v jednotlivých státech, nejenom plynu, ale i ropy. Byly rozdíly v podpoře strategických energetických dohod za vlády Jelcina a Putina? Proč Rusko zvyšovalo ceny postsovětským státům? Jako dalším komparačním kritériem si stanovujeme, zda byl rozdíl v působení ruských firem, působících v postsovětském prostoru? Existovala podpora místních firem či zde silně lobbovala ruská strana za své podniky (myslíme tím především Gazprom).

Ve čtvrté části se budeme věnovat sociální bezpečnosti. Zaměříme se na problematiku ruských menšin na postsovětském území a jejich migraci. Kolik ruských menšin se nachází na postsovětském území nyní, kolik jich bylo po rozpadu SSSR? Z jakého důvodu se přemisťují? Změnila se situace menšin za vlády Putina v porovnání s obdobím vlády Jelcina? V kapitole se budeme zabývat problematikou konfliktů, které nastaly po rozpadu SSSR a měly vliv na utváření ruské politiky. Mluvíme především o Gruzii a Náhorním Karabachu

(konflikt mezi Arménií a Ázerbájdžánem). Jakou roli mělo v těchto konfliktech Rusko a jaký byl rozdíl v ruském přístupu z 90. let oproti letům po roce 2000.

2 Koncepce přijaté prezidenty Jelcinem a Putinem

Rozpadem Sovětského svazu si musela Ruská federace znovu vytyčit své priority nejenom zahraniční politiky, ale i politiky bezpečnostní. Ruská dominance v postsovětském prostoru a závislost států bývalého Sovětského svazu na Rusku byly provázané. Na území postsovětských států se nacházely minority ruský mluvících občanů, oblast Střední Asie se jevila jako dobrý zdroj přírodních surovin, především ropy a zemního plynu. Tyto státy zastávaly také důležitou pozici v prostoru Kaspického moře a jeho zdroje surovin (ropy a plynu). Z východní Evropy byl pro Rusko důležitý ukrajinský přístup k Černému moři. Po rozpadu Sovětského svazu Rusku zbyl pouze přístup k moři přes přístav v Azovském moři. Ukrajina tedy Rusku mohla nabídnout lepší přístup pro realizaci plynovodů či ropovodů. A i ze strany Ukrajiny byla pro ni spolupráce na budování plynovodů výhodná, kvůli nižším cenám za dodávky těchto surovin. Strategickým místem se jevily pro Rusko i státy Zakavkazska. Především přístup Ázerbájdžánu ke Kaspickému moři (tudíž rozšíření přístupu k ropě a plynu). Z toho vyplývá, že přesto, že se Sovětský svaz rozpadl a Rusko oficiálně ztratilo kontrolu nad tímto prostorem, mělo několik důvodů se v něm nadále angažovat. Jak jsme již zmínili, ruská politika byla zpočátku spíše prozápadně orientovaná. Po mnoha letech soupeření během studené války, byly obě strany nakloněny k prohlubování spolupráce. Západ (v čele s USA) se cítil jako ten, který má Rusku pomoci v transformaci, Rusko bylo zadlužená země, která ve spolupráci se Západem hledala možnost vylepšení své situace. Zároveň si však Rusko bylo nadále vědomo své síly v postsovětském regionu, které se nehodlalo vzdát.

Úkolem této kapitoly je na základě analýzy porovnat dokumenty přijaté jak Jelcinovou, tak Putinovu administrativou. Z této analýzy pak budeme vycházet v následujících konkrétnějších kapitolách. Vždy nejprve budeme analyzovat dokumenty z 90. let a následně z let po roku 2000, přesněji do roku 2008. Z dokumentů, které byly přijaty a podepsány prezidentem Jelcinem, se budeme věnovat: Koncepci zahraniční politiky Ruské federace z roku 1993 a Koncepci národní bezpečnosti z roku 1997. Z dokumentů přijatých a podepsaných

Vladimírem Putinem po roce 2000 pak: Konceptci zahraniční politiky RF 2000, Konceptci národní bezpečnosti RF 2000 a Vojenské doktríně RF z roku 2000. Budeme se věnovat i Energetické strategii z roku 2003 a Konceptci zahraniční politiky z roku 2008, na kterých si ukážeme vývoj ruské politiky za Vladimíra Putina. Zaměříme se především na ta ustanovení uvedených koncepcí, která se vyslovují k postsovětskému prostoru. Klademe si podotázky: jaké byly hlavní změny v přijatých dokumentech? Na základě čeho se dokumenty odlišovaly? Jak se ruská bezpečnostní politika změnila nástupem Vladimíra Putina?

Koncepce zahraniční politiky RF z roku 1993

Rozpadem Sovětského svazu vyvstala otázka, jak by měla být orientována zahraniční politika Ruska vůči bývalým sovětským státům. Ruskou zahraniční politiku ovlivnil fakt, že okolo 25 milionů Rusů se najednou ocitlo za hranicemi¹², kde museli začít respektovat místní politiku.¹³

V postsovětském prostoru po rozpadu SSSR zůstalo mnoho vojenského (sovětského) zařízení, vybudované plynovody a ropovody a v neposlední řadě zde zůstaly početné ruské menšiny. Ochrana ruských menšin a zachování prostředků v těchto zemích byly pro Rusko velmi důležité a jejich zneužití či poškození se přímo dotýkalo Ruské federace.

Prezidentská doktrína byla přijata v dubnu 1993. Jejím hlavním cílem bylo zajistit Rusku stabilitu, ochranu teritoria a ekonomické reformy. Kladen byl důraz na vztahy s postsovětskými státy. Velký význam zde sehrávala vojensko-politická sféra, kdy se Rusko pokoušelo o vybudování systému kolektivní bezpečnosti v rámci postsovětského prostoru (což se nepodařilo, jak si ukážeme v následující kapitole) a usilovalo o zabezpečení Ruska jako jediného státu s jadernými zbraněmi v rámci SNS, upevnění vnějších hranic společenství, udržení si vojenských objektů.¹⁴ Koncepce stanovovala cíle vůči východní Evropě, máme tím na mysli především státy Ukrajinu a Bělorusko. Koncepce

¹² Myšleno za hranicemi Ruské federace ve státech bývalého Sovětského svazu.

¹³ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 278.

¹⁴ Pljajs, J.: Teorija i praktika vnešnej politiki sovremennoj Rossii. *Observer*. (www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm, 30. 1. 2013).

kladla důraz také na vztahy se Spojenými státy, kdy podle autorů, je důležitá vzájemná zainteresovanost na formování stabilní a bezpečné sféry v mezinárodních vztazích.¹⁵ Zde spatřujeme vliv Kozyrevovy prozápadní politiky, prosazující v první polovině 90. let aktivní spolupráci se Spojenými státy. Navázání nové a širší spolupráce, společné podílení se na vytváření mezinárodních vztahů. Taková byla ruská očekávání.

V koncepci zahraniční politiky z roku 1993, nás budou zajímat její tři hlavní části. V první části, se hovoří o konci bipolárního rozdělení světa a vznik nové konstruktivní spolupráce nejenom na regionální úrovni, ale i na té globální. Nastala doba rovnoprávného vztahu se sousedními státy. Ve vztahu ke státům SNS Koncepce upozorňuje na nacionální a teroristické konflikty v postsovětských státech, která mohou ohrozit přechod států k demokracii a tržní ekonomice.¹⁶ A ke konfliktům v postsovětském prostoru skutečně docházelo. Zmiňme například konflikt v Kyrgyzstánu, kde se došlo ke střetům dvou etnik, Kyrgyzů a Uzbeků či konflikt v Gruzii a Moldavsku.

Rusko si dále v Koncepci, mimo jiné, stanovuje několik cílů a zdůrazňuje význam vzniku pevných regionálních vztahů. Jeho snahu potvrzuje vznik Dohody o kolektivní bezpečnosti, která se stala vojenským uskupením v rámci SNS.¹⁷ O budování hlubších regionálních vztahů usilovala ruská strana i prostřednictvím Společenství nezávislých států, ale ne všechny státy tomuto prohlubování regionálních vztahů byly nakloněny.

V poslední části Koncepce se pojednává o směřování ruské politiky ve vztahu k státům SNS. Rusko si klade za cíl vytvořit v rámci SNS několik oblastí spolupráce. V SNS by se měly politické názory harmonizovat. Ruským zájmem je ze SNS vytvořit regionální mezinárodní organizaci, řešit problematiku zřízení

¹⁵ Šaklejna, T. A. ed.: 2002. *Foreign Policy and National security of contemporary Russia 1992-2002*. Vol. IV. Moskva. S.20.

¹⁶ Tamtéž. S. 20-21.

¹⁷ Smlouva o jejím založení byla podepsána v roce 1992 usnesením o založení vojenské a bezpečnostní organizace. Více na: *ODKB: Dokumenty*. (http://odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1685, 20.4.2013).

Rady kolektivní bezpečnosti a napomáhat spolupráci mezi státy v oblasti bezpečnosti.¹⁸

Za příklad snahy o vytvoření SNS jako regionální organizace můžeme považovat skutečnost, že se Rusko po roce 1994 snažilo, prostřednictvím multilaterální integrace v rámci SNS, aby bylo uznáno jako mezinárodní organizace (na stejné úrovni jako OSN či OBSE). SNS mělo představovat určitý legitimní rámec pro realizování ruské role, co by regionální mocnosti. Rusko mělo prostřednictvím SNS působit jako stabilizátor a bránit konfliktům v jednotlivých členských zemích.¹⁹

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 1993 definuje základní vymezení proti okolnímu světu. Koncepci předcházela koncepce předsedy Vrchní rady Chasbulatova. V mnohém se shodovala s navrhovanou prezidentskou doktrínou. Tato Chasbulatova doktrína se vymezovala proti bipolárnímu rozdělení světa a kladla důraz především na ekonomický růst Ruska a jeho začlenění do mezinárodního obchodu. Věnovala se vytváření konstruktivních vztahů se Spojenými státy, Evropským společenstvím a dalšími státy. Koncepce byla zaměřena prozápadně, což, jak se ukázalo později, v budoucnu nesplnilo ruské očekávání.²⁰ Rusko předpokládalo, že se spolu s USA budou podílet na mezinárodní politice a že nebude docházet k rozšiřování vlivu Spojených států dále do východní Evropy. Tento předpoklad se ukázal jako milný. Rusko pochopilo, že se bude muset orientovat především na státy ve svém regionu, hlavně však na státy postsovětského prostoru, aby si zajistilo svoji pozici a zabránilo rozšiřování vlivu ze strany USA. Ukázalo se, že ruská zahraniční politika by měla být spíše multivektorová a různorodá. To znamenalo

¹⁸ Šaklejna, T.A. ed.: 2002. *Foreign Policy and National security of contemporary Russia 1992-2002*. Vol. IV. Moskva. S.24.

¹⁹ Kuchyňková, P.: 2006. Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 28.

²⁰ Pljajs, J.: Teorija i praktika vnešnej politiki sovremennoj Rossii. *Observer*. (www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm, 30. 1. 2013).

nevázat se pouze na spolupráci s USA, ale aktivně rozšiřovat vztahy i s ostatními státy, především pak s postsovětskými státy.²¹

Tyto cíle, které si ruská zahraniční koncepce z roku 1993 stanovovala, představovaly ruskou reakci na rozpad Sovětského svazu. Z důvodů sociálních (ruské menšiny v postsovětském prostoru), ekonomických (vzájemný dovoz potravin, strategických (zásoby nerostných surovin ve Střední Asii) a vojenských (sovětské vojenské dědictví, ve formě zbraní a vojenských základen) nebylo ani možné, aby se Rusko o postsovětský prostor přestalo zcela zajímat. SNS mělo sloužit jako nástroj pro řešení těchto problémů a nejlépe (z ruské strany) pro zachování silného vlivu Ruska v tomto regionu. Ovšem, jak jsme již nastínili, některé postsovětské státy měla jiná očekávání. Státy jako Gruzie či Ukrajina, byly spíše nakloněny osamostatnění či spolupráci se západními státy. Již nechtěly být závislé pouze na Rusku a svůj rozvoj a perspektivu spatřovaly i ve spolupráci se západními státy.²²

Koncepce národní bezpečnosti RF z roku 1997

Nástupem Jevgenije Primakova se změnila tendence ruské bezpečnostní politiky. Některé rysy Kozyrevovy politiky ale zůstaly i v Primakovově politice. Rusko mělo především mimořádný zájem o postsovětský prostor a střední Evropu. Primakov měl ovšem jiný pohled na to, jak by se měla upevňovat a vytvářet silná ruská role na mezinárodním poli. Rusko chtěl postavit do role aktivního hráče, který bude hájit své národní zájmy a čelit rostoucímu mezinárodnímu vlivu USA. Na rozdíl od Kozyreva neviděl podmíněnost opětovného budování ruské pozice v strategickém partnerství s USA.²³ Jaký tedy byl posun oproti Koncepci z roku 1993?

²¹Pljajs, J.: Teorija i praktika vnešnej politiki sovremennoj Rossii. *Observer*. (www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm, 30. 1. 2013).

²²Např. v roce 1996 prezident Kučma a Jelcin podepsali smlouvu o přátelství, ale zároveň o rok později Ukrajina podepsala smlouvu s NATO, která vymezovala vzájemné vztahy Ukrajiny a NATO. Více Hlaváček, P.: 2006. Bělorusko. In: Kuchyňková, P., Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Praha. S. 71.

²³Duleba, A.: 1998. Rusko, Střední Evropa a rozšiřování NATO. *Medzinárodné otázky*. R. VII. Č. 4. (<http://www.aepress.sk/mot/mo498.htm>, 7.3.2013).

Nástupem Primakova se Rusko snažilo dostat do pozice centra zahraniční politiky. Přislíbil, že za jeho ministrování bude dávat větší pozor na své „sousedy“, které Kozyrev zanedbával, když se pokoušel o integraci se Západem. Primakovovým cílem bylo obnovit mocenské postavení Ruska a jeho roli ve státech SNS. Primakov chtěl obnovit ztracenou důstojnost Ruska a na tom postavit svoji zahraniční politiku.²⁴

Vztahu Ruska k postsovětskému prostoru, Koncepti národní bezpečnosti z roku 1997 předcházelo vyjádření prezidenta, ve kterém zdůrazňoval prioritu vztahu se státy SNS, včetně integračních procesů s Běloruskem²⁵ a integraci v rámci „čtyřky“ mezi Ruskem, Běloruskem, Kazachstánem a Kyrgyzstánem. Důraz byl kladen na udržování dobrých vztahů s Ukrajinou, kdy se řešilo především prodloužení působení ruské černomořské flotily na jejím území. Vyjádření prezidenta se věnovalo ruským menšinám na území států SNS, jejich ochraně a zajištění jim potřebných práv jako ruským občanům. Upozorňovalo na nutnost obranné politiky Ruska, prosazování multipolarity, nikoliv unipolarity v mezinárodních vztazích, připomínalo možné výzvy a hrozby. O vztazích se západními státy hovoří jako o rovnocenných a dlouhodobých.²⁶ Ruská bezpečnostní politika se snažila o vyvážení americké dominance v mezinárodním prostředí.

Národní zájmy v mezinárodním prostředí prezentuje jako zabezpečení suverenity státu, upevnění pozice Ruska jako velké mocnosti, která chce spolupracovat a rozvíjet integraci se všemi státy. Důraz je kladen především na státy SNS. Jako hrozby pro Rusko na úrovni mezinárodních vztahů jsou definovány: nebezpečí oslabení politického, ekonomického a vojenského vlivu ve světě, rozšíření NATO do východní Evropy, možnost rozmístění zahraničních vojsk a základen v blízkosti ruských hranic, oslabení integračních procesů v SNS, možnost vzniku či eskalace konfliktů v blízkosti hranic RF či na území států SNS. Za hrozbu se

²⁴ Donaldson; Noguee: *Foreign Policy of Russia*. S. 130.

²⁵ V té době docházelo k jednáním o zřízení Rusko-běloruské celní unie.

²⁶ Pljajs, J.: Teorijska i praktična vnešnja politika sovremennoj Rossii. *Observer*. (www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm, 30. 1. 2013).

také považují případně jiné státy, které by chtěly bránit RF v prosazování národních zájmů a oslabit tak její pozici v Evropě, v Zakavkazsku či Střední Asii. V Konceptci je dále kladen důraz na rozšíření a prohloubení právní spolupráce se státy SNS. Zahraniční politika musí být podle koncepce taková, aby byla zachována globální a regionální stabilita.²⁷

V zahraniční politice si Primakov stanovil 4 hlavní priority, které se týkaly především postsovětských států. První prioritou mělo být upevnění ruské teritoriální integrity, dále podpora integračních tendencí v rámci SNS, stabilizace regionálních konfliktů – ve všech státech bývalého SSSR a jako poslední prevence proti šíření zbraní hromadného ničení.²⁸

Primakovovo prosazování zahraniční a bezpečnostní politiky, nejen vůči postsovětskému prostoru se značně odlišovalo od předešlé Kozyrevovy politiky. Ruská role měla být upevňována především zintenzivněním spolupráce mezi jednotlivými státy a důrazem na integraci. Ovšem k integraci reálně nedocházelo. Z několika důvodů: integrace postrádala jasnou vizi, navíc členské státy integraci v rámci SNS nebyly nakloněny, nedokázaly se shodnout, jak by integrace měla vypadat. Institucionální a programový rámec a integrace s Ruskem nebyly dostatečně atraktivní. Rusko se potýkalo s ekonomickou krizí, což oslabovalo jeho roli.²⁹

To prakticky znamenalo, že se v rámci postsovětského prostoru vytvořila skupina států, která se snažila proti ruskému vlivu vymezit. Ovšem trvalá závislost těchto zemí na Rusku, nejenom v ekonomice, ale i v dodávkách nerostných surovin, jim v plné nezávislosti na Rusku bránila. Jestliže se tedy státy nemohly zcela zbavit ruského vlivu, zintenzivnily alespoň integraci mezi sebou. V roce 1997 byla založena organizace GUAM, v níž se sdružily Gruzie, Moldavsko, Ukrajina

²⁷ Konceptcija nacional'noj bezopasnosti RF. 1997. (www.iskran.ru/cd_data/disk2/r1/022.pdf, 30. 1. 2013)

²⁸ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 280.

²⁹ Kuchyňková, P.: 2006. Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 41.

a Ázerbájdžán³⁰ (který byl protiruský hlavně z důvodu ruské podpory Arménie v konfliktu o Náhorní Karabach).

Koncepce z roku 1997 si jasně vymezuje cíle svého působení, přičemž je kladen především důraz na rozšiřování působení Ruska v postsovětském prostoru. Koncepce z roku 1997 je sebevědomější a představuje potřebu znovu potvrzení ruské role v regionu. Rozšiřování NATO o státy východní Evropy a obava z dalšího možného rozpínání NATO tuto ruskou snahu jenom upevňovalo. Jestli koncepce z roku 1993 představovala všeobecný rámec cílů ruské politiky, zaměřující se především na stabilizaci postsovětského prostoru a řešení situace po rozpadu SSSR, Koncepce z roku 1997 již udává cíle, kam chce Rusko směřovat v budoucnu.

Koncepce RF přijaté po roce 2000 Vladimírem Putinem

Nástupem Vladimíra Putina došlo ke změně působení Ruska na mezinárodní scéně. Za jeho vlády byly přijaté tři nové koncepce. Koncepce národní bezpečnosti, Koncepce zahraniční politiky a Vojenská doktrína. Všechny tyto tři dokumenty byly přijaté v roce 2000. Zmíníme také Energetickou koncepci a Koncepci zahraniční politiky z roku 2008, z nich jsou patrné dopady Putinovy politiky. Nejprve se budeme věnovat Koncepci národní bezpečnosti, následně Koncepci vnější politiky, Vojenské doktríně, Energetické strategii z roku 2003 a Koncepci ZP z roku 2008.

Pro Putinovu vládu je charakteristický trochu odlišný pragmatismus, než jaký jsme mohli pozorovat u Primakova. Podle Sakwy jde o „konkurenční pragmatismus“. Ten je založený na odlišných zájmech Ruska a Západu. Spolupráce či idea aliance byly dočasné a účelové. Daný pragmatismus spočíval v tom, že si Putin dobře uvědomoval limity Ruska, spočívající zejména v jeho ekonomické slabosti. Proto pozdější sdružování, spolupráce nebyly zakládány

³⁰ Organizace GUAM. (<http://guam-organization.org/node/240>, 18.4.2013).

pouze z hlediska strategického, ale i ekonomického a pokud možno, pro Rusko výhodného.³¹

Putin prosazoval multivektorovou politiku, protože si uvědomoval, že Rusko potřebuje upevnit svoji geostrategickou pozici a ekonomickou situaci, aby dospělo k politické a ekonomické transformaci a bylo tak rovnocenným partnerem ostatních velmocí. Rusko potřebovalo narůstající ekonomický růst, který bylo možné zajistit pouze různorodou spoluprací.³²

Koncepce národní bezpečnosti z roku 2000

První část koncepce se věnuje Rusku a jeho roli v mezinárodním společenství. Koncepce klade důraz na integraci a ekonomické, politické, ekologické a informační faktory spolupráce. Mezinárodním vztahům dominují západní státy v čele s USA. Státy chtějí ovlivňovat světovou politiku, především vlastnictvím zbraní hromadného ničení. Rusko se staví do role silného státu, který má ekonomický, technický a vojenský potenciál se strategickým umístěním mezi Evropou a Asií. Spolu s tím souvisí i úsilí některých států o oslabení ruské pozice v politické, ekonomické či vojenské sféře. V koncepci se přímo uvádí, že tento směr politiky může vést ke konfliktům, ohrožit mezinárodní bezpečnost a stabilitu. Důležitým krokem pro stabilitu mezinárodního systému je pokračující boj proti terorismu.³³

V další části koncepce jsou definovány národní zájmy Ruska. V prostředí mezinárodním jsou zájmy Ruska popsány jako zájmy mocnosti, která má vliv na dění v mezinárodních vztazích a na zajištění vzájemných integračních procesů. Ty jsou zaměřeny především na SNS. Ve vojenské sféře národní zájmy představují nezávislost, suverenitu, státní a teritoriální celistvost a zabránění vojenské agresi vůči Rusku.³⁴

³¹ Sakwa, J.: 2004. *Putin Russia's Choice*. Routledge. S. 209.

³² Zakaurtseva, T.: 2007. The Current foreign policy of Russia. In: Akihiro, I. ed.: *Eager eyes fixed on Eurasia. Russia and its Neighbors in Crisis*. Vol. 1. Sapparo. S. 89.

³³ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federaciji 2000*. (www.scfr.gov.ru/documents/1/1.html, 1. 2. 2013)

³⁴ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federaciji 2000*. (www.scfr.gov.ru/documents/1/1.html, 1. 2. 2013)

Jaké jsou hrozby pro národní bezpečnost Ruska z mezinárodní perspektivy? Nebezpečí oslabení politického, ekonomického a vojenského vlivu Ruska, rozšiřování NATO směrem na východ, možnost rozmístění cizích vojenských základů v těsné blízkosti ruských hranic, rozmístění zbraní hromadného ničení v bezprostřední blízkosti Ruska, oslabení integračních procesů v rámci SNS, vznik konfliktů či jejich eskalace ve státech SNS, mezinárodní terorismus. Zahraniční politika RF musí být směřována na rozvíjení ekonomické a sociální sféry státu, ochranu práv a zájmů ruských občanů v zahraničí, rozvoj vztahů se státy SNS a podporu integrace v rámci organizace.³⁵ Je nutná plnohodnotná účast jak na globální, tak regionální úrovni v oblasti ekonomiky a politiky, kontrola jaderných zbraní, boj s mezinárodním terorismem, vojenská bezpečnost – kladen je důraz na schopnost reagovat na případnou hrozbu, vojenská bezpečnost je i cílem v rámci SNS, kdy se klade důraz na efektivní spolupráci mezi postsovětskými státy, zajištění bezpečnosti na hranicích států SNS.³⁶

V koncepci se Rusko uvádí do role prostředníka mezi Evropou a Asií. Rusko do této role dobrovolně vstupuje. Rusko se stává euroasijským prostorem, který má figurovat jako most mezi těmito dvěma kontinenty. Zatímco Kozyrev prosazoval prozápadní politiku, Primakov chtěl vyvážit vliv Spojených států a více se zaměřil na postsovětský prostor. Nástupem Putina a přijetím koncepcí v roce 2000, začal být kladen důraz především na posilování ruské ekonomiky. Dělo se tak rozvíjením energetické politiky, která se stala klíčovou pro posílení role Ruska v postsovětském prostoru.

Reálně se tato politika promítla do institucionalizování Dohody o kolektivní bezpečnosti na Organizaci dohody o kolektivní bezpečnosti. Snaha byla ze stagnující organizace vytvořit prosperující a fungující organizaci. V roce 2004 byla utvořena její struktura, byla pořádána společná vojenská cvičení a v roce

³⁵ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federaciji 2000.* (www.scfr.gov.ru/documents/1/1.html, 1. 2. 2013)

³⁶ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federaciji 2000.* (www.scfr.gov.ru/documents/1/1.html, 1. 2. 2013).

2006 k ní přistoupil Uzbekistán, který vystoupil z protirusky zaměřené Organizaci pro demokratický a ekonomický rozvoj (dále GUAM).³⁷

Koncepce zahraniční politiky z roku 2000

Koncepce platná do roku 2008, kdy byla přijata nová koncepce, představovala hlavní směr ruské zahraniční politiky. Dokument odkazoval na již zmíněné vyjádření prezidenta, o němž jsme psali v souvislosti s Koncepcí z roku 1993. Koncepce zahraniční politiky měla několik částí. Všeobecné ruské zájmy byly definovány jako rozvíjení globálních a regionálních integračních procesů v Evropě a jiných kontinentech a především pak jako vstup do globálního ekonomického trhu. Vojensko-politická spolupráce v boji proti separatismu a regionálnímu extremismu. Zahraniční politika Ruska měla být založena na vzájemně výhodném pragmatismu, zároveň brala v úvahu legitimní zájmy ostatních států a usilovala o nalézání kompromisů při řešení vzájemných problémů. To bylo podmíněno geopolitickým umístěním Ruska. Z toho důvodu Rusko muselo být zodpovědné za bezpečnost nejenom na globální úrovni, ale i na regionální. Rozvíjení vzájemných vztahů bylo klíčové.³⁸

V podkapitole „Regionální zájmy“ byly definovány ruské cíle ve vztahu k postsovětskému prostoru. Rusko nadále chtělo spolupracovat se státy SNS jak na bilaterální, tak na multilaterální úrovni. Spolupráce měla probíhat na základě strategických partnerství, osobních setkávání, připraveností hájit ruské zájmy a ochraně ruských spojenců. Rusko chtělo svoji politiku namířit jak na SNS jako celek, tak i na spolupráci s jednotlivými jeho státy. Spolupráce směřovala na celní unii v rámci SNS a v rámci Dohody o kolektivní bezpečnosti. Měla být upevněna rovněž celní unie Ruska s Běloruskem. Ve vojensko-politické sféře byl kladen důraz na kontrolu vzniklých konfliktů, zabezpečení bezpečnosti v oblasti a boj proti mezinárodnímu i regionálnímu terorismu. V Koncepci se ve vztahu k regionu zmiňovala i problematika Kaspického moře. Rusko chtělo Kaspickému

³⁷ Bílý, M.: 2012. Ruský integrační proces. *Diplomatic affairs*. 9.10.2012.

(<http://www.diplomaticaffairs.eu/rusky-integracni-proces/#more-2085>, 20.4.2012).

³⁸ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija vněšněj politiky Rossijskoj federacij 2000*. (www.scfr.gov.ru/documents/2/25.html, 2. 2. 2013).

moři zajistit takovou pozici, aby se státy okolo moře mohlo rozvinout spolupráci a využít jeho zdrojů (proto snaha o navázání spolupráce s Ázerbájdžánem).³⁹

Reálně se to promítlo například v roce 2002 v nabídce Putina Bělorusku na integraci Běloruska do Ruska, kterou ale Lukašenko odmítl.⁴⁰ V oblasti rozvíjení spolupráce v Kaspickém regionu se jednalo například o podepsání smlouvy k roku 2007, kdy Putin společně s prezidenty Turkmenistánu a Kazachstánu, podepsal smlouvu, která předpokládala postavení nového kaspického plynovodu, přepravující plyn z Turkmenistána, přes Kazachstán do Ruska.⁴¹

V zájmu zabezpečení regionu a kontroly možných konfliktů byla v roce 2007 také podepsána smlouva hlavami států organizace ODKB. Smlouva o zřízení mírových jednotek a umožnila členským státům ODKB nákup ruských zbraní za minimální poplatek.⁴²

Vojenská doktrína z roku 2000

Vojenské doktríně z roku 2000 předcházela vojenská doktrína z roku 1993, jež plnila především úkol být nástrojem RF pro případné hrozby z konfliktů v okolních státech. V té době se Rusko potřebovalo vymezit proti možným hrozbám. Doktrína se široce zaobírala prevencí konfliktu, teritoriální integritou států, vzájemným respektováním suverenity a nevměšováním se do vnitřních záležitostí státu. Rusko se chtělo chránit proti lokálním válkám v postsovětském prostoru. Nová doktrína z roku 2000 definovala postsovětský prostor jako část ruské bezpečnostní zóny.⁴³

Tato vojenská doktrína pojmenovává především vojensko-politické, vojensko-strategické a vojensko-ekonomické zaměření Ruské federace. Ve vojensko-politické sféře si všeobecně klade za cíl především snížení počtu zbraní hromadného ničení a umírnění národního, etnického a náboženského

³⁹ Sovjet Bezopasnosti RF. 2000. *Koncepcija vněšněj politiky Rossijskoj federaciji 2000*. (www.scfr.gov.ru/documents/2/25.html, 2. 2. 2013).

⁴⁰ Sahanovič, H.; Šybieka, Z.: 2006. *Dějiny Běloruska*. Praha. S. 210.

⁴¹ Kramer, M.: 2008. Russian Policy toward the Commonwealth of Independent States. Recent Trends and future prospects. *Problems of Post-Communism*. Vol. 55. No. 6. 11/12 2008. S. 11.

⁴² Tamtéž. S. 13.

⁴³ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 310.

extremismu. Jako základní zahraniční hrozby jsou definovány: teritoriální nároky ve vztahu k RF a vměšování se do vnitřních záležitostí RF, konflikty v blízkosti ruských hranic a jejích partnerů, ozbrojené skupiny v blízkosti hranic RF, příprava vojenských skupin a zbraní na teritoriu jiných států, napadení ruských vojenských základen. Dále se v dokumentu zmiňuje, že Rusko nadále zastává roli velmoci s jadernými zbraněmi a udržuje společnou obrannou politiku s Běloruskem. S Běloruskem spolupracuje v oblasti vojenské výroby, s ostatními státy SNS pak rozvíjí ozbrojené síly a vojenskou infrastrukturu. Důraz je kladen na upevnění kolektivní bezpečnosti v rámci SNS na základě Dohody o kolektivní bezpečnosti. V případě jaderných zbraní, Rusko těchto zbraní nepoužije proti jinému státu, jen pokud by na RF zaútočil druhý stát jako první.⁴⁴

Pokud se blíže zaměříme na základní principy zajištění vojenské bezpečnosti, jsou to následující: rozvíjení a upevnění přátelských vztahů se sousedy a dalšími státy, zlepšení a zdokonalení obranných systémů RF, zajištění a ochrana ruských hranic, příhraniční sféra, rozvoj vojenské infrastruktury. Dále se zabývá aspekty regionální války, charakterizuje ji a nabízí její možná řešení. Regionální válku charakterizuje jako takovou, které se účastní velká skupina místních obyvatel vytvářením vojenských skupin a použitím teroristických metod.⁴⁵

Po roku 2000 již nebylo pochyb o tom, že ruské ozbrojené síly musí projít reformou a transformací. Nástupem Vladimíra Putina se vrátila debata o nutnosti reformy armády do centra pozornosti. Podle odborníků a politiků totiž reforma ruských ozbrojených sil ani nezačala. Putin svoji vizi mimo jiné potvrdil ve svém projevu k Federálnímu shromáždění v roce 2003, kdy za ruské priority označil právě modernizaci ozbrojených sil. Ta by měla zahrnovat i profesionalizaci ruské armády.⁴⁶

⁴⁴ Nezavisimaja gazeta. 2000. *Voennaja doktrína Rossijskoj federacii 2000*. (www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, 2.2.2013).

⁴⁵ Nezavisimaja gazeta. 2000. *Voennaja doktrína Rossijskoj federacii 2000*. (www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, 2.2.2013).

⁴⁶ Horemuž, M.: 2009. Vojenská reforma v kontexte bezpečnostnej politiky RF. *Obrana a strategie*. 15. 12. 2009. (http://www.defenceandstrategy.eu/cs/aktualni-cislo-2-2009/clanky/vojenska-reforma-v-kontexte-bezpecnostnej-politiky-ruskej-federacie.html# UXfX16JM_uc, 15. 3. 2013)

Nově přijatá vojenská doktrína, přijatá v roce 2000 Vladimírem Putinem, reflektovala změnu v ruské strategii vůči postsovětskému prostoru. Dokumenty všeobecně kritizovaly americkou zahraniční politiku v postsovětském prostoru a snahu Západu ovlivňovat dění na Kavkaze a ve Střední Asii. Jako hlavní hrozba byla definována spolupráce založená na vojenské spolupráci. Začalo tedy upevňování již vzniklých organizací – hlavně prostřednictvím Dohody o kolektivní bezpečnosti.⁴⁷ Vojenská doktrína udává tedy směr ve vojensko-politické či vojensko-strategické sféře Ruska. Upřesňuje vojenskou politiku, posílí roli Ruska v mezinárodním systému a potvrzuje to, co bylo deklarováno v předešlých dvou Koncepcích.

Energetická strategie Ruska 2020 z roku 2003

Strategie byla přijata v roce 2003 a můžeme jí považovat za dokument, který odráží zmíněný Putinův pragmatismus. Rusko si uvědomuje svou sílu v zásobách nerostných surovin, na nichž je závislé ekonomicky a hodlá svého potenciálu maximálně využít. Strategie si vytyčuje za cíl, aby se Rusko stalo součástí světového systému energetických zdrojů, především pak získávání nových energetických trhů. Rusko by se mělo z role nezávislého účastníka světového oběhu, postavit do role plnohodnotného účastníka světového energetického odvětví. Mezi další cíle patří aktivní spolupráce se státy SNS, Euroasijským ekonomickým společenstvím, ale i se státy EU, státy severovýchodní Asie a mezinárodními organizacemi.⁴⁸

Rusko se tedy začalo chovat jako energetická velmoc, která si prosazovala své energetické zájmy nejenom ve svém nejbližším okolí, ale i ve směru k EU. Jako příklad změny směřování ruské energetické politiky vůči postsovětskému prostoru můžeme uvést příklad, kdy Rusko vůči Turkmenistánu, Kazachstánu a zastávalo odmítavý postoj k využívání ruských plynovodů na jejich území. Rusko zabraňovalo exportu plynu na západ. Právě nástupem Putina se tato

⁴⁷ Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Roy, A.; Jonson, L.: *Central Asian Security: The New International Context*. London. S. 97-98; 99-100.

⁴⁸ Anochin, M; Prorok, V.: 2009. Energetická bezpečnost a energetická politika Ruské federace. *Strategie a koncepce*. 2/2009. (www.zsn.sk/slovgas/casopis/2009/2/2009_2_04.pdf, 9.3.2013).

politika změnila a v případě Turkmenistánu ruská strana povolila tranzit plynu na Ukrajinu.⁴⁹

Změna ve formování energetické politiky Ruska byla patrná na transformaci ruských energetických společností. Do roku 2003 byla ruská energetika ovlivňována jak státem, tak soukromými aktéry. Po roce 2003 došlo k její centralizaci a byla postavena pod přímou kontrolu ruského prezidenta (který do společností dosadil své lidi).⁵⁰

Koncepce zahraniční politiky z roku 2008

Když Putin v roce 1999 přebíral od Jelcina Rusko, přebíral zemi, která byla poznamenaná boji s Čečenskem, ekonomicky a politicky slabá a se špatně obhajitelným postojem vůči okolnímu světu. Rozdíl za osm let vlády Putina je zřejmý. Rusko se prezentuje jako energetická velmoc a jako aktivní hráč na mezinárodním poli.⁵¹

Koncepce představuje Rusko jako již silného aktéra mezinárodních vztahů. Klade důraz na spolupráci se všemi státy světa a upevňování ruské pozice ve světě. Mezi nové hrozby řadí mezinárodní terorismus, organizovaný boj a snížení energetické prosperity. Hrozby mají globální charakter a je potřeba (prostřednictvím mezinárodního společenství) proti nim bojovat. Cílem Ruska je upevnění mezinárodní pozice Ruska a další prosazování otevřené a pragmatické politiky a garantování bezpečnosti nejenom na regionální úrovni, ale i na úrovni světové.⁵²

⁴⁹ Litera, B.: 2006. Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020. In: Hirman, K. – Litera, B. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha. S. 35.

⁵⁰ Litera, B.: 2006. Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020. In: Hirman, K. – Litera, B. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha. S. 41.

⁵¹ Godzimirski, M.J.: 2008. *Putin and Post-Soviet Identity Building Blocks and Buzz Words*. Problems of Post-Communism. 09/10 2008. S. 20.

⁵² Prezident Rossiji. 2008. *Koncepce zahraniční politiky RF 2008*. 15. 7. 2000 (news.kremlin.ru/acts/785., 9.3.2013).

Mezi regionálními prioritami Koncepce uvádí rozvíjení spolupráce podle dvoustranných či vícestranných dohod mezi státy SNS. Cílem má být vytvářet aktivní politiku na půdě Eurasijského ekonomického společenství, rozvíjet ODKB ve více funkční integrační organizaci v rámci SNS a rozvíjet vztahy v oblasti Černého a Kaspického moře.⁵³

V Koncepci již Rusko vystupuje nikoliv jako stát, který má ambice vystupovat v mezinárodní politice, ale jako suverénní jednotka, která se stala jeho plnohodnotnou součástí. Úspěšně rozvinulo fungující regionální organizace v postsovětském prostoru – ODKB, Šanghajskou organizaci spolupráce, ale i ekonomicky organizace. Ruská politika a demonstrování její síly se projevily i do energetické oblasti. Vzniklo mnoho nových projektů, na kterých se Ruskou účastní (např. v roce 2007 byla podepsána dohoda o výstavbě Kaspického plynovodu, vedoucího přes Kazachstán do Ruska).⁵⁴ V mnoha postsovětských státech mají ruské energetické společnosti (Gazprom, Lukoil) většinový kapitál v místních společnostech. To znamená možnost ovlivňovat energetickou politiku v jednotlivých zemích (např. Arménie).⁵⁵ Rusko si tak potvrdilo či splnilo své cíle, které si Putin při jeho vládnutí stanovil. Rusko se skutečně stalo důležitou jednotkou mezinárodního systému.

Shrnutí

Pokud zhodnotíme koncepcce z pohledu postsovětských států, v první koncepci z roku 1993 jsou stanoveny základní směry ruské zahraniční politiky a sféra vlivu směrem k postsovětským státům. Koncepcce je orientována na spolupráci se západními zeměmi, zároveň Ruská federace, jako pokračovatel Sovětského svazu, nechce ztratit vliv na bývalé státy Sovětského svazu. Je si vědoma nezávislostí těchto států a o to víc se snaží klást důraz na spolupráci v rámci SNS. Ruské snažení v rámci SNS ovšem není úspěšné. V rámci SNS sice vzniká

⁵³ Prezident Rossiji. 2008. *Koncepcce zahraniční politiky R 2008*. 15. 7. 2000 (news.kremlin.ru/acts/785., 9.3.2013).

⁵⁴ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008. S. 41-42.

⁵⁵ Více Hodač, J.; Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 177.

Dohoda o kolektivní bezpečnosti, ale jejími členy nejsou všechny postsovětské státy. Neřeší tak otázku celého postsovětského prostoru.

Druhý přijatý dokument Koncepce národní bezpečnosti z roku 1997 byl již konkrétnější a stavěl Rusko do role hlavního iniciátora a velmoci ve svém nejbližším okolí. Rusko si jasně stanovilo své priority v postsovětském prostoru, místo vytváření vztahů se Spojenými státy. Tento aspekt se projevil ve spolupráci se západními státy, kdy se začalo vymezovat proti sílícímu globálnímu vlivu Spojených států a začalo vystupovat jako regionální velmoc. Spolupráce s postsovětskými státy se prohlubovala jak bilaterálně, tak multilaterálně. Byl kladen důraz na spolupráci v rámci SNS a podporu smlouvy o kolektivní bezpečnosti.⁵⁶ Na druhou stranu, ne všechny státy byly spolupráci s Ruskem (a jeho prosazování a chránění svých zájmů) nakloněny, což se i negativně projevovalo do uskutečňování ruských plánů

Koncepce přijaté Vladimírem Putinem napovídaly, že postupné přiklonění se k pragmatické politice vůči postsovětskému prostoru bude nadále pokračovat a sílit. Bylo to dané americkou angažovaností ve východní Evropě⁵⁷, zesílením konkurence v energetické oblasti ve Střední Asii (otázka Kaspického moře). Pragmatická politika se projevovala nejenom po integrační stránce, ale hlavně v energetické oblasti, kde došlo k uzavření mnoha nových dohod mezi Ruskem a postsovětskými státy. Rusko (Putin) přikládá silnou váhu integračním procesům v rámci států SNS. Reálně se to projevovalo institucionalizováním ODKB, stavěním nových plynovodů a ropovodů. Putin si byl vědom energetického potenciálu postsovětského prostoru a hodlal ho využít právě uzavíráním vzájemných energetických dohod a působností ruských energetických firem v postsovětském prostoru (více ve třetí kapitole).

Především Koncepce národní bezpečnosti a zahraniční politiky určovaly směr, kam se bude Rusko další léta ubírat. Rusko si bylo vědomo svých zásob a vlivu, který má na základě úložišť zemního plynu a ropy a hodlalo toho co nejvíce

⁵⁶ Koncepcija nacional'noj bezopasnosti RF. 1997. (www.iskran.ru/cd_data/disk2/r1/022.pdf, 30.1.2013).

⁵⁷ K rozšíření Nato došlo v roce 1999 o státy Česká republika, Maďarsko a Polsko. Více na: Euroskop. *Rozšiřování Nato 1999*. (<https://www.euroskop.cz/761/sekce/4-rozsireni-nato-1999/>, 22.4.2013).

využit (dlouhodobá ukrajinská neschopnost placení dodávek zemního plynu, Rusko řešilo například stavbou plynovodu Nord Stream, který Ukrajinu obchází)⁵⁸. Zároveň se však Rusko samo přesvědčilo, že si sice postsovětský region může vymezovat jako hlavní sféru svého vlivu, nezávislá a samostatná politika jednotlivých států však na něm závislá být nemusí (Kyrgyzstán a Uzbekistán v případě amerických základů⁵⁹). Rusko nemůže zabránit rozvíjení samostatné zahraniční politiky jednotlivým postsovětským státům, ale prostřednictvím posilování regionálních organizací (ODKB), energetické závislosti postsovětských zemí na Rusku. Energetická strategie 2020 z roku 2003 potvrzovala zmíněný směr využití potenciálu ruských energetických zásob a využití rozmístění ještě sovětských ropovodů (a závislost daných zemí na ruských dodávkách). A tím ovlivňovat politiku mezi jednotlivými státy.

V roce 2008 již můžeme hovořit o charakteristickém rysu Putinovy vlády. Jednalo se o termín tzv. suverénní demokracie. Suverénní demokracie představuje dlouhodobý stabilní rámec zahraniční politiky, prosazující ruské zájmy – těmi jsou podporování ruské identity, vytváření pravidel a strategické politiky. Suverénní demokracie představuje nejenom silnou politickou suverenitu, ale i ekonomickou nezávislost, vytváření národní, politické a ekonomické elity, garanta suverenity a teritoriální integrity. Pokud Rusko chtělo být součástí globálního světa, muselo být stoprocentně suverénní. Klíčový je ekonomický sektor – zahrnující energetiku, plynovody, ropovody, telekomunikace, infrastrukturu, finance – tyto strategické sektory má přitom pod kontrolou zásadně stát.⁶⁰ Putin tím reagoval na tendence ve vývoji ruské zahraniční politiky. Za prvé, Putin tím chtěl navrátit Rusku stabilitu, po chaotických 90. letech. Za druhé, byla to reakce na západní podporu

⁵⁸ Vice např.: Ihned. *Nord Stream je hotov. Plynovod Gazela za 10 miliard propojil Rusko s Německem*. 14.1.2013. (<http://byznys.ihned.cz/c1-59119710-nord-stream-je-hotov-plynovod-gazela-za-10-miliard-propojil-rusko-s-nemeckem>, 16.4.2013).

⁵⁹ Laryš, M. 2009. Američané vyklízení pozice ve Střední Asii. *Respekt*. 5.3.2009. (<http://respekt.ihned.cz/fokus/c1-36597610-američane-vyklizeji-pozice-ve-stredni-asii>, 26.4.2013)

⁶⁰ Herd, G.: 2010. Security Strategy: Sovereign democracy and great power aspirations. In: Farnham; Surrey.: *Politics of Security in Modern Russia*. GBR. S. 8-9.

postsovětských států, kde proběhly barevné revoluce, za třetí, snaha o vymezení se proti byrokratickým skupinám, které se za Jelcinovy vlády rozmohly.⁶¹

⁶¹ Herd, G.: 2010. Security Strategy: Sovereign democracy and great power aspirations. In: Farnham; Surrey.: *Politics of Security in Modern Russia*. GBR. S. 8-9.

3 vojenská bezpečnost

Rozpad Sovětského svazu se snad nejvíce dotknul právě rozložení sovětských vojenských sil v postsovětském prostoru. Nutnost tento problém nějakým způsobem řešit se stal aktuální. Začalo jednání mezi státy o likvidaci jaderných zbraní na jejich území. Další otázka se týkala ruských vojáků a základen. Zatímco přesun vojáků nebyl složitý, ruské základny zůstaly některým postsovětských států trnem v oku.⁶²

V této kapitole se budeme věnovat porovnávání Jelcinovy a Putinovy vojenské bezpečnosti vůči postsovětskému prostoru. Cílem této kapitoly je rozpoznat hlavní rozdíly v jejich vojensko-bezpečnostních politikách. Tyto rozdíly si ukážeme na stanovených komparačních kritériích. Kritéria jsou následující: počet rozmístěných jaderných zbraní na území postsovětského prostoru, počet ruských základen na postsovětském území. Na tato kritéria se pokusíme odpovědět v první části kapitoly, věnované sovětskému vojenskému dědictví na území postsovětských států a vzniklým konfliktům po rozpadu SSSR a ruské účasti v nich.

Dále se v kapitole budeme zabývat bezpečnostními integračními procesy v regionu a úlohou Společenství nezávislých států. Zaměříme se na Společenství nezávislých států, na Organizaci Dohody o kolektivní bezpečnosti, její vývoj a porovnání jejích funkcí za období Jelcina a Putina. Jako poslední se budeme věnovat organizaci GUUAM, která se snaží vymezit proti ruskému vlivu. Věnujeme jí pozornost, protože je složena z postsovětských států, které nesouhlasí s ruskou politikou. Pokusíme si určit její hlavní cíle a rozdíly v jejím fungování za prezidenta Jelcina a Putina

Stanovujeme si následující kritéria. Můžeme SNS považovat za bezpečnostní organizaci? Jako kritérium si klademe, jakou roli mělo SNS za Jelcina, jakou za Putina? Byla jeho role stejná, či se změnila? Dále se budeme věnovat organizaci, která slouží jako kolektivní bezpečnost pro několik postsovětských států. Zde si

⁶² Především Gruzie. Více: Kotyk, V.: 2010. *Jednota či rozpad Ruska. Ruská regionální politika po rozpadu Sovětského svazu*. Praha S. 88.

stanovujeme stejné kritérium jako u SNS. Jaká byla intenzita seskupování protiruské organizace GUAM, za vlády Jelcina a Putina? Narůstala činnost organizace nebo stagnovala? Z jakých důvodů? Na závěr si shrneme získané informace a pokusíme si vymezit hlavní rozdíly ve vojenské bezpečnosti za vlády Jelcina a Putina

Sovětské vojenské dědictví v postsovětském prostoru

Rozpadem SSSR vyvstala otázka, jak naložit s již bývalým sovětským vojenským arzenálem na postsovětském území. Problematika se týkala především jaderných zbraní a ruských základen.

Zákon o obraně, který byl přijat v září 1992, jasně definoval rámec vojenských aktivit a zahrnoval systém vojenské kontroly vojenského arzenálu.⁶³ Tím bylo dosaženo určitého rámce, který definoval postup při nakládání s ruskými vojenskými silami mimo Rusko. Problémem bylo, že 12 bývalých republik mělo nadále právo na zbraně, které se nacházely na jejich území. Nejvíce mohl na tomto právu profitovat Kazachstán, na jehož území nacházely sovětské strategické zbraně.⁶⁴

Jaderné zbraně z postsovětských států vlastnily 4 země. Rusko, Ukrajina, Bělorusko a Kazachstán. Již v roce 1991 v Almatě byla dohodnuta jednotná kontrola jaderných zbraní. To znamenalo, že ruský prezident mohl jaderné zbraně použít jen za předpokladu, že s tím budou souhlasit zbylé tři země. Ukrajina s Běloruskem se připojily ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní⁶⁵, uzavřenou mezi USA a Ruskem, jediný Kazachstán s odstraněním jaderných zbraní ze svého území váhal. Nakonec se všechny tři státy k smlouvě připojily v roce 1994. Tím také došlo k odstranění jaderných zbraní z jejich území.⁶⁶ Na zničení jaderných zbraní mělo zájem nejenom Rusko, ale i západní země. Ze čtyř

⁶³ Izvestia 8. října 1993.

⁶⁴ Achtamzjan, A.I.: 2003. *Jadernyj faktor v central'noj Azii*. In: Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva. S. 202

⁶⁵ Anglický název Non-proliferation Treaty (NPT), smlouva která byla uzavřena v roce 1968 mezi státy vlastnicími jaderné zbraně – Čína, Francie, Rusko, Velká Británie, USA. Více na SIPRI. *Yearbook 2008*. (<http://www.sipri.org/yearbook/2008/files/SIPRIYB0808A.pdf>, 17. 4. 2013).

⁶⁶ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 306.

zmiňovaných států, vlastnicích jaderné zbraně, právě na území Ukrajiny bylo jaderných zbraní nejvíce. Bělorusko bylo vždy nakloněno spolupráci s Ruskem. Uznalo ruskou armádu jako nástupce sovětské a nikterak nebránilo k dalšímu prohlubování spolupráce.⁶⁷

K úplnému odstranění jaderných zbraní pak došlo v Bělorusku v roce 1996⁶⁸, na Ukrajině v roce 2001⁶⁹, Kazachstán se stal hlavním propagátorem v odstraňování jaderných zbraní ve Střední Asii, když v roce 2006 podepsal Smlouvu o založení zóny bez jaderných zbraní ve Střední Asii.⁷⁰

Rozpadem SSSR vyvstalo i několik konfliktů, které muselo Rusko řešit. V konfliktech byly využity bývalé sovětské zbraně. Ukázalo se to jak v Moldavsku, tak Čečensku (kdy sice ruští vojáci byly staženi, ale na území zůstalo velké množství vojenského materiálu), ale i ve sporu mezi Arménií a Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach. Rusko tedy definovalo svoji bezpečnostní vojenskou politiku vydáním vojenské doktríny, která reagovala na vzniklé konflikty v postsovětském prostoru.⁷¹

Na Ukrajině je ruským strategickým sídlem černomořská flotila na Krymu. Na počátku 90. let Rusko s Ukrajinou vedly spor, komu flotila náleží a nakolik ji mohou využívat. V roce 1992 prezident Jelcin vydal prohlášení, že flotila náleží Rusku a v roce 1997 byla podepsaná dohoda mezi Ukrajinou a Ruskem o podmínkách rozdělení flotily, kdy z větší části patřila Rusku. Smlouva byla podepsaná na 25 let.⁷²

⁶⁷ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 96-97.

⁶⁸ Belarussian special Weapons. *Nuclear information project*. (<http://www.fas.org/nuke/guide/belarus/> 22.4.2013).

⁶⁹ Poštolková, L.: Na Ukrajině udělali muzeum z bývalé tajné vojenské základny. *Novinky*. <http://www.novinky.cz/cestovani/242825-na-ukrajine-udelali-muzeum-z-byvale-tajne-vojenske-zakladny.html> (22.4.2013).

⁷⁰ Více na: *Kazachstán usiluje o odstranění jaderných zbraní*. ISPIGL. 26/11/2009. <http://ispiogl.eu/denik/?q=node/35>, 22.4.2013).

⁷¹ Foye, S.: 1994. Confusion in Moscow over military base directive. *RFE/RL News Briefs*. 4/1994.

⁷² Russian international affairs council. *Russian military base in Tajikistan is most of all needed to ensure the security of Tajikistan itself*. 22. 3. 2013. (http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=270#top, 26.4. 2013.)

V případě Běloruska se na jeho území nacházejí dvě ruské základny, které Bělorusko Rusku pronajímá. Jedná se o operační základny poblíž měst Baranovichi a Vileika, kdy jedna funguje jako systém varování proti střelám, druhá zajišťuje komunikace pro ponorkové flotily.⁷³ Dohoda mezi Ruskem a Běloruskem byla podepsána v roce 1995 na 25 let, přičemž základny oficiálně nemají vojenský status.⁷⁴

Na území Moldavska se nachází ruské jednotky v Podněsteří, kde oficiálně střeží sklad zbraní bývalé sovětské armády. Ruská přítomnost také podporuje podněsterské snahy o nezávislost Podněsteří v Moldavsku.⁷⁵

Pokud se blíže zaměříme na státy Střední Asie. Po rozpadu SSSR bylo první vlaštvou v rusko-kazašských vztazích podepsání tzv. Taškentské smlouvy, která zahrnovala spolupráci nejenom politickou, ale i vojenskou a technickou.⁷⁶ Na území Kazachstánu zůstaly sovětské vojenské kapacity, se kterými mohl rozšiřovat svoji vlastní armádu. V 90. letech Kazachstán odmítl zřízení ruské vojenské základny na jeho území, což vedlo k mírnému oslabení spolupráce s Ruskem ve vojenské oblasti. V roce 1994 byla uzavřena smlouva o ruském pronájmu kosmodromu Bajkonur. V roce 2004 pak byla dohoda prodloužena do roku 2050.⁷⁷ Ruská neschopnost splácet pronájem včas vedl až k mezinárodním sporům mezi zeměmi. Rusové splácejí pronájem mimo jiné dodávkami zbraní, výcvikem kazašských vojáků, vojenským vybavením.⁷⁸

Uzbekistán se v 90. letech stal kritikem ruské snahy o mocenský vliv v rámci SNS. Prezident Karimov usiloval o větší nezávislost na zahraniční politice RF. V roce 1999 proto vstoupil do organizace GUAM. Postupem času se ale zvýšilo

⁷³ Belarusian telegraf agency. *Lukashenko reminds of Russia's free rent of two military bases in Belarus*. 25.4. 2010. (<http://news.belta.by/en/news/president?id=522386>, 22.4.2013).

⁷⁴ Russian international affairs council. *Russian military base in Tajikistan is most of all needed to ensure the security of Tajikistan itself*. 22. 3. 2013. (http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=270#top, 26.4. 2013.)

⁷⁵ Kramnik, I.: 2010. Transdnestr could host Russian military base, but Russia is unwilling. *Ria novosti*. 16.3.2010. (<http://en.rian.ru/analysis/20100216/157904643.html>, 26.4.2013)

⁷⁶ Více na: Lasák, J.: 2006. Kazachstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. S. 147.

⁷⁷ Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Allison, R.; Jonson, L.: *Central Asian Security*. London. S 106.

⁷⁸ Lasák, J.: 2006. Kazachstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. S. 143;148.

riziko islámského extremismu a při té příležitosti se Karimov obrátil na Rusko s žádostí o pomoc. Rusko a Uzbekistán tedy podepsaly dohodu o spolupráci v oblasti vojensko-technické v květnu 2000.⁷⁹ Zároveň však v souvislosti s válkou v Afghánistánu, USA požádaly Uzbekistán o povolení zřídit vojenskou základnu na jeho území. Uzbekistán USA vyhověl a dal tak Rusku najevo, že je otevřen i spolupráci se Západem. V roce 2005 pak došlo k uzavření americké základny, z důvodu americké kritiky potlačení povstání v Andižanu. Což následně znamenalo větší příklon Uzbekistánu na stranu Ruska.⁸⁰

V případě Turkmenistánu byly vojensko-bezpečnostní vztahy ovlivněny režimem prezidenta Nijazova.⁸¹ Zemi stavěl do neutrální role (jak v 90. letech, tak po roce 2000) a snažil se vymezit vůči mocenským tlakům jak ze strany Ruska, tak západních zemí. Na jeho území se nenacházelo žádné významné vojenské centrum. Po roce 2000 Turkmenistán, spolu s Kazachstánem a Uzbekistánem, nasadil vlastní vojenské jednotky na ochranu svých hranic.⁸² Politika neutrality se změnila úmrtím prezidenta Nijazova v roce 2006, kdy jeho nástupce Berdymuhamed zvolil již otevřenější politiku a vztahy s Ruskem začaly být rozšiřovány především na základě bilaterálních smluv.⁸³

V Kyrgyzstánu byla vždy ochota k úzké spolupráci s Ruskem. Rusko má zájem na tom, aby armáda v Kyrgyzstánu plnila stabilizační funkci a bránila tak islámskému extremismu. V roce 2003 byla na jeho území vybudována první ruská vojenská základna po rozpadu SSSR. Rusko si tím zajistilo geopolitické výhody – zásah proti islámským radikálům, podpora sil rychlého nasazení

⁷⁹ Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Allison, R.; Jonson, L.: *Central Asian Security*. London. S. 106.

⁸⁰ Deník. *Uzbekistán zakázal cizí vojenské základny na svém území*. (<http://www.denik.cz/kratce/1120173-uzbekistan-zakazal-cizi-vojenske-zakladny-na-svem.html>, 8.3.2013).

⁸¹ Nijazov byl turkmenským prezidentem od jeho nezávislosti v roce 1990 až do roku 2006, kdy zemřel. V zemi budoval kult osobnosti, potíral veškerou opozici a veškeré represe vůči svým protivníkům zdůvodňoval bojem proti islámskému radikalismu. Více na: Zprávy Idnes. *Zemřel turkmenský diktátor „Turkmenbaši“ Nizajov*. 21.12.2006. (http://zpravy.idnes.cz/zemrel-turkmensky-diktator-turkmenbasi-nijazov-f6h-/zahranicni.aspx?c=A061221_070351_zahranicni_miz, 18.4.2013).

⁸² Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 205.

⁸³ Anceschi, L.: 2010. *Integrating domestic politics and foreign policy making: the cases of Turkmenistan and Uzbekistan*. Central Asian Survey. Vol. 29, No. 2, June 2010. S. 152-153.

ODKB. V roce 2005 Kyrgyzstán umožnil zřídit Spojeným státům na jeho území vojenské základny. Kyrgyzstánu oboustranná politika vyhovovala a těžil z ní ve svůj prospěch.⁸⁴

V případě Tádžikistánu došlo k dohodě o zřízení vojenské základny již v roce 1999. Ratifikována byla ovšem až o pět let později, v roce 2004. Impulsem byla obava z islámského radikalismu. Ratifikaci dohody zpomaloval i fakt, že Tádžikistán si nárokoval kontrolu nad vedením základny a odchod ruských pohraničních vojsk. Pro Rusko byly tyto požadavky nevýhodné. Nakonec si prosadilo svoji vizi vojenských základen a v roce 2004 došlo k jejich zřízení.⁸⁵ Pro Rusko je tato vojenská základna důležitá z důvodu ochrany možných hrozeb z Afghánistánu, dále jako strategické místo pro členské státy ODKB.⁸⁶

Pokud se zaměříme na kavkazské státy, ruská politika na počátku 90. let postrádala jasnou definici cílů. V případě Arménie byla její politika úzce navázána na ruskou bezpečnostní politiku, především kvůli sporu s Ázerbájdžánem o Náhorní Karabach. Arménie je členem ODBK a na základě bilaterální smlouvy z roku 1995 je na jejím území několik ruských základen s ruskými vojáky. Vojenská základna se nachází ve městě Gjurmi a její význam se zvýšil v roce 2005, kdy byla do ní přesunuta část základny z Gruzie.⁸⁷

Ázerbájdžán byl u zakládání organizace GUAM a navíc v roce 1999 neprodloužil svoje členství v ODKB. Jeho politika byla v 90. letech spíše protiruská. Nástupem Putina však ve vzájemných vztazích došlo k oteplení (především kvůli energetickému potenciálu Ázerbájdžánu). V roce 2002 byla uzavřena smlouva, která Rusku dovolovala používat bývalou sovětskou vojenskou základnu Gabala

⁸⁴ Darchiashvili, V.: 2006. Kyrgyzstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako postsovětský aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 158-159.

⁸⁵ Horák, S: 2005. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*. Mezinárodní vztahy. Č. 5. 2005. S. 97.

⁸⁶ Vice Russian international affairs council. *Russian military base in Tajikistan is most of all needed to ensure the security of Tajikistan itself*. 22. 3. 2013. (http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=270#top, 26.4. 2013.)

⁸⁷ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 143 a 145.

na území Ázerbájdžánu.⁸⁸ Smlouva byla uzavřena na 10 let a byla kvalifikována jako informačně analytické centrum.⁸⁹

V Gruzii došlo k rozmístění ruských vojsk v roce 1992 na území Jižní Osetie, o dva roky později pak na území Abcházie. Vojska spadaly pod mírové sbory SNS a OSN.⁹⁰ V roce 1995 byla podepsaná dohoda o přítomnosti ruských základen v Gruzii, a to na 25 let. Následně gruzínská vláda požadovala vypovězení této smlouvy, v roce 2000 byly skutečně dvě ruské základny zrušeny.⁹¹ Ostatní ruské základny byly opuštěny v roce 2007.⁹² O rok později ruská armáda intervenovala do oblasti Jižní Osetie.

Sovětské vojenské dědictví v postsovětském prostoru, mělo vliv na utváření vzájemných vztahů mezi republikami. Přesto, že došlo k odstranění jaderných zbraní z postsovětského prostoru, vojenské základny na jejich území zůstaly. Pokud tedy odpovíme na kritéria, která jsme si stanovili, počet jaderných zbraní, které byly rozmístěny na postsovětském prostoru se změnil rokem 1994, kdy byly ze zemí (Kazachstán, Bělorusko, Ukrajina) staženy na základě smlouvy START I o nešíření jaderných zbraní. Smlouva byla podepsána mezi USA a Ruskem a v platnost vešla právě v roce 1994.⁹³ Otázka jaderných zbraní v postsovětských státech tedy byla tímto aktem vyřešena. Jediným vlastníkem jaderných zbraní zůstalo Rusko.

Všechny postsovětské státy disponovaly a nadále i disponují ruskou výzbrojí a technikou. Ta se stala součástí jejich nové výzbroje, či byla používána v konfliktech. Ruské zbraně také pomohly k vytváření vlastních národních

⁸⁸ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 151.

⁸⁹ World Affairs Board. *Russian military bases abroad*. 28.8.2009. (<http://www.worldaffairsboard.com/europe-russia/52408-russian-military-bases-abroad.html>, 26.4.2013).

⁹⁰ Novotný, A.: Gruzínsko-ruský konflikt – hledání souvislostí. *Fórum pro mezinárodní politiku*. (<http://www.mepoforum.sk/media/docs/Gruzinsko-suvistosti-Novotny.pdf>, 26. 4. 2013).

⁹¹ Russian international affairs council. *Russian military base in Tajikistan is most of all needed to ensure the security of Tajikistan itself*. 22. 3. 2013. (http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=270#top, 26. 4. 2013.)

⁹² Tůmová, M.: 2007. Ruská armáda definitivně opustila základny v Gruzii. *Česká televize*. 15. 11. 2007. (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/4005-ruska-armada-definitivne-opustila-zakladny-v-gruzii/>, 14. 3. 2013)

⁹³ Woolf, F. Amy: 2006. Nuclear Arms Control: The U.S.-Russian Agend. CRS Issue Brief for Congress. (<http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/IB98030.pdf>, 8. 3. 2013).

armád. V případě Ukrajiny, Běloruska se situace oproti 90. létům nezměnila. Na Ukrajině má Rusko přístav v Sevastopolu, v Bělorusku využívá dvou vojenských základen a v Moldavsku se nadále vyskytují ruská vojska.

Ve Střední Asii a Zakavkazsku došlo k nárůstu ruských vojenských základen oproti 90. letům. Jednalo se o Tádžikistán a Kyrgyzstán, v případě Zakavkazska o Ázerbájdžán kde Rusko postavilo či znovuobnovilo vojenské základny. Bylo to dáno ruskou snahou zajistit si vojenské zastoupení ve státech a vyrovnat si tak pozici vůči vlivu USA, které po roce 2000 také měly zájem umístit vojenské základny ve Střední Asii z důvodu války v Afghánistánu.⁹⁴

SNS – bezpečnostní organizace?

Společenství nezávislých států se stalo nástupnickou organizací, která měla zajistit jakousi kontinuitu, provázanost mezi státy bývalého Sovětského svazu. Obzvlášť Rusko si od SNS slibovalo udržení svého vlivu v postsovětských státech. Jak se ale ukázalo, ne všechny státy chtěly být stále pod primárním vlivem Ruska. Kromě tradičních podporovatelů a partnerů Ruska – Běloruska, Kazachstánu, Arménie - se zde objevila také skupina států, které se chtěly proti ruskému vlivu vymezit. Mluvíme především o Ukrajině, Ázerbájdžánu (zde je hlavním důvodem ruská podpora Arménie v konfliktu o Náhorní Karabach) a Gruzii. Pokládáme si tedy otázku, zda SNS můžeme považovat za organizaci? Zda nefunguje spíše jako fórum, pro diskuzi mezi státy, avšak jeho reálná politika je distribuována spíše jednotlivými státy, nikoliv SNS jako celkem. Jak se měnila role SNS, či jeho role zůstává stejná? Nebo se jeho perspektivy Vladimírem Putinem změnily? Na tyto otázky se pokusíme odpovědět.

Na počátku 90. let bylo SNS jistým nástupcem rozpadlého Sovětského svazu, přesto, že postsovětské státy byly nezávislé a suverénní a měly vlastní zahraniční politiku. SNS hrálo důležitou roli těsně po rozpadu SSSR, kdy bylo jistou zárukou proti totálnímu ekonomickému kolapsu postsovětských států a

⁹⁴ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 151.; Idenes. *Rusko chce zřít námořní základny v Libyi, Jemenu a Sýrii*. 2009. 16.1. 2013. (http://zpravy.idnes.cz/rusko-chce-zridit-namorni-zakladny-v-libyi-jemenu-a-syrii-pm0-/zahranicni.aspx?c=A090116_114052_zahranicni_stf, 26. 4. 2013).

představovalo rámec pro diplomacii mezi jednotlivými státy. V rámci SNS se řešilo několik problémů, ať s občanskými válkami v Gruzii či Kyrgyzstánu, konflikty mezi Ázerbájdžánem a Arménií. SNS představovalo platformu pro založení rámce mírových operací v Abcházii, Podněsteří a dalších konfliktních oblastech.⁹⁵

Navíc Rusko nebylo v novém budování armády z počátku příliš aktivní. Vliv na to měla politická a sociální nestabilita v postsovětském prostoru. Navíc některé státy SNS - Ukrajina, Ázerbájdžán a Moldavsko si chtěly založit svoji vlastní armádu. Tyto tendence vznikaly především kvůli strachu, že by Rusko prostřednictvím svých vojsk chtělo ovlivňovat dění v jednotlivých státech. Ruským cílem bylo především uvolnit své jednotky ze sousedních států a mít kontrolu nad jaderným arzenálem. V rámci SNS byla zřízena Rada vysokých představitelů, ale prakticky chyběl mechanismus, který by státy SNS a jejich vojenské (ruské) arzenály zpravoval. Ukrajina spatřovala ve společném velení v rámci SNS možnou hrozbu ruského vlivu, proto byl v červnu tento orgán odstraněn. Rusko vzalo jaderné zbraně pod svojí ochranu a pokus o zřízení orgánu pro společné vojenské síly byl brán jako zbytečný. Souběžně s budováním vlastních armád v postsovětských státech zanikala šance, že by SNS představovalo určitou bezpečnostní organizaci podobnou NATO.⁹⁶

V roce 1993 byla založena Rada ministrů obrany, která měla definovat bezpečnostní obranu SNS. Zatímco Rusko definovalo kolektivní bezpečnost jako vnější hrozbu, Ázerbájdžán považoval i členské státy SNS za možnou hrozbu (v jeho případě především Arménii). Rusko velmi aktivně vzalo na sebe hlavní roli peacemakera – v konfliktech v Tádžikistánu, Gruzii a Moldavsku. Krize SNS rostla právě s rostoucí rolí Ruska jako propagátora míru v regionu. Rusko vidělo v SNS mechanismus, který by ho mohl udržet jako staré centrum, s tím, že

⁹⁵ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 323-324.

⁹⁶ Tamtéž. S. 300-301.

Sovětský svaz již není, ale je tu Rusko. Ostatní státy ale toto smýšlení nesdílely.⁹⁷

Po roce 1995 ovšem nadále převládala neochota států se podílet na multilaterální integraci v rámci SNS. Příchodem Primakova v roce 1996 se ruská politika začala, ze strachu z amerického vlivu, intenzivněji věnovat postsovětskému prostoru. Ruská politika vůči regionu začala být orientována spíše na bilaterální spolupráci kvůli neúspěšné integraci v rámci SNS.⁹⁸

Společenství nezávislých států se ukázalo jako neschopné řešit konflikty, které vznikaly mezi členskými státy. Nebylo schopné řešit konflikty, které vznikaly na hranicích členských států či čelit otevřeným válkám. Strach z ruské dominance byl tak velký, že státy si bránily svoji politickou i institucionální nezávislost na SNS. Spolupráce se západními organizacemi (především NATO), byla chápána jako vymezení se proti ruskému vlivu. Putinův přístup v rámci SNS byl čistě pragmatický a realistický. SNS již nemělo být prostředkem integrace v regionu, ale mělo se stát sférou pro rozšiřování ruských zájmů. V roce 2002 se novým nástrojem stalo udělování ruských občanství v postsovětském prostoru. Občanství dostali všichni ti, kteří se k němu přihlásili. Začal být tedy kladen důraz na posilování ruské národní identity v postsovětském prostoru.⁹⁹

V roce 2007 vystoupil Igor Ivanov, ministr zahraničních věcí RF, s tím, že důležité sekce spolupráce SNS, jsou vlastně nahrazeny činností jiných regionálních organizací. Měl tím na mysli ekonomickou organizaci Euroasijské ekonomické společenství, které se skládá ze 6 členských států SNS (Rusko, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Uzbekistán) a další regionální organizace, jež převzala bezpečnostní agendu SNS, Organizaci dohody o kolektivní bezpečnosti.¹⁰⁰ To potvrdilo pokračující trend, že SNS představuje ve

⁹⁷ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. S. 332-336.

⁹⁸ Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Roy, A.; Jonson, L.: *Central Asian Security: The New International Context*. London. Washington D.C. S. 97-98.

⁹⁹ Sakwa, J.: 2004. *Putin Russia's Choice*. Routledge. S. 229-230.

¹⁰⁰ Kramer, M.: 2008. *Russian Policy toward the Commonwealth of Independent States. Recent Trends and future prospects*. Problems of Post-Communism. Vol. 55. Č. 6. 11/12 2008. S. 4.

spolupráci a integraci mezi státy pouze okrajovou organizaci. Jeho roli nahradily jiné regionální uskupení, které si mezi sebou postsovětské státy utvořily.

Z toho vyplývá, že zatímco v 90. letech se Jelcinova administrativa snažila o integraci se státy v rámci SNS, po roce 2000 se od těchto snah upustilo a nástupem Vladimíra Putina byla zahájena politika, zaměřena na vytváření čistě účelových seskupení. Místo integrace v rámci SNS se Rusko zaměřovalo na jednotlivé odvětví (vojenství, energetika), či uzavíralo se státy bilaterální smlouvy. Společenství nezávislých států se stalo spíše fórem, kde členské státy formálně zasedaly, ale praktická politika se zde příliš nevytvářela.

Pokud si odpovíme na stanovené otázky v úvodu kapitoly, SNS nemůžeme považovat za bezpečnostní organizaci z těchto důvodů. Problémem SNS se stala neochota jeho členských států spolupracovat s Ruskem. Strach a cíl se vymanit z ruských svár, některých bývalých sovětských republik, byl tak velký, že ani v rámci organizace se nepodíleli na vzájemné spolupráci. Porovnáme-li Jelcinovu a Putinovu bezpečnostní politiku v rámci SNS, v 90. letech ještě žila naděje na integraci v rámci SNS se silným postavením Ruska jako velmoci ale neochota států integraci rozšiřovat, vedla k neúspěšnosti této politiky.¹⁰¹

Po roce 2000 převládl Putinův pragmatismus. Ten si byl vědom strategického potenciálu postsovětských států, kdy prioritou nebyla pouze vojenská přítomnost, ale především působnost zbrojařských a ropných společností.¹⁰² Důraz byl kladen nejenom na budování regionálních organizací (ODKB), či celních unií, ale především také na energetickou politiku. SNS dnes tedy můžeme označit za fórum, které administrativně funguje, ale prakticky nevykonává žádnou politiku.

Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti

V roce 1992 byla podepsána Taškentská dohoda o Dohodě o kolektivní bezpečnosti. Tato dohoda byla podepsána státy Střední Asie (kromě Turkmenistána), ze států Zakavkazska pak Arménií, o rok později Gruzii a

¹⁰¹ Horák, S.: 2005. *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha. S. 23.

¹⁰² Tamtéž. S. 23.

Ázerbájdžánem. Plnohodnotným členem se stalo také Bělorusko.¹⁰³ V roce 1999 z ní Gruzie, Ázerbájdžán a Uzbekistán vystoupily. V roce 2006 se vrátil Uzbekistán, především z důvodu odklonění se od prozápadní politiky a násilností v Andižanu.¹⁰⁴

Pro Rusko bylo důležité vytvořit takovou bezpečnostní organizaci, která by byla pojištěm s bývalými sovětskými státy a garantovala by tak vedoucí pozici Ruska do budoucna. Aliance byla orientována především na možné vnější hrozby, zároveň se členské státy zavázaly, že nepoužijí síly proti jinému členskému státu. Jako jediný ze států, dohodu nikdy nepodepsal Turkmenistán, který prosazoval nezávislou zahraniční politiku. Ovšem, jak se později ukázalo, Dohoda neměla efekt větší vojenské integrace mezi postsovětskými státy. Turkmenistán se na integraci nikdy nepodílel, Uzbekistán se posléze neúčastnil jednání ministrů obrany. V roce 1999 byla Taškentská dohoda znovu prodloužena na pět let, Uzbekistán se k ní už ale nepřipojil.¹⁰⁵

Memorandum z roku 2000 přináší hlavní obrat ve směřování organizace. Je zde popsáno několik důležitých aspektů. Důraz je kladen na posilování vzájemné spolupráce, pravidelné setkávání se a řešení mezinárodních problémů. Členské státy vyjadřují přání prohlubovat praktickými kroky regionální spolupráci, podporovat národní a kolektivní bezpečnost v oblasti rozšiřování a modernizace vojenského arzenálu a řešit jakékoli ohrožení ať národní, regionální, či mezinárodní rychlou reakcí.¹⁰⁶

V roce 2002 byla přijata ústava nově vzniklé Organizace Dohody o kolektivní spolupráci. Ústava si kladla za cíl nadále prohlubovat a rozvíjet vojensko-

103 Černjavskij, S.I.: 2003. Politika Rossiji v central'noj Aziji i Zakavkaze v 1992-2002 godach. In: Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva. S. 43.

104 Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. (<http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html>, 18.4.2013).

105 Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Roy, A.; Jonson, L.: *Central Asian Security: The New International Context*. Washington D.C. S. 104-105.

106 ODKB: *Memorandum o povyšenií effektivnosti Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti ot Maja 1992 goda i jeho adaptaciji k sovremennoj geopolitičeskoj situaciji*. (http://odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=131, 21. 2. 2013).

politikou spolupráci mezi členskými státy v rámci upevnění národní, regionální a mezinárodní bezpečnosti. Hlavními cíly organizace jsou bezpečnost a stabilita, ochrana kolektivní nezávislosti, suverenity a kolektivní obrany členských států. Kolektivní obrany má být dosaženo zřízením kolektivních sil, kolektivních regionálních vojsk a společnou vojenskou infrastrukturou.¹⁰⁷

Mezi lety 2002 až 2003 tedy došlo ke změně organizace, která se začala prezentovat jako multifunkční bezpečnostní organizace. Multifunkčnost podle Institutu současného rozvoje (INSOR) znamenala plnění dvou cílů. Za prvé, boj proti tradičním hrozbám, za druhé potlačení nových hrozeb (především přeprava drog, terorismus, nelegální migrace).¹⁰⁸

Organizace disponuje koaličními skupinami vojsk, které jsou rozděleny na východoevropskou část, tvořící Rusko s Běloruskem, kavkazskou část (Rusko spolu s Arménií). Ve Střední Asii místo těchto skupin operuje tzv. Kolektivní síla rychlého nasazení, která má sídlo na základně v Kyrgyzstánu.¹⁰⁹ V rámci organizace také funguje systém protivzdušné ochrany, který formálně funguje na základně smluv SNS, reálně se však na něm podílí jen členské státy ODKB.¹¹⁰

Dohoda o kolektivní bezpečnosti měla poskytnout bývalým státům jakýsi rámec bezpečnosti. Nástupem Vladimíra Putina došlo k její revitalizaci a transformaci. Na konferenci v roce 2002, Putin oznámil potřebu růstu role ODKB v postsovětském prostoru. Toto nutné posílení organizace zdůvodnil možnou hrozbou terorismu, vůči které se musí bránit novými bezpečnostními strukturami a novými mechanismy ve spolupráci mezi státy. Pod vlivem zhoršení bezpečnostní situace v Afghánistánu na počátku roku 2007 dalo Rusko ODKB

¹⁰⁷ ODKB: *Ustav Organizaciji Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti*. (www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID= 124., 25. 2. 2013).

¹⁰⁸ Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. (<http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html>, 18.4.2013).

¹⁰⁹ Po roce 2000, na základě hrozby terorismu, bylo Dohodou přijato usnesení o zřízení Kolektivních sil rychlého nasazení v prostoru Střední Asie, Protokol o fungování a formování sil kolektivní bezpečnosti. Více na: Chakimov, B.: 2001. *Kolektivnaja bezopasnost' v SNG*. Meždunarodnaja žizň. Č. 7. 2001. S. 15-20.

¹¹⁰ Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. (<http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html>, 18.4.2013).

jasný cíl. Udržet pod kontrolou šíření drog v regionu a šíření islámského radikalismu. Rusko si tak oficiálně vytvořilo svoji regionální organizaci se širokou agendou, v níž cílem Ruska bylo usměrňovat státy Střední Asie. Organizace se stala prostorem, kde Rusko otevřeně prosazuje svůj vliv. Nepůsobí nerozhodně jako SNS, ruský vliv je zde jednoznačný a neskrývaný.¹¹¹

Nástupem Vladimíra Putina došlo k vymezení organizace, zpřesnění její role v postsovětském prostoru. Ovšem navzdory ruským snahám se ukázalo, že si jednotlivé členské státy prosazují své vlastní zájmy a tím zpomalují chod organizace. Jedná se především o Uzbekistán. Ten se více méně distancuje od některých smluv kolektivní bezpečnosti ODKB. Bělorusko také projevilo nesouhlas s tím, že neproběhla kolektivní jednání před umístěním americké vojenské základny na území Kyrgyzstánu v roce 2005.¹¹²

Podobně v roce 2008, kdy došlo k rusko-gruzínskému konfliktu, zavládlo ze strany Ruska vůči organizaci mírné zklamání z důvodu, že žádná z členských zemí neuznala nezávislost Jižní Osetie a Abcházie. Organizace se opět projevila jako neefektivní.¹¹³

Rozdíl ve fungování organizace v 90. letech a po roce 2000 je patrný. Zatímco v 90. letech členské státy nevyvíjely aktivitu pro větší spolupráci mezi sebou, po roce 2000 a institucionalizování, organizace dostala přesnější rámec fungování. V souvislosti s přijetím nových koncepcí v roce 2000 se organizace stala nástrojem pro plnění Putinových cílů v postsovětském prostoru. Byla snaha organizaci zefektivnit, tak aby se stala plnohodnotnou regionální jednotkou v postsovětském prostoru.

¹¹¹ Mankof, J.: 2009. *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*. A Council on Foreign Relations Book. S. 270-271.

¹¹² Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. (<http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html>, 18.4.2013).

¹¹³ Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. (<http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html>, 18.4.2013).

GUUAM

Organizace pro demokracii a ekonomickou spolupráci neboli GUAM (zkratka členských států), byla založena v roce 1997 jako organizace, která se vymezovala proti ruskému vlivu. Zakládajícími státy byly Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán a Moldavsko. Hlavním cílem organizace byla rozvíjení vzájemných vztahů mezi členskými státy v zájmu posílení stability a bezpečnosti v Evropě. Důraz byl kladen především na posílení vzájemných vztahů a ekonomickou spolupráci. V roce 1999 proběhlo setkání členských států spolu s Uzbekistánem, který se stal členem a organizace se přejmenovala na GUUAM. Následně ovšem v roce 2002 Uzbekistán pozastavil své členství a v roce 2005 z organizace odstoupil (a vstoupil do ODKB).¹¹⁴ Taras Kuzio členské státy GUUAM označuje za západně pragmatické, které bojují proti vlivu Ruska a chtějí se plně účastnit evropské integrace.¹¹⁵

V roce 2000 bylo na zasedání GUUAM memorandum o víceúrovňové spolupráci mezi členskými státy. Bylo ustanoveno pravidelné setkávání nejvyšších představitelů členským států a ministrů zahraničních věcí. Důraz byl kladen na budování dopravních koridorů mezi Evropou, Kavkazem a Asií. GUAM získal otevřenou podporu Spojených států a navázal s nimi i jednání na společných projektech hlavně v oblasti boje proti terorismu.¹¹⁶

Spojené státy plně podporovaly organizaci GUAM, hlavně ve snaze omezit vliv Ruska v oblasti Střední Asie a Kavkazu. Zároveň se projevoval zájem omezit integrační procesy Ruska do západních institucí. Ukrajina byla hlavním propagátorem této strategie. Ovšem Rusko si udržovalo vliv prostřednictvím Šanghajské organizace spolupráce a Dohody o kolektivní spolupráci. V postsovětském prostoru se tedy utvořily tři vlivné operační skupiny. Rusko a

¹¹⁴ GUAM. *Istorija GUAM*. (<http://guam-organization.org/node/242>, 22. 2. 2013).

¹¹⁵ Kuzio, T.: 2000. *Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM*. European Security. R. 7. Č. 2. 2000. London.

(http://www.taraskuzio.net/International%20Relations_files/guam_emergence.pdf, 22.2. 2013).

¹¹⁶ GUAM. *Istorija GUAM*. (<http://guam-organization.org/node/242>, 22. 2. 2013).

Bělorusko na západě, Rusko a Arménie na Kavkazu a Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán ve Střední Asii.¹¹⁷

Na organizaci GUAM se projevuje kombinace jak vnějších zahraničních, tak vnitřních vlivů. Je to snaha o vymezení se proti ruskému vlivu, touha získat větší nezávislost na Rusku, snaha o navázání hlubší spolupráce se západními státy, ve které postsovětské státy viděly výhodu a způsob, jak se vymanit z ruského vlivu. Na druhé straně jsou si tyto státy vědomy, že z ruského vlivu se vyprostit nemohou (především energetická závislost).

Ovšem i Rusko si uvědomovalo, že zájem jednotlivých zemí je daný podle toho, jak daná země klade důraz na bezpečnostní otázky, momentální ekonomický zisk a spolupráci s Ruskem. Příkladem může být právě organizace GUUAM. Po barevných revolucích se orientace jednotlivých zemí změnila. Zatímco Ukrajina s Gruzií pokračovaly v námluvách se západem, Ázerbájdžán s Uzbekistánem, v čele s despotickými vládci, začaly Rusko více respektovat.¹¹⁸

V roce 2006 byla přijata nová ústava, kdy se hlavními cíli organizace staly upevnění a zajištění demokracie v regionu a prohloubení integrace se západními státy.¹¹⁹ Tím došlo ke změně cílů organizace a z pohledu Ruska i minimalizování rizika, možného regionálního soupeře v rámci postsovětského prostoru.

Organizace GUAM tak z ruského pohledu významný vliv na utváření bezpečnostní politiky v postsovětském prostoru příliš nemá. Jeho členské státy jsou na Rusku, především energeticky a ekonomicky závislé, a v budoucnu nejsou schopny se od této závislosti oprostit. Organizace GUAM je názornou ukázkou toho, jak dvojznačně se vyvíjí politika v jednotlivých postsovětských státech, jež jsou reálně závislé na Rusku a nejsou schopny (a ani nemohou) se z této závislosti vymanit. GUAM reprezentuje politickou vizi daných zemí, skutečnou hrozbu však pro Rusko nepředstavuje.

¹¹⁷ Sakwa, J.: 2004. *Putin Russia's Choice*. Routledge. S. 231-232.

¹¹⁸ Máša, P.; Šulc, F.: 2006. *Jak Putin civilizuje „chány“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 4.

¹¹⁹ Guam: *Istorija Guam*. (<http://guam-organization.org/node/242>, 18.4.2013).

Na otázku, jaká byla intenzita sdružování protiruských organizací, můžeme odpovědět, že snaha o vymezení se některých postsovětských států vůči Rusku, tu byla již od rozpadu SSSR a pokračovala i po rok 2008. Chování jednotlivých postsovětských států ale záviselo na jejich aktuálním směru politiky. Můžeme to spatřovat na Uzbekistánu, který se stal členem GUAM, ale následně z něj přestoupil do ODKB. Nebo na případu Ázerbájdžánu, který po roce 2000 s Ruskem navázal bližší vztahy na základě energetické spolupráce.¹²⁰

Shrnutí

V této kapitole jsme se pokusili najít hlavní rozdíly mezi Jelcinovou a Putinovou bezpečnostní politikou v oblasti vojenské bezpečnosti. Rozdíly jsme ukázali na působení vojenského sovětského dědictví v postsovětském prostoru, na činnosti organizací SNS, ODKB a GUAM. Sovětské vojenské dědictví se stalo součástí nových armád postsovětských států. Pokud porovnáme 90. léta s lety po roku 2000, ruská vojenská bezpečnost byla po roku 2000 aktivnější a důslednější. Souviselo to s přijetím nové Vojenské doktríny, která si kladla větší důraz na integraci vojenských bezpečnostních organizací. Změna byla viditelná i na bilaterální úrovni, kdy došlo k uzavření dohod o vytvoření ruských základen na území států Střední Asie, přesněji v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu.

V případě organizací SNS, ODKB a GUAM jsou rozdíly zřejmé. Zatímco SNS po roce 2000 spíše upadá a stává se formální organizací, ODKB posiluje svůj vliv v regionu. Jasná vůdčí role Ruska naznačuje silnou pozici v postsovětském prostoru. Oproti tomu GUAM se nadále snaží vymezovat proti ruskému vlivu, má podporu ze strany Spojených států, ale jeho vliv není příliš velký. Pro Rusko je primární především spolupráce v energetické oblasti. Rusko z ní těží peníze a zmíněné jsou na ní závislé.

Činnost bezpečnostní organizací v postsovětském prostoru byla ve srovnání s 90. lety po roce 2000 intenzivnější. Nástupem Vladimíra Putina došlo k větší institucionalizování Dohody o kolektivní bezpečnosti a zintenzivnění její činnosti

¹²⁰ Máša, P.; Šulc, F.: 2006. *Jak Putin civilizuje „chány“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 4.

v regionu (společnými vojenskými cvičeními, pravidelnými summity). Oproti tomu činnost SNS se po roce 2000 rozvíjela jen minimálně. Státy spolupracovaly více na půdě ODKB nebo GUAM či v ekonomických uskupeních (celní unie), než v rámci celého SNS. Rozdílná politika každého členského státu, nechuť spolupracovat s Ruskem brzdila rozvoj SNS. Na otázku zda se zvýšila činnost bezpečnostních organizací nástupem Vladimíra Putina, můžeme odpovědět, že v případě ODKB se její činnost zvýšila. Byl ji stanoven jasný rámec fungování a cílů.

4 Energetická bezpečnost

Energetická bezpečnost je součástí nejenom zahraniční politiky Ruska, ale i bezpečnostní politiky vůči postsovětskému prostoru. Závislost postsovětských zemí na dodávkách zemního plynu a ropy z Ruska, činí z Ruska energetického hegemonu v regionu. A tak i přes snahy států se od Ruska oprostit, zůstávají nadále na něm velmi závislé. Obzvláště nástupem Vladimíra Putina došlo k zintenzívnění ruské energetické politiky a začal být na ní kladen větší důraz. Vznikly nové projekty a byly podepsány nové smlouvy. Zároveň snaha států minimalizovat ruský vliv nadále pokračuje a objevily se tedy i konkurenční projekty se západními společnostmi.

V této kapitole se budeme věnovat energetické bezpečnosti, kterou Rusko aplikovalo v postsovětském prostoru. Uvedeme si, jaká jsou ložiska ropy a zemního plynu v jednotlivých státech, jak využívalo Rusko potenciál zemí Střední Asie, jaké země byly pro něho zajímavé a jak se k ruskému postoji stavěly postsovětské státy. Nastíníme problematiku transportu plynu ze Střední Asie a snahu Ruska ovlivňovat vnitřní politiku postsovětských států. Komparačními kritérii si stanovujeme otázku, zda působily ruské firmy za vlády Jelcina či Putina v postsovětském prostoru rozdílným způsobem. Dostály podporu místní firmy, nebo ruská strana lobbovala za své podniky. Jaké byly rozdíly v podpoře strategických energetických dohod za vlády Jelcina a Putina?

Během vlády Borise Jelcina byla ruská energetická politika ovlivněna rozpadem SSSR, destabilizací dodávek ropy a plynu, nedostatkem financí na rozšiřování ropovodů a plynovodů. Energetická politika došla zásadních změn až nástupem Vladimíra Putina a přijetím Energetické strategie 2020 v roce 2003. Můžeme říci, že se Rusko stalo agresivnější v prosazování svých zájmů a kladlo důraz na další rozvoj ruského energetického odvětví. Ruská strategie si kladla za cíl integrovat se do světového energetického prostoru.¹²¹ Rusko se tak stalo v budování

¹²¹ Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2020 goda. *Ministerstvo promyšlenosti i targovlji*. (<http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/>, 18.4. 2013).

produktovodů velmi aktivní. Tzv. Baltským systémem II¹²² si zajistilo dodávky ropy do celého světa a vyhnulo se dopravě přes problematickou Ukrajinu a Pobaltí. Těžba a vývoz zemního plynu byly označeny za strategické, což znamenalo, že ruská vláda chtěla mít tento sektor pod svoji kontrolou. Rusko se snažilo získat vliv v postsovětských zemích, na základě dominantního postavení o energetických trzích. Svůj vliv posilovalo právě tím, že z energetického průmyslu vytvářelo státní monopol. Tyto tendence jsou charakteristické pro politiku Vladimíra Putina.¹²³

Ruská bezpečnostní politika v oblasti energetiky není v rámci celého postsovětského prostoru stejná. Rusko upřednostňuje některé státy před ostatními. Je to dáno rozdílnými zásobami ropy a plynu jednotlivých postsovětských států. Proto si kapitolu rozdělíme na tři tradičních oblastí postsovětského prostoru. Samostatně pojednáme o Zakavkazsku, Střední Asii a státech východní Evropy.

Zakavkazsko

Ze všech států Zakavkazska je na tom nejlépe Ázerbájdžán. Díky jeho sousedství s Kaspickým mořem má velké zásoby zemního plynu a ropy. Po rozpadu SSSR došlo k mírnému pozastavení těžby – z důvodu pozastavení ruských dodávek kapitálu na rozvoj ropných polí a složitosti těžby v Kaspickém moři.¹²⁴ Navíc Ázerbájdžán došel k závěru, že vzhledem k jeho malým prostředkům na těžbu ropy, je potřeba otevřít ropný sektor zahraničním firmám.¹²⁵

K opětovnému vyjednávání došlo nástupem prezidenta Hejdara Alijeva, který navázal spolupráci se západními společnostmi na využití ropných polí

¹²² Projekt Baltský systém II se poprvé objevil během bělorusko-ruské ropné krize v roce 2007, kdy Rusko zastavilo na čtyři dny dodávky ropy Bělorusku. Rusko kohoutky zavřelo z toho důvodu, že Bělorusko nedovolilo tranzit přes jeho území z důvodu nezaplacení průvozního cla ze strany Ruska. Více na: Euroactiv. *Rusko obchází Bělorusko stavbou baltského ropovodu*. Euractiv. 11.6.2009. (<http://www.euractiv.cz/energetika/clanek/rusko-obchazi-belorusko-stavbou-baltskeho-ropovodu-006120>, 22.4.2013)

¹²³ Tichý, L.: 2009. Ruská energetická politika a (ne)bezpečnost EU. *Natoaktual*. 25. 5. 2009. (www.natoaktual.cz/ruska-energeticka-politika-a-ne-bezpecnost-eu-fa7-na-analyzy.aspx?c=A090525_132323_na_analyzy_m02, 11.3.2013).

¹²⁴ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 177.

¹²⁵ Rybář, J.: 2005. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu*. Praha. S. 55.

v Kaspickém moři. Zároveň ovšem prezident potřeboval obnovit vztahy s Ruskem. Na základě toho byla domluvena spolupráce mezi společností Lukoil a státní ropnou společností Ázerbájdžánu SOCAR. O několik měsíců později byla podepsána s Ruskem další dohoda, která zajistila Lukoilu spoluúčast na projektu se západními společnostmi a navíc mu zajistila podíl 10% na budoucích kontraktech. To vyvrcholilo v roce 1994 podpisem dohody s konsorciem¹²⁶, které tvořilo 11 zahraničních firem, včetně těch ruských.¹²⁷

Mezníkem v rusko-ázerbájdžánských vztazích bylo vymezení hranic v Kaspickém moři, ke kterému došlo nástupem Vladimíra Putina v roce 2001.¹²⁸ Byl podepsán dokument o rozvoji spolupráce v oblasti těžby ropy a zemního plynu v Kaspickém moři. Zároveň bylo stanoveno, že dno Kaspického moře se bude dělit podle sektorového principu (Rusko se na tomto dělení domluvilo již v roce 1997 s Kazachstánem).¹²⁹ Přesto byl Ázerbájdžán aktivní také v projektech se západními zeměmi. Jedná se o projekt BTC (Baku-Tbilisi-Ceyhan)¹³⁰, který, jako první, od roku 2006 pracuje bez ruské přítomnosti.¹³¹

V roce 1999 se při výzkumech našla velká ložiska zemního plynu. Od té doby se plánují projekty, jak tento plyn využít. V roce 2006 byl vybudován plynovod BTE (Baku-Tbilisi-Erzurum)¹³², který odvádí plyn na turecký trh.¹³³ Ropovod

¹²⁶ Konsorcium se skládalo z 11 zahraničních firem, včetně ruských, britských, amerických či norských, které podepsaly dohodu o společném využívání ropných polí v Ázerbájdžánu – Azeri, Čirag a Guneshly. Více: Wanner, J.: 1996. Ropná politika v oblasti Kaspického moře a ve Střední Asii. In: Litera, B. – Švec, L. – Wanner, J. – Zilynskyj, B.: *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha.

¹²⁷ Razuaev, V.: 1996. *Russian Interests in the Caspian Region. The Energy Dimension*. Ebenhausen, Stiftung. S. 35.

¹²⁸ Více na: Kommersant. *Putin i Alijev razdelili Kaspij*. 23.9.2002.

(<http://www.kommersant.ru/news/949706?isSearch=True>, 22.4.2013).

¹²⁹ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S.180.

¹³⁰ Ropovod BTC přepravuje ropu z ropných polí Kaspického moře do Evropy. Ropovod vede z Baku, přes Ázerbájdžán a Gruzii do Turecka (terminál Ceyhan u Středozemního moře). Více na: British Petrol. (<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006669&contentId=7015093>, 13.3.2013).

¹³¹ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 181.

¹³² Jedná se o projekt nazvaný plynovod Jižního Kavkazu (BTE), který vede z Ázerbájdžánu, přes Gruzii do Turecka. Přepravuje zemní plyn z Kaspického moře. Sleduje ropovod BTC a je postaven ve stejném koridoru. Plánuje se jeho rozšíření o nové potrubí přes Ázerbájdžán a výstavbu nových stanic v Gruzii. Více na: British Petrol. *South Kavkaz Pipeline*:

(<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006670&contentId=701509>, 13.3.2013).

¹³³ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 183.

BTC a plynovod BTE poskytly do jisté míry Ázerbájdžánu a Gruzii posílení jejich významu v mezinárodním společenství a jistou nezávislost na Rusku. Na tyto produktovody měla mírný vliv i válka v Gruzii v roce 2008. Přinutila země kaspického regionu zhodnotit možné alternativy exportní trasy na světové trhy.¹³⁴

Gruzie nemá na svém území naleziště ropy a zemního plynu. Proto většinu svých zásob dováží buď z Ruska, nebo Ázerbájdžánu. Ázerbájdžán je hlavním dodavatelem ropy, Rusko představuje hlavního dodavatele zemního plynu. Od roku 2003 má Rusko většinový podíl v gruzínské elektroenergetice a plynárenské infrastruktuře.¹³⁵ Nedostatek financí, vedl k privatizaci a do gruzínských firem pronikly ruské společnosti. Důležitým mezníkem v rusko-gruzínských vztazích bylo vybudování projektu BTC, ke kterému gruzínská vláda v roce 2002 vydala povolení. Gruzie tak posílila svůj geostrategický význam vůči Rusku.¹³⁶ K dobrým vzájemným rusko-gruzínským vztahům nepřispělo korigování cen ze strany Ruska za dodávky zemního plynu v roce 2003. V tomto roce došlo k participaci Gruzie na projektu BTE, zároveň ruský Gazprom oznámil, že je ochoten nabídnout nižší cenu, pokud mu Gruzie dá majoritní podíl ve svém plynárenském sektoru. Gruzie svůj plynárenský sektor ubránila (na rozdíl od Arménie), nemá ale garantované dodávky plynu na další roky.¹³⁷

Od roku 1999 je z ropných polí Kaspického a Černého moře přes Bospor dovážena ropa na evropské trhy. Ropovod s názvem Western Rout Export začíná v Baku, vede územím Ázerbájdžánu a Gruzie a končí na gruzínském pobřeží u Černého moře. V roce 2007 byla jeho činnost kvůli opravám pozastavena, v roce 2008 pak úspěšně obnovena.¹³⁸

¹³⁴ Binhac, P.: 2008. *Důsledky rusko-gruzínského konfliktu pro energetickou bezpečnost EU*. Mezinárodní politika. Č. 5. R. XXXIII. 2009. S. 25-27.

¹³⁵ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 185.

¹³⁶ Souleimanov, E.: 2006. *Gruzie v roce 2005: Dva roky po „revoluci růží“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 16.

¹³⁷ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 185-186.

¹³⁸ British Petrol. *Wester Rout Export Pipeline*. (<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006672&contentId=7015099>, 13.3.2013).

V Arménii došlo v 90. letech k poklesu energetické spotřeby kvůli úpadku průmyslové výroby. Přesto, že v roce 1994 uzavřela s USA důležitý kontrakt o tranzitu ropy do Středomoří s cílem obejít ruské území, vzhledem k válečnému stavu byla tato varianta odmítnuta. Ropovod byl vybudován přes Gruzii.¹³⁹ Od roku 2000 se její energetická spotřeba zvyšuje. Je závislá na ruských dodávkách plynu a ropy a není schopna včas za ně platit. Rusko tedy nabídlo smazání dluhu s tou podmínkou, že bude mít podíl v arménských energetických společnostech. V roce 2002 se tak skutečně stalo a ruští podnikatelé převzali pět arménských společností. V roce 2005 došlo k převzetí dalšího arménského dodavatele energie, tentokrát společnosti RAO UES. Rusko tedy dominuje arménskému trhu s elektřinou. V případě zemního plynu došlo ze strany Gazpromu ke zvyšování cen za dodávky plynu. Gazprom také vyjednal s Arménií dodávku plynu na dalších 25 let. Opět s tím, že je Gazpromu dovoleno ovládnout arménskou společnost Armrosgazprom.¹⁴⁰ Arménie je tedy zcela závislá na ruských firmách a potvrzuje to ruskou snahu prostřednictvím státního monopolu posilovat v jiných zemích svůj vliv na dění v dané zemi a vyjednávat si nejlepší podmínky.

Ukrajina, Bělorusko, Moldavsko

Moldavsko je zcela závislé na dodávkách ruských surovin, navíc se na jeho území nenacházejí významná naleziště ropy nebo zemního plynu.¹⁴¹ V 90. letech se do rusko-moldavských vztahů promítl konflikt v Podněsteří a přeměna moldavské ekonomiky z centrální na tržní, která vedla k vzrůstající neschopnosti platit Rusku za dodávky plynu a ropy. Zvyšovala zadluženost Moldavska a země se dostávala do energetické krize. Na řešení krize byl v roce 1997 zaveden krizový plán, kde se, mimo jiné, Moldavsko zavázalo zprivatizovat své energetické závody a splatit dluh Rusku odprodáním moldavské společnosti

¹³⁹ Šmíd, T.: 2007. Etnický konflikt o Náhorní Karabach. In: Šmíd, T; Vaňura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury. S. 180-181.

¹⁴⁰ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 173-174.

¹⁴¹ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 134.

Moldovagaz ruskému gigantu Gazpromu.¹⁴² Vzhledem k tomu, že energetika je strategickým odvětvím moldavské ekonomiky, došlo k postupné stabilizaci situace a splacení dluhů. Hlavním zdrojem energetických dodávek je Podněsterská tepelná elektrárna. V roce 2005 se elektrárna snažila navýšit ceny za dodávky plynu. To se ale nelíbilo moldavské vládě, jež chtěla udržet ceny na stávající úrovni. Výsledkem bylo pozastavení dodávek. Následně došlo k zprivatizování elektrárny rusko-belgickou firmou. Od roku 2007 se energie dováží z Ruska.¹⁴³

Ukrajina má s Ruskem v dodávkách energetických surovin nejproblematičtější vztahy. Ukrajina nebyla na počátku 90. let připravena na placení dovozu ruských surovin a její ekonomický kolaps se prohluboval. V roce 1992 ovšem došlo k dohodě s Ruskem o barterových obchodech. Ukrajina splácela ropu a zemní plyn z Ruska potravinami, zemědělskými stroji a kávovými výrobky.¹⁴⁴ Rusko nemělo zájem vyostřovat vztahy s Ukrajinou, aby si udrželo ruský tranzit energetických surovin přes Ukrajinu do Evropy. Na začátku roku 1994 došlo k dohodě o nižších poplatcích za tranzit ruského plynu přes ukrajinské tranzitní plynovody.¹⁴⁵

Mezi hlavní produktovody, které procházejí Ukrajinou, patří ropovod Družba, dále plynovody Progres (transport plynu ze západní Sibíře přes Užhorod do jižní, západní a střední Evropy). Sojuz transportuje plyn z Uralu do Moldavska, Rumunska, Bulharska a Turecka. Plynovod Bratrství dodává ropu také do Evropy. Ovšem právě dlouhodobá ukrajinská nespolehlivost nutí oba dva hráče diverzifikovat své zdroje energetiky. Rusku jde především o omezení závislosti

¹⁴²Popovici, I.: 2007. Energetická (ne)bezpečnost' Moldavska. *Central&Eastern European Watch*. 29.9.2007.(http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1190807595&archive=&start_from=&ucat=2,4,9&, 19. 4. 2013).

¹⁴³ Popovici, I.: 2007. Energetická (ne)bezpečnost' Moldavska. *Central&Eastern European Watch*. 29.9.2007. (http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1190807595&archive=&start_from=&ucat=2,4,9&, 19. 4. 2013).

¹⁴⁴ Kozakiewicz, J.: 1999. *Rosja w polityce niepodleglej Ukrainy*. Warszawa. 1999. S. 106.

¹⁴⁵ Litera, B.: 2006. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. S. 35. In: Hirman, K. – Litera, B. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha. S. 76.

transportu svého plynu a ropy na ukrajinském území a vytvoření nových exportních tras. Ukrajíně jde o snížení závislosti na ruské ropě a plynu. Ruská strana tedy přistoupila k výstavbě ropovodu Suchodolnaja-Rodionovskaja a plynovodu Jamal. Ukrajina se podílí na výstavbě koridoru v prostoru Kaspického moře. Jejimi partnery jsou Turkmenistán, Gruzie, Ázerbájdžán. V roce 1996 byl otevřen koridor mezi Ukrajinou a Ázerbájdžánem a Gruzíí. Tato spolupráce vedla k širší spolupráci v regionální organizaci GUAM.¹⁴⁶

Rusko-ukrajinské vztahy se vyostřily na přelomu let 2005-2006. Gazprom kvůli přechodu na tržní podmínky prodeje a tranzitu plynu začal Ukrajíně zvyšovat ceny. Ukrajina s navýšením nesouhlasila a tak došlo k tomu, že na počátku roku 2006 byly dodávky plynu zastaveny.¹⁴⁷ Navíc díky projektu Jamal¹⁴⁸, který Ukrajíně vzal dominantní pozici jediného tranzitéra, byl ruský vliv silnější než v minulých letech. Protekční cena byla minulostí. V prosinci 2007 došlo k dalšímu navýšení cen za tranzit nerostných surovin. V letech 2006-2007 došlo k navýšení cen i v případě Bulharska, Arménie a Moldavska, které jsou tradičními spojenci Ruska. Rusko tak reagovalo na zvyšování celosvětových cen. Dle Hodače je pravou podstatou zvyšování cen zemního plynu skutečnost, že Gazprom je akciová společnost a jejím zájmem je minimalizovat náklady a zvyšovat tržby. Navíc, Gazprom vlastní z velké části ruská vláda, takže zisky odtékají do ruského rozpočtu.¹⁴⁹ Jako příklad můžeme uvést případ Arménie, která plní roli spojence spolehlivě, přesto s ní, v případě zvyšování cen, Rusko jednalo stejně jako s Gruzíí či Ukrajinou.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Litera, B.: 2006. *Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020*. S. 35. In: Hírman, K. – Litera, B. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha. S. 80-88.

¹⁴⁷ Tamtéž. S. 94.

¹⁴⁸ Tranzitní plynovod Jamal Evropa putuje z ruského poloostrova Jamal, přes Bělorusko, Polsko do západní Evropy. Je realizován od roku 1993. Více na: Oil Prices. *The Yamal-Europe Natural Gas Pipeline*. <http://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/The-Yamal-Europe-Natural-Gas-Pipeline.html>, 13.3.2013).

¹⁴⁹ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 125 a 128-129.

¹⁵⁰ Šmíd, T.: 2006. Jižní Kavkaz. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S.127.

V roce 2006 byla podepsaná smlouva mezi Gazpromem a Ukrajinou o ukrajinské povinnosti zajistit nepřetržitý ruský tranzit ropy přes její území. V roce 2008 pak došlo k podepsání memoranda mezi Putinem (již jako premiérem) a ukrajinskou premiérkou Tymošenkovou o spolupráci v transportu zemního plynu. Vztahy se mají upevnit prostřednictvím Gazpromu a ukrajinského NAK Naftogaz. Memorandum stanovuje dlouhodobě platné ceny zemního plynu pro Ukrajinu, stejně tak pevně stanovené ceny za tranzit přes její území.¹⁵¹

Bělorusko s Ruskem mělo v 90. letech i po roce 2000 v energetice dobré vztahy. Především Bělorusko, které bylo z 80-90% závislé na ruských dodávkách energetických surovin, nechtělo Rusku odporovat. To poskytlo Rusku dobrý nástroj k tomu, aby si prosazovalo svoji politiku.¹⁵² Navíc Rusko bylo největším věřitelem běloruské ekonomiky a za to požadovalo bezplatný tranzit surovin přes Bělorusko na Západ.¹⁵³ Bělorusko-ruské vztahy byly na dobré úrovni do roku 2007, kdy začala ruská strana zvyšovat ceny dodávek ropy a plynu. Zvyšování cen za tranzit dodávek souvisel s nástupem Vladimíra Putina k moci a vyvrcholil právě v roce 2007. Hlavním jednatelem za RF byl Gazprom, který také v roce 2006 dosáhl polovičního podílu v běloruském Beltransgazu. V roce 2007 byl zastaven tranzit ropy přes Bělorusko ruským Transněftem, což znamenalo přerušování dodávek do severního a jižního ropovodu Družba. K tomuto došlo po té, co Bělorusko začalo odebírat ropu, jež pro něj byla určena. Dodávky se obnovily v polovině ledna 2007.¹⁵⁴ Plynový sektor v Bělorusku tvoří dva subjekty. Rusko-běloruský OAO Beltatranzgaz a běloruský státní podnik Beltopgaz. V roce 2007 byla ruské straně prodána polovina OAO Beltatranzgaz, čím došlo opět k rozšíření ruské působnosti v Bělorusku.¹⁵⁵

¹⁵¹ Gazprom. *Board of directors addresses relationship with Ukraine.*

(<http://www.gazprom.com/press/news/2008/december/article64435/>, 13.3.2013).

¹⁵² Hlaváček, P.: 2006. Bělorusko. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru.* Brno. S. 58-59.

¹⁵³ Bartošová, M.: Rusko-běloruské vztahy jakoby začaly vnímat realitu. *Český rozhlas* 6. 22. 6. 2002. (http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/ruskobeloruske-vztahy-jakoby-zacaly-vnimat-reality--40436, 13.3.2013).

¹⁵⁴ Hodač, J., Strojček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě.* Brno. S. 132-133.

¹⁵⁵ Plynárenský sektor Běloruska. *Zastupitelský úřad v Bělorusku.* 11/2010.

(http://www.mzv.cz/file/558749/Plynarensky_sektor_Beloruska.pdf, 13.3.2013).

Střední Asie

Hlavním rozdílem mezi státy Střední Asie a zbytkem postsovětského prostoru je, že ve Střední Asii se nachází velké zásoby nerostných surovin (kromě Kyrgyzstánu a Tádžikistánu). Souvisí to s jejich sousedstvím s Kaspickým mořem. Kolem Kaspického moře se z postsovětských států, včetně Ruska, nachází Ázerbájdžán, Turkmenistán a Kazachstán. Po roce 2000 se navíc tento region stal útočištěm pro velmoci, které chtějí zmírnit svoji závislost na dodávkách nerostných surovin z Blízkého východu.¹⁵⁶ „Čína, Rusko a Spojené státy rozehrály tvrdou geopolitickou bitvu o energetické zdroje. Evropská unie se na mnoho nezmůže, je roztříštěná národními zájmy.“¹⁵⁷ Kaspická oblast byla počátkem devadesátých let označena za jednu z posledních, či dokonce vůbec poslední velkou světovou oblast, která ještě nebyla dobyta velkými ropnými společnostmi.¹⁵⁸

Navíc státy kolem Kaspického moře nejsou členy OPEC, což je činí ještě atraktivnějšími v očích velmocí. Ruská role v regionu byla v 90. letech trochu oslabena (hlavně z důvodu ekonomické slabosti Ruska a jeho neinvestování do rozšiřování plynovodů a ropovodů), ale nástupem Vladimíra Putina došlo k obnovení jeho vlivu v regionu. Rusko se aktivně zapojilo do energetické politiky nejenom se státy Kazachstán a Turkmenistán, které leží přímo v sousedství Kaspického moře, ale i ostatními státy Střední Asie. Hlavně z důvodu vyrovnání zahraničních vlivů v regionu a udržení si svého primárního vlivu. Navíc většina transportu ropy a zemního plynu je stále vedena přes ruské území, což se státy snaží kompenzovat spoluprací se západními společnostmi.¹⁵⁹ Hlavní operující ruskou firmou je zde Gazprom. Ten spolu se společnostmi z Uzbekistánu a Kazachstánu rozšířil projekt zvaný Střední Asie Střed (Central Asia Centrum). Tento plynovod vede z Turkmenistánu, přes Uzbekistán,

¹⁵⁶ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 232.

¹⁵⁷ Macháček, J.: 2006. Mluvte konečně o energetice. *Hospodářské noviny*. 23. 5. 2006. S. 9.

¹⁵⁸ Rybář, J.: 2006. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu*. Praha 2005. S. 35.

¹⁵⁹ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 229-230.

Kazachstán do Ruska.¹⁶⁰ Po rozpadu Sovětského svazu se tento plynovod stal jediným vývozcem plynu ze států Střední Asie na evropské trhy. Vzhledem k jeho velké zátíženosti, byl v roce 2007 tento plynovod rozšířen, tak aby došlo k navýšení dodávek.¹⁶¹

Jako prvním se budeme zabývat Turkmenistánem, který spolu s Kazachstánem má největší zásoby zemního plynu ve Střední Asii. Turkmenistán je závislý na exportu plynu do Ruska. Spolupracuje s Ruskem a Ukrajinou. Z tohoto seskupení začal ale těžit až po rozporech mezi Ruskem a Ukrajinou. Na počátku 90. let zastavil Gazprom export turkmenského plynu do jiných států než SNS, později pak Turkmenistán přestal dodávat plyn Ukrajině za její neschopnost placení. Tato otázka byla vyřešena založením společného podniku Ruska a Turkmenistánu, který zajišťoval export plynu na Ukrajinu. Ovšem problematika ukrajinského neplacení pokračovala s přestávkami dále. Nástupem Vladimíra Putina došlo k otevřené podpoře iniciativ Gazpromu a odstranění jiných energetických konkurentů. Jednalo se o firmu Itera, která se skládala z Íránsko-turkmensko-ukrajinské spolupráce. Gazprom od roku 2003 jako jediný spravuje dodávky turkmenského plynu. V roce 2003 byla také uzavřena smlouva o spolupráci v oblasti plynárenské na 25 let, od roku 2007 Rusko také získalo monopol na odběr turkmenského plynu. Ve stejném roce došlo k dohodě o počátku výstavby Kaspického plynovodu, vedoucího po východním pobřeží Kaspického moře, přes Kazachstán do Ruska.¹⁶²

Uzbecko-ruské vztahy jsou v podstatě od rozpadu SSSR v energetické spolupráci neměnné. Na jeho území se nachází zdroj zemního plynu, ale nepatří mezi hlavní exportéry ze států Střední Asie. Na počátku tisíciletí začaly růst ceny a Rusko začalo hledat nové příležitosti ve Střední Asii. Uzbekistán se stal tedy novou strategickou zemí. Po stránce politické to deklaroval i prezident Putin. V roce 2002 došlo k uzavření smlouvy mezi společnostmi Lukoil a Itera a uzbeckou

¹⁶⁰ Gazprom. Central Asia – Centrum.

(<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/central-asia/>, 13.3.2013).

¹⁶¹ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008. S. 47.

¹⁶² Tamtéž. S. 41-42.

společností Uzbekneftgaz, V roce 2004 se Gazprom a Uzbekneftgaz dohodly na investicích v těžbě ropy.¹⁶³ V roce 2005 došlo k dohodě o dodávkách zemního plynu z Uzbekistánu do Ruska na období 2006-2010. Zároveň od roku 2006 probíhají geologické průzkumy zemního plynu v podpovrchových zdrojích. V roce 2009 pak byly podepsány dohody o podmínkách dovozu plynu z Uzbekistánu.¹⁶⁴

V případě Kyrgyzstánu se nejedná o zemi bohatou na nerostné suroviny. Jisté nálezy surovin tam jsou, ale nejedná se o nic převratného. Navíc divoká příroda – vysoké hory, široké řeky nejsou pro vedení energetických zdrojů vhodné. To je i jeden z důvodů, že se Kyrgyzstán neřadí mezi adepty partnerů pro mezinárodní energetické projekty. Tranzitní význam země je zanedbatelný z čehož vyplývá, že ruské strategické zájmy zde nejsou velké. Největší projekty jsou v Kyrgyzstánu prováděny ruskou státní společností RAO EJS, která se zabývá stavbami tepelných elektráren, elektroenergetikou a Gazprom, který se ke své účasti dostal výměnou ruské pohledávky. Patří mu tedy podíl v energetické společnosti Kyrgyzneftgaz. Ruská strana tedy ovládá hlavní odvětví ve státě a tím si zde pojišťuje svůj vliv.¹⁶⁵ Navíc v roce 2003 došlo k podepsání dohody o spolupráci v plynárenství na 25 let. V roce 2006 bylo podepsáno memorandum o založení rusko-kyrgyzské společnosti v ropném průmyslu. O rok později došlo také k dohodě o geologickém průzkumu podpovrchových zdrojů, na základě kterých v roce 2008 Gazprom získal dvě podpovrchové licence ve dvou kyrgyzských oblastech.¹⁶⁶

Tádžikistán je pro Rusko důležitý kvůli jeho strategické poloze – sousedí s Afghánistánem. Stejně jako Tádžikistán neoplývá zásobami nerostných surovin.¹⁶⁷ V těžbě ropy není samostatný a na počátku 90. let ovlivnila

¹⁶³ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008 S. 44-45.

¹⁶⁴ Gazprom. *Central Asia*. (<http://www.gazprom.com/about/production/central-asia/>, 13.3.2013.)

¹⁶⁵ Darchiashvili, V.: 2006. Kyrgyzstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 155-156.

¹⁶⁶ Gazprom. *Central Asia*. (<http://www.gazprom.com/about/production/central-asia/>, 13.3.2013.)

¹⁶⁷ Darchiashvili, V.: 2006. Tádžikistán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 166.

energetický sektor občanská válka. V rámci Putinovy nové politiky v energetické oblasti došlo v roce 2003 k dohodě, kterou podepsal Tádžikistán s Gazpromem na 25 let. Dohoda umožňuje Gazpromu provádět výzkum a těžbu na plynových polích Rangon a Sargazon.¹⁶⁸ V roce 2006 došlo k přijetí memoranda o založení společného podniku mezi Ruskem a Tádžikistánem. V roce 2008 pak byla podepsána smlouva o geologických průzkumech v oblastech se zásobami plynu a ropy.¹⁶⁹

Kazachstán má největší prokázané zásoby ropy v Kaspickém moři a během sovětské éry byl páteří jeho ropného průmyslu. Stejně jako Ázerbájdžán, po získání nezávislosti, se Kazachstán obrátil na západní investory. A v roce 2004 došlo ke sloučení západních investorů se státním Kazakhoil, který byl následně transformován na akciovou společnost. V Kazachstánu je právně ošetřeno, že vláda může vypovědět kdykoliv smlouvu s energetickou společností, tento předpis byl podepsán prezidentem Nazarabajevem v roce 2007.¹⁷⁰ Politika prezidenta Nazarabajeva je vůči Rusku, v energetické oblasti, pozitivně nakloněna. Kazachstán je nejenom producentem zemního plynu, ale i jeho tranzitérem. S Ruskem se vždy dokázal domluvit na vyšší cen za přepravu plynu. Kazachstán má strategickou polohu u Kaspického moře, navíc jeho produktovody jsou napojeny na ruskou síť, takže nemusí investovat do plynovodů.¹⁷¹ Od roku 2001 jde přes jeho území ropovod Caspian Pipeline Consortium, který putuje ze západního Kazachstánu do ruského Novorossijska.¹⁷²

Klíčovou se stala dohoda mezi Gazpromem a kazašským KazMunajGazem. Ta zakládala jejich společný podnik KazRosGaz, který se měl zabývat těžbou plynu

¹⁶⁸ Jonson, L.: 2004. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Foreign Policy*. London. S. 110.

¹⁶⁹ Gazprom. *Central Asia*. (<http://www.gazprom.com/about/production/central-asia/>, 13.3.2013.)

¹⁷⁰ Ismailova, D. 2011. Some trends in energy policy in Kazakhstan. *Kokshe Academy*. Vol.3. 2011. <http://economics.journals.cz/documents/Vol3/Untitled04.pdf>, (26.4.2013).

¹⁷¹ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008. S. 46.

¹⁷² Jedná se o konsorcium složené jak ze západních společností, tak ruských a kazašských firem. Ropa je čerpána především z ložisek na západu Kazachstánu a jedná se o jednoho z největších vývozců ropy z Kaspicko-černomořského regionu. Více na: Caspian Pipeline Consortium. About: (<http://www.cpc.ru/RU/about/pages/default.aspx>, 19.4.2013).

v Kaspickém moři. K dohodě došlo v roce 2007. Ve stejném roce došlo k dohodě s Ruskem a Turkmenistánem o výstavbě Trans-kaspického plynovodu pro dopravu plynu z Kaspického moře do RF.¹⁷³ Navíc Kazachstán zdědil z období SSSR, produktovody na přepravu z jihu na sever. Proto je většina zemního plynu, která je zde těžena, určena pro export. Kazachstán je pro Rusko největším konkurentem v postsovětském prostoru. Kazachstán oslovovalo více zájemců o těžbu zemního plynu na jeho území (na rozdíl od Turkmenistána či Uzbekistánu). Rusku se ale právě díky účasti v energetických společnostech podařilo zajistit si vliv. Spatřujeme to na projektu plynovodu Střední Asie-Centrum¹⁷⁴, kdy v roce 2007 bylo podepsáno memorandu o rozšíření jeho kapacity spolu s Kazachstánem, Turkmenistánem a Uzbekistánem.¹⁷⁵

Shrnutí

Pokud tedy shrneme energetickou situaci v postsovětském prostoru ze států Zakavkazska, má Rusko největší vliv na vnitřní energetickou politiku v Arménii. Prostřednictvím ruských firem, si získal majoritní místo v místních energetických firmách. Na základě toho může ovlivňovat směřování energetické politiky ve svůj prospěch. V případě Ázerbájdžánu můžeme mluvit o jeho jisté nezávislosti na Rusku, kterou prezentuje prostřednictvím západních projektů ropovodu BTC a plynovodu BTE. Máme-li si odpovědět na komparační kritéria, která jsme si v této kapitole stanovili, v případě Zakavkazska, můžeme říci, že z těchto států má největší zásoby ropy a plynu Ázerbájdžán. Co se týče působení ruských firem, po roce 2000 došlo k zvýšení jejich působnosti ve všech postsovětských státech. Vlivem přijetí Energetické strategie v roce 2003 a zestátněním ruských energetických firem docházelo ke strategickému kupování místních energetických firem. Tak, aby se zvýšil ruský vliv. Z toho vyplývá, že podpora místních těžařských společností byla minimální. Hlavně z toho důvodu, že státy na podporu místních firem neměly peníze.

¹⁷³ Gazprom. *Central Asia*. (<http://www.gazprom.com/about/production/central-asia/>, 13.3.2013).

¹⁷⁴ Tento plynovod je hlavním dodavatelem zemního plynu ze Střední Asie do Evropy. Více na Gazprom. *Central Asia-Centrum*. (<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/central-asia/>, 27.4.2013).

¹⁷⁵ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008. S. 46.

V případě Ukrajiny a Běloruska došlo k ochladnutí vztahů kvůli ruskému navýšení cen za dodávky zemního plynu. Jestli v 90. letech bylo Rusko k oběma státům benevolentní, po roce 2000 bylo hlavním mezníkem ve vývoji jejich vzájemných vztahů zvýšení cen za dodávky zemního plynu mezi lety 2005-2007.¹⁷⁶ Což se Bělorusku ani Ukrajině nelíbilo. Nástupem Vladimíra Putina k moci, se ruský přístup vůči státům zpřísnil a došlo k důslednějším vymáhání ukrajinského dluhu (které vyústilo až k pozastavení dodávek plynu do Evropy).

V případě Střední Asie se Kazachstán s Turkmenistánem řadí mezi státy s největšími zásobami nerostných surovin v tomto regionu. Vzájemná spolupráce v energetické oblasti je dobrá. Oproti Jelcinově období došlo nástupem Putina k mnohem většímu angažování se ruských firem v místních energetických společnostech. Např. Turkmenistán podepsal spolupráci s Gazpromem na 25 let.¹⁷⁷ Tím, že ruské firmy kupovaly energetické společnosti v postsovětských státech, rozšiřovaly si tím svůj vliv na dění v energetické politice v jednotlivých státech. Tento trend ovšem platí nejenom ve státech Střední Asie, ale všeobecně pro postsovětský prostor.

Pokud si tedy odpovíme na kritéria, která jsme si stanovili k této kapitole, ruská snaha ovlivňovat transport zemního plynu a ropy z postsovětských států se navýšila především nástupem Vladimíra Putina. Došlo k tomu na základě jeho využití potenciálu energetické oblasti. Toto navýšení se projevilo především v zestátňování ruských podniků a následně jejich aktivitou v postsovětských státech – nákupem místních energetických firem. Rusko také věnuje velkou pozornost budování plynovodů a ropovodů, čímž se snaží zajistit primární roli v energetickém sektoru v postsovětském prostoru. Samotné státy jsou nakloněny spolupráci s Ruskem nakloněny, nevylučuje to ovšem fakt, že spolupracují i se západními společnostmi. Zatímco v 90. letech se Rusko potýkalo především s vlastní ekonomickou krizí a konstruktivně energetické vztahy nerozvíjelo, po

¹⁷⁶ Např.: Ihned. 2007. *Bělorusko se brání zvýšené ceně za dodávky plynu*. 4. 1. 2007. http://ihned.cz/c6-10084510-20100210-003000_d-belorusko-se-brani-zvysene-cene-za-dodavky-plynu, 27.4.2013)

¹⁷⁷ Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika. 2/2008. S. 41-41.

roce 2000 se ruská energetická politika na postsovětský prostor vyloženě zaměřuje a dostává jasnou strukturu.

5 Sociální bezpečnost

V této kapitole se budeme věnovat ruským menšinám v postsovětském prostoru. Klademe si otázky, jak problémy, náhle vzniklých diaspor v postsovětském prostoru, řešila ruská vláda a jak místní. Byl v tomto řešení nějaký rozdíl mezi Jelcinovou administrativou a následně Putinovou administrativou. Nejprve se ve stručnosti zmíníme jednotlivé státy a roli ruské menšiny v nich. Tabulka s procentními údaji ruských menšin v jednotlivých postsovětských zemích je k nahlédnutí v příloze. Snížil se počet ruských menšin, či naopak zvýšil a proč? Následně se zmíníme o dvou konfliktech, které nastaly po rozpadu SSSR a pokračovaly i po roce 2000. Jde o problematiku Gruzie a Náhorního Karabachu. Zmíníme ruskou roli v těchto vnitrostátních konfliktech a do jaké míry se odlišoval přístup Jelcina a Putina.

Právně bylo poprvé ruské občanství ošetřeno na konci roku 1991. Tato úprava neumožňovala mít občanství jiného státu než ruského. Dvojitý občanství bylo povoleno jen pro ty, kteří se rozhodli vybrat si sovětské občanství. Ruská vláda deklarovala ochranu ruských občanů jak doma, tak za hranicemi a oficiálně zakázala možnost připravit občany o své občanství.¹⁷⁸ V roce 1992 byl tento zákon upraven a bylo možno mít dvojitý občanství v rámci bývalého Sovětského svazu. Rusko nadále upravovalo vztahy s postsovětskými státy na bilaterální bázi. Rusko se obávalo záplavy uprchlíků (proto podporovalo, aby krajané zůstali tam, kde se momentálně nacházeli). V některých státech si ale občané chtěli ponechat ruské (sovětské) občanství, šlo především o státy Střední Asie, které měly úzké vztahy s Ruskem, neboť se obávali nové národní identity.¹⁷⁹

Ruské menšiny

Rozpad Sovětského svazu způsobil velké odchody Rusů z již neruských (postsovětských) států. Zrušení výstupních podmínek znamenalo klidnou migraci Rusů, která ovšem měla za následek i odcházení kvalifikovaných (ruských) pracovníků z důležitých pozic v postsovětských státech. To bránilo dalšímu

¹⁷⁸ Izvestiya. 1991. S. 2.

¹⁷⁹ Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge. 1996. S. 344.

rozvoji států.¹⁸⁰ V případě Arménie, Tádžikistánu, Ázerbájdžánu a Gruzie více jak polovina ruské menšiny odešla z důvodu lepšího života v Rusku a zhoršení ekonomické situace v postsovětských zemích. Z Uzbekistánu a Kyrgyzstánu odešla přibližně čtvrtina ruského obyvatelstva, o něco méně pak z Kazachstánu a Moldavska. Na Ukrajině a Bělorusku docházelo k nejmenší migraci ruské menšiny zpátky do Ruska.¹⁸¹ V posledních letech ale dochází k ustálení situace a jejímu zlepšení (kromě Ukrajiny, Turkmenistánu, Gruzie).¹⁸²

V případě Ukrajiny je problémem, že je národnostně rozdělena na dvě části. Západ je proukrajinský, východ Ukrajiny je proruský orientovaný. Od toho se odráží i podpora buď Západu v čele s USA či Ruska, jazyková vybavenost, kultura. Důraz na ukrajinizaci probíhá prostřednictvím školství (snižování počtu ruských škol), divadel, rádií či tiskovin.¹⁸³ Ruská politická reprezentace je opatrná při využívání ruské populace k nátlaku na ukrajinské vedení. Přesto, že je na východní Ukrajině silná podpora Ruska, např. Jelcin nebyl nakloněn podpoře politiků, kteří měli kontakty na opoziční síly v Rusku, a nechtěl riskovat vypuknutí občanské války.¹⁸⁴ Naopak Putinova politika byla zaměřena pragmatictější, takže mu nečinilo problém komunikovat i s komunistickou stranou.¹⁸⁵ Změna nastala po oranžové revoluci,¹⁸⁶ kdy se ruská strana snažila zamezit přizpůsobování Rusů na Ukrajině ukrajinskému národu a podporovala

¹⁸⁰ Heleniak, T.: Migration and restructuring in Post-Soviet Russia. *Demokratizatsia*. S.531. (http://elliott.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/09-4_Heleniak.PDF, 19.4.2013).

¹⁸¹ Heleniak, T.: Migration and restructuring in Post-Soviet Russia. *Demokratizatsia*. S.536. (http://elliott.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/09-4_Heleniak.PDF, 19.4.2013).

¹⁸² Medvedev, R.: 2006. *The Russian Language Throughout the Commonwealth of Independent state*. Russian politics and Law. Vol. 45. Č. 3. 5-6/2006. S. 11.

¹⁸³ Laryš, M.: 2006. Ukrajina. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 79.

¹⁸⁴ Allison, R.: 2001. Russia and the new states of Eurasia. In: Brown, A. eds: *Contemporary russian politics*. Oxford. S. 449.

¹⁸⁵ Haran, O.; Pavlenko, R.: 2003. The Paradoxes of Kuchma's Russian Policy. *CSIS*. 2003. (http://www.csis.org/media/isis/pubs/pm_0291.pdf, 17.3.2013).

¹⁸⁶ Oranžová revoluce proběhl v roce 2004 během prezidentských voleb. Mezi kandidáty patřil proruský Viktor Janukovyč a prozápadní Viktor Juščenko. Janukovyč volby vyhrál, na základně zmanipulovatelných voleb, což způsobilo protesty. Více na: Česká televize. 2009. *Oranžová revoluce vynesla Juščenka do čela Ukrajiny*. 23.11.2009. (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/73289-oranzova-revoluce-vynesla-juschenka-do-cela-ukrajiny/>, 19.4.2013)

separatistické postoje.¹⁸⁷ Důvody odchodu byly hlavně vyhocování ukrajinské otázky a útisk ruského obyvatelstva.

Rusko chtělo po rozpadu SSSR zabránit konsolidaci běloruské společnosti a tak od roku 1993 vytvářelo politiku prosazující obnovu ruského impéria, kde základ měla tvořit slovanská jednota Rusů, Bělorusů a Ukrajinců. Rusko prostřednictvím rusifikovaného obyvatelstva, závislosti běloruského hospodářství z 80% na dodávkách energie z Ruska udržovalo své silné pozice v Bělorusku. V roce 2002 Vladimír Putin předložil Bělorusku návrh na přijetí do Ruské federace ve smyslu EU. Lukašenko se ale rozhodl pro nezávislost a zastával model sbližování. To však Putinovi nevyhovovalo. Oranžová revoluce na Ukrajině v roce 2004 vyvolala oživení vztahů mezi Ruskem a Běloruskem, které chtěly před světem demonstrovat svou jednotu. Rusifikace nadále pokračovala – běloruština byla vnímána jako rodný jazyk většinou občanů, vláda tento fakt ovšem nebrala příliš v potaz. Běloruská periodika byla v menšině a převažovala vydání v ruském jazyce.¹⁸⁸ V Bělorusku je velká rusifikace, přesto, že na jeho území se nachází poměrně mála ruská menšina. Je to dáno politickou reprezentací, která prosazuje upozadění běloruského jazyka.

Na počátku 90. let Moldavsko, které se nebránilo sjednocení s Rumunskem, muselo řešit odpor části obyvatel. Jednalo se o Gagauze, Rusy a Ukrajince, mluvící vesměs rusky. V reakci na prorumunskou politiku, politická reprezentace těchto menšin požadovala oddělení od Moldavska. Již v roce 1990 vyhlásilo nezávislost Gagauzsko, následně pak Podněsteří. Až poté vyhlásilo nezávislost samotné Moldavsko. Spory uvnitř země přerostly v roce 1992 až v občanskou válku, v které Moldavsko obviňovalo Rusko z podpory separatistů a dodávání jim zbraní. Ruské jednotky jsou na jeho území dodnes.¹⁸⁹ Přesto, že k odtrhnutí Podněsteří od Moldavska nikdy nedošlo, Rusko Podněsteří vždy podporovalo.

¹⁸⁷ Sushko, O.: 2004. The International Implications of Ukraine's Orange Revolution. CSIS. 2004. (http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0356.pdf, 17.3.2013)

¹⁸⁸ Sahanovič, H.; Šybieka, Z.: 2006. *Dějiny Běloruska*. Praha. S. 207-208; 210-211.

¹⁸⁹ Týden. 2011. *Separatistické Podněstří ztrácí podporu Kremlu*. 22.6.2011.

(http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/separatisticke-podnestri-ztraci-podporu-kremlu_205243.html, 19.4.2013).

Právě bezpečnost ruských obyvatel byla důvodem pro ruský zásah v roce 1992.¹⁹⁰ Rusku, jako garantu podněsterských zájmů, se nelíbily snahy prezidenta Voronina vedoucí k izolaci Podněsteří (které spočívaly v ekonomickém nátlaku, kontroly zboží).¹⁹¹ V roce 2001 Voronin prohlásil ruštinu za druhý úřední jazyk, proběhlo také referendum o přistoupení Moldavska do svazu Běloruska a Ruska. To bylo ale neúspěšné.¹⁹² V roce 2005, na základě dotazníku, ruská, ukrajinská a gagauzská menšina odpověděla, že za 15 uplynulých let, si v současné době žijí lépe.¹⁹³

Středoasijské státy musely klást větší důraz na vytváření své státní identity. V případě Uzbekistánu se jedná o multikulturní stát, kde většina obyvatel jsou Uzbekové, menšiny tvoří pak Tádžikové a Rusové. Přičemž ruská menšina nemá politický vliv na chod země. Rusové jsou ale zapojeni do podnikatelských aktivit, což jim umožňuje ovlivňovat především ekonomické vztahy. Většina ruské menšiny se nachází v Taškentu.¹⁹⁴ Navíc jazyková politika zde byla upozaděna a byla prosazována rovnost obou jazyků. Prezident Karimov prosazovat zrušení veškerých omezujících ustanovení (jazykové zkoušky, přijímání určitého etnika do státní sféry), které by bránily běžným občanům v normálním životě. Ruská menšina v Uzbekistánu je v kontaktu jak s Ruskem, má dobré vztahy i s Uzbekistánem. Nedošlo tak k situaci ruských menšin jako v Kyrgyzstánu, Turkmenistánu, Gruzii či Moldavsku.¹⁹⁵

V Turkmenistánu se stala fenoménem tzv. turkmenizace, která cíleně omezovala ruský jazyk a vedla k migraci ruských obyvatel. Na základě toho se snížil počet Rusů v zemi, kteří z Turkmenistánu emigrovali. Navíc v roce 2003 došlo k dohodě s Ruskem o zrušení dvojího občanství, které znamenalo, že si obyvatelé

¹⁹⁰ Romaniuk, S.: 2008. *Russian diaspora politics: Regional security and the Russian Diaspora in the Post-Soviet Space*. European Journal of scientific research. 2008.

¹⁹¹ Gombos, L.: 2007. Vnitropolitická situace v Moldavské republice v letech 2001-2005. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha. 200-203.

¹⁹² Hodač, S.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Praha. S. 107-108.

¹⁹³ Protsyk, O.: Nation-building in Moldova.

<http://www.policy.hu/protsyk/Publications/NationalismInMoldova.pdf>, 28.4. 2013.

¹⁹⁴ Horák, S.: 2005. *Střední Asie mezi Západem a Východem*. Praha. S. 105.

¹⁹⁵ Medvedev, R.: 2006. *The Russian Language Throughout the Commonwealth of Independent state*. Russian politics and Law. Vol. 45. Č. 3. 5-6/2006. S. 9.

museli vybrat pouze jedno občanství. Přičemž výběrem turkmenského občanství byl člověk omezen mírou výjezdu ze země, při výběru ruského občanství musel obyvatel odevzdat veškerý majetek, protože byl považován za cizince.¹⁹⁶ Což znemožnilo další migraci ze státu.

Na území Tádžikistánu je minimální menšina Rusů, která nemá významnější vliv na chod státu.¹⁹⁷ Na počátku 90. let byla v zemi protiruská nálada, což vedlo k velké migraci Rusů zpátky do Ruska. Navíc v 90. letech na území Tádžikistánu vypukla občanská válka, která probíhala mezi Moskvou podporovanou vládnoucí reprezentací a islámskou opozicí. Zemřelo při ní přes 50 tisíc lidí, a byla ukončena v roce 1997 mírovými dohodami OSN.¹⁹⁸ Rusko odůvodňovalo svoji podporu ochranou hranic států SNS a ochranou ruské menšiny, která se ale během konfliktu většina přesunula do Ruska.¹⁹⁹ Po roce 2000 je postavení Rusů spíše horší oproti Tádžikům (především kvůli jazykové bariéře), což vede k omezení získání dobrého pracovního místa (např. státní úředník).²⁰⁰

V Kyrgyzstánu žije větší menšina Rusů. Nacházejí se především v severní části, uzbecká menšina pak v jižní části Kyrgyzstánu. Zemi však sužuje především etnický boj mezi Uzbeky a Kyrgyzy na jihu země. V případě ruské menšiny došlo k vyostření vztahů v roce 1989, kdy byla vyhlášena kyrgyzština jako jediný úřední jazyk. O dva roky později pak přijel na návštěvu Boris Jelcin, který s tehdejšími prezidentem Akajevem podepsal dohody o postavení ruské menšiny. Kyrgyzský parlament se jevil radikálnější, než prezident. Lidé začali Rusy popisovat jako etnickou minoritu, tisíce Rusů tedy začalo odcházet ze země. Mimo jiné i specializovaní lidé a vědci, což do budoucna nevedlo k dobrému stavu společnosti.²⁰¹ V roce 1994 proto prezident Akajev přijal zákony o zákazu

¹⁹⁶ Horák, S.: 2005. *Střední Asie mezi Západem a Východem*. Praha. S.120.

¹⁹⁷ Podle sčítání lidu bylo v roce 2000 na jeho území 1, 1% Rusů. Hlavní etnikum představují Tádžikové, kteří tvoří 79, 9%, významnější menšinu pak tvoří Uzbekové s 15,3%. Více CIA Factbook: (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>, 18.3.2013).

¹⁹⁸ BBC. *Tajikistan profil*. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16201032>, 19.4.2013).

¹⁹⁹ Horák, S.: 1999. *Občanská válka v Tádžikistánu a vnitropolitický vývoj v letech 1991-1997*. 1999. S. 14. (<http://slavomirhorak.euweb.cz/Tadzikistan-obcanskavalka.pdf>, 19.4.2013).

²⁰⁰ Horák, S.: 2005. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*. Mezinárodní vztahy. Č. 3. R. 2005. S. 103.

²⁰¹ Medvedev, R.: 2006. *The Russian Language Throughout the Commonwealth of Independent state*. Russian politics and Law. Vol. 45. Č. 3. 5-6/2006. S. 7.

diskriminace a zvýšil trest za propagaci nacionalismu. V roce 2001 byla pak ruština stanovena jediným úředním jazykem. Rusové se mnohdy do Kyrgyzstánu vraceli z důvodu obsazování důležitých postů, na které Kyrgyzstán neměl specializované lidi.²⁰²

Na území Kazachstánu se nachází velká ruská menšina, hlavně na severu a jihu země. Po rozpadu SSSR museli kazachstánští političtí představitelé brát v potaz ruskou politiku, která si chránila zájmy ruských menšin v postsovětském prostoru. V 90. letech probíhala „kampaň“ na podporu kazašských národních tradic, vlastenectví a vlastní jazyk. To zapříčinilo zvýšenou migraci ruského obyvatelstva. Navíc kazašský jazyk byl ustanoven jako jediný úřední jazyk, ruština byla označena za jazyk mezi etniky.²⁰³ Právě absence dvojího občanství a nutnost Rusů splnit zkoušky z kazašského jazyka, pokud chtějí pracovat ve státní sféře, vedla k větší migraci Rusů zpátky do Ruska.²⁰⁴

V případě Zakavkazska, byla politika proti ruským menšinám součástí strategických cílů národnostních skupin. Nejvíce se tyto projevy vyskytovaly v Gruzii a Ázerbájdžánu. Vůdci těchto skupin apelovali na vytvoření etnicky jednotného státu. Arménie od takto veřejných projevů ustupovala, zároveň ovšem také (tiše) prosazovala jednotnost arménského státu.²⁰⁵ V případě Zakavkazska je ale důležité zmínit ruské angažování v konfliktu v Gruzii, kde se chtěli oblasti Jižní Osetie a Abcházie s ruskou menšinou oddělit od Gruzie. A v konfliktu o Náhorní Karabach, mezi Arménií a Ázerbájdžánem.

Konflikt v Gruzii a Náhorním Karabachu

Po rozpadu SSSR byl vzájemný vztah mezi Ruskem a Zakavkazskými zeměmi v situaci dominance Ruska. Hlavně ekonomicky, ale i politicky, byly země na Rusku závislé, což Rusku umožňovalo využít místních etnických konfliktů pro

²⁰² Horák, S.: 2005. *Střední Asie mezi Západem a Východem*. Praha. S. 145.

²⁰³ Lasák, J.: 2006. Kazachstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 149-150.

²⁰⁴ Kazakhstan Profil. BBC. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-15263826>, 19.4.2013).

²⁰⁵ Chrustaljev, M.A.: 2003. Etnonacional'naja i social'no-ekonomičeskaja kartina Južnogo vraga SNG. In: Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva. 2003. S. 12-13.

dosažení svých geopolitických cílů (ruská podpora osetinského a abchazského separatismu znamenala zřízení ruských vojenských základů na gruzínském území).²⁰⁶ Na přímé ohrožení bezpečnosti Ruska bylo od roku 1992 nahlíženo na nestabilitu v Zakavkazském regionu. Hlavním cílem tedy bylo zastavení konfliktů a jejich rozšiřování. Hlavní pozornost byla soustředěna na Gruzii (Abcházie a Jižní Osetie) a na konflikty v ruském pohraničí. Konflikt v Náhorním Karabachu byl zpočátku upozaděn, ale jeho řešení se Rusko také později začalo věnovat.²⁰⁷

Těmto dvěma konfliktům se budeme věnovat z toho důvodu, abychom si na nich ukázali projevy zájmu se ruského zájmu v postsovětském prostoru. Zatímco v případě Gruzie se jedná o stále aktuální konflikt, který má po určitých časových obdobích eskalace a je do něho zainteresovaná i ruská menšina, Náhorní Karabach představuje v současné době stagnující konflikt, který se i přes snahy mezinárodního společenství o jeho ukončení, nevyvíjí. Navíc zatímco u konfliktu v Gruzii, Rusko podporuje ruské menšiny, které se chtějí od Gruzie odtrhnout, v případě Náhorního Karabachu Rusko podporuje jeden ze zúčastněných států. Ovšem důvod ruské podpory je u obou konfliktů stejný. U každého z nich Rusko podporuje danou stranu s cílem, zintenzivnit vliv na „zlobivý“ stát, který nejedná podle potřeby Ruska a tím tak podkopává jeho vliv v regionu. Níže si tedy ukážeme, jakou roli hrálo Rusko v konfliktech, zda byla tato role odlišná za prezidenta Jelcina a následně Putina. Jaký vliv měly tyto konflikty na utváření ruské politiky vůči postsovětskému prostoru.

Konflikt o Náhorní Karabach

Rozpadem Sovětského svazu se konflikt o Náhorní Karabach stal mezinárodním sporem – obě dvě země se staly nezávislými republikami.²⁰⁸ Arménské síly byly podle pozorovatelů podporovány silami SNS. To naznačovalo, že Rusko nebude

²⁰⁶ Souleimanov, E.; Střítecký, V.: 2007. Nová konfliktní geopolitika Jižního Kavkazu. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha . S. 219.

²⁰⁷ Wanner, J.: 1996. Kavkazský region a ruská zahraniční politika. In: Litera, B. – Švec, L. – Wanner, J. – Zilinskyj, B.: *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha. S. 119.

²⁰⁸ Více na Hamouzová, I.: 2008. Vypukl první konflikt o Náhorní Karabach. *Česká televize*. 11. 2. 2008. (<http://m.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/5224-vypukl-prvni-konflikt-o-nahorni-karabach/>, 19.4.2013).

pokračovat v politice sovětského centra a z důvodů geopolitických bude podporovat spíše arménskou stranu (hlavním důvodem bylo, že teritoriální integrita po rozpadu SSSR ztratila svoji klíčovou roli – Ázerbájdžán odmítl vstoupit do SNS, orientoval politiku více na Západ a začal vést s Ruskem spory o kaspickou ropu a její transport; to byly důvody, jak prostřednictvím podpory Arménie, chtělo Rusko Ázerbájdžán oslabit a získat prostředky k nátlaku). Na počátku roku 1992 byl pluk SNS z oblasti stažen, což znamenalo, že oficiálně zde působily jen arménské a ázerbájdžánské síly.²⁰⁹

V roce 1994 došlo k příměří, které bylo dohodnuto v Moskvě. Obě strany byly z konfliktu vyčerpány. Byl podepsán tzv. Biškekský protokol, který byl dohodnut na meziparlamentním summitu SNS v Kyrgyzstánu. Na základě tohoto protokolu jsou vztahy upraveny dodnes a mírová smlouva nebyla zatím podepsána.²¹⁰ Klíčovým zprostředkovatelem řešení konfliktu bylo Organizace bezpečnosti a spolupráci v Evropě. V rámci organizace byla vytvořena i tzv. Minská skupina²¹¹, která se specializovala na řešení tohoto konfliktu a jejímiž členy byly mimo jiné, Rusko a USA.²¹²

V roce 1995 bylo dohodnuto, že v Arménii zůstane ruská základna na dalších 25 let. Ruská politika se ale měnila a vojenské složky přestávaly mít monopol na politiku na Kavkazu. Jelcin ve svém druhém volebním období v roce 1996 odvolal ministra obrany Gračova, který byl hlavní tvář ruské intervence na Kavkaz. Ministr Primakov měl větší zájem o Kavkaz než jeho předchůdce Kozyrev a svůj vliv a vymezení se vůči Západu chtěl prosazovat prostřednictvím diplomacie, nikoliv vojenskou cestou. To znamenalo rozšíření agendy o ropné

²⁰⁹ Šmíd, T.: 2007. Etnický konflikt o Náhorní Karabach. In: Šmíd, T; Vaňura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury. S. 164-165.

²¹⁰ Více na: Náhorní Karabach. *Honorární konzulát Ázerbájdžánské republiky na Slovensku*. (<http://azconsulate.sk/azerbajdzan/nahorny-karabach/>, 19.4.2013).

²¹¹ Minská skupina byla založena v roce 1992 v rámci OBSE pro řešení konfliktu o Náhorní Karabach. Hlavními předsedajícími zeměmi je USA, Rusko a Francie. Více na: Ministerstvo zahraničních věcí. *Dvacetileté výročí OBSE*.

(http://www.mzv.cz/mission.vienna/cz/aktuality/dvacetilete_vyroci_minske_skupiny_obse.html, 19.4.2013)

²¹² Šmíd, T.: 2007. Etnický konflikt o Náhorní Karabach. In: Šmíd, T; Vaňura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury. S. 169-170.

projekty v Kaspickém moři.²¹³ V roce 2004 představila Minská skupina možný scénář dalšího vývoje. V roce 2005 však došlo k přerušení mírových dialogů mezi zeměmi. Ázerbájdžán totiž obvinil Arménii z porušování příměří. O rok později byla ale mírová jednání opět zahájena.²¹⁴

V roce 2008 Minská skupina vydala vyhlášení, že uznává pouze celistvost Ázerbájdžánu a nepodporuje osamostatnění Náhorního Karabachu. Skupina zdůrazňovala, že status Náhorního Karabachu je otázkou jednání mezi Ázerbájdžánem a Arménií. Chce být iniciátorem dalších kol setkání zúčastněných stran, aby bylo dosaženo pozitivního výsledku.²¹⁵ To potvrzuje snahy Minské skupiny zprostředkovat vyřešení konfliktu, ale neustále naráží na pasivní postoj Arménie a Ázerbájdžánu.

Ruská politika na jižním Kavkaze byla zkreslována ruským imperiálním odkazem a tradičními ambicemi ruských ozbrojených sil. Jejich vliv v oblasti klesá od roku 1996, kdy z funkce ministra obrany odešel Gračov. Přesto, že nástupem Putina se ruská role v regionu zintenzivnila (především vůči Gruzii), docházelo také ale k oteplování vztahů s Ázerbájdžánem, kvůli energetické spolupráci. V rámci Minské skupiny Rusko poměrně dobře spolupracovalo spolu s Francií a USA.²¹⁶ Na stabilitu v regionu mají dnes vliv především energetické firmy, kvůli nalezištím ropy a plynu v Ázerbájdžánu.²¹⁷

Rusko-gruzínský konflikt

S Gruzii má Rusko z postsovětských států nejkomplikovanější vztahy. Ještě před rozpadem SSSR se ozývaly hlasy z regionů Jižní Osetie a Abcházie, které požadovaly autonomii. Rozpad SSSR tyto myšlenky jen podpořil, kdy se předpokládal boj s gruzínskými elitami. Jižní Osetie v roce 1991 vyhlásila

²¹³ Waal de T.: 2012. *Černá zahrada. Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*. [překlad Šustrová, P.]. 2012. S. 268.

²¹⁴ Šmíd, T.: 2007. Etnický konflikt o Náhorní Karabach. In: Šmíd, T; Vaňura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury. S. 169-171.

²¹⁵ OSCE. 2008. *OSCE Minsk group co-chairs isme statement on Nagorno-Karabakh*. 19.3.2013. (<http://www.osce.org/mg/49570>, 27.4.2013).

²¹⁶ Waal de T.: 2012. *Černá zahrada. Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*. [překlad Šustrová, P.]. Praha. S. 282-283.

²¹⁷ Background report. *SC Nevyřešené konflikty. Pražský model Spojených národů*. Pražský summit 2010/2011. S.13. (http://www.studentsummit.cz/data/1290604071982BRG_CS_Konflikty.pdf 19.4.2013)

nezávislost a mobilizaci pro případ války. A ani Abcházie nechtěla spadat pod gruzínskou správu.²¹⁸ Právě na vyhlášení abchazské nezávislosti, Gruzie reagovala vojenským zásahem, který se ale Abcházcům podařilo odrazit. Samotný konflikt proběhl mezi létem 1992 a říjnem 1993 a kromě mnoha mrtvých měl za následek velkou migraci Gruzínců z Abcházie. V Abcházii tak zůstala majorita Abcházců. V roce 1994 pak Abcházie vyhlásila nezávislost.²¹⁹ Právě návrat uprchlíků patřil mezi nejcitlivější témata. Uprchlíci, žijící v nuceném exilu nebo tisíce Gruzínů, kteří se navraceli do jihoabcházského gruzínského regionu Gali, se museli řešit. V roce 1998 nastalo z těchto důvodů napětí, kdy Gruzie obvinila Rusko z neschopnosti zajistit klidný návrat původního obyvatelstva.²²⁰

Pro Rusko znamenal konflikt v Abcházii možnost nátlaku na Gruzii, která odmítala přistoupení k SNS, požadovala odchod ruských vojáků a likvidaci vojenských základen. Navíc po konfliktu se jednotlivá etnika vyloženě nesnášela.²²¹

V roce 1994 bylo přijato prezidentské usnesení o působení ruských vojsk pod hlavičkou SNS pro udržování míru v oblasti konfliktu mezi Abchází a Gruzii. V roce 1996 byla spolupráce rozšířena o ekonomickou a finanční oblast, ale po negativních zkušenostech z této spolupráce v roce 2008 Rusko vystoupilo.²²²

V roce 2000 Rusko zavedlo vůči Gruzii vízovou povinnost. V květnu roku 2002 byly v Gruzii rozmístěny americké jednotky. Na to Rusko reagovalo věcně – chtělo využít rusko-americké spolupráce v boji proti terorismu. V roce 2002

²¹⁸ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno.S. 152-154.

²¹⁹ Kotyk, V.: 2010. *Jednota či rozpad Ruska. Ruská regionální politika po rozpadu Sovětského svazu*. Praha. S. 88.

²²⁰ Souleimanov, E.; Střítecký, V.: 2007. Nová konfliktní geopolitika Jižního Kavkazu. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha. S. 229-230.

²²¹ Kotyk, V.: 2010. *Jednota či rozpad Ruska. Ruská regionální politika po rozpadu Sovětského svazu*. Praha. S. 88.

²²² Arešev, A. G. – Semerikova, E.G. – Zacharov, V. A.: 2010. *Abchazija i Južnaja Osetija posle proznanija. Istoričeskij i sovremjenyj kontekst*. Moskva. S. 112-113.

Putin pohrozil Gruzii, že když nebude schopna zasáhnout proti teroristickým základnám, Rusko použije letecké nálety.²²³

V roce 2003 proběhla v Gruzii barevná revoluce, Tzv. revoluce růží, na základě níž se k moci dostal Michael Saakašvili. Tomu se následně podařilo uzavřít smlouvu o ropovodu BTC a tím tak zvýšit gruzínský strategický význam. V tu dobu také probíhaly jednání o možném uznání určité formy suverenity Jižní Osetie, které ale Jižní Osetie odmítala (v zádech s Ruskem) a požadovala jen úplnou nezávislost.²²⁴ Dle Souleimanova se jedná o taktickou politiku Moskvy, které nejde o urovnání konfliktu a naopak ji vyhovuje ji tento neurčitý stav. Může si jím uchovat své mocenské nástroje v regionu.²²⁵

V roce 2004 posílila Gruzie kontrolní stanoviště administrativní hranice mezi Gruzii a Jižní Osetií. Na to Moskva reagovala intenzivnějším vyzbrojením Osetinců. Následoval vzrůstající počet ozbrojených sil na obou stranách a diplomatická válka. Jižní Osetie byla pro Rusko vždycky strategicky důležitá, především z důvodu Severní Osetie, která je součástí Ruska. V krizi roku 2004 Gruzínci obviňovali Rusko z dezintegrace Gruzie. Rusko zase reagovalo na gruzínské snahy o integraci do sfér NATO. Abcházie, která odmítla v 90. letech tbiliské federalizační snahy, se také opírala o ruskou podporu (přesto, že v abchazském konfliktu šlo o neoficiální a nepřiznanou ruskou pomoc).²²⁶

K lepším vzájemným gruzínsko-ruským vztahům nepřispěl ani výrok prezidenta Saakašviliho v roce 2006, který označil SNS za přežitek 90. let a navrhl z něj vystoupit. Jeho návrh nakonec parlament nepřijal, ale učinil tak o dva roky později, při intervenci ruských vojsk do země.²²⁷

²²³ Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno. S. 155-157.

²²⁴ Souleimanov, E.: 2006. *Gruzie v roce 2005: Dva roky po „revoluci růží“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 16.

²²⁵ Souleimanov, E.: 2006. *Gruzie v roce 2005: Dva roky po „revoluci růží“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 16

²²⁶ Souleimanov, E.; Střítecký, V.: 2007. *Nová konfliktní geopolitika Jižního Kavkazu*. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha. S. 229-230

²²⁷ Kramer, M.: 2008. *Russian Policy toward the Commonwealth of Independent States. Recent Trends and future prospects. Problems of Post-Communism*. Vol. 55. Č. 6. 11/12 2008. S.3.

Konflikt v Gruzii vyvrcholil v srpnu 2008, kdy Rusko poslalo své jednotky na obranu Abcházie a Jižní Osetie. Reagovalo tak na podněty gruzínského prezidenta (a jeho náklonnost ke vstupu země do NATO) a především na útok na ruskou menšinu v Gruzii. 8. srpna se Gruzínce pokusila zamezit vyhlášení nezávislosti těchto dvou území. Gruzínská armáda ale byla potlačena ruskou armádou. Nezávislost uznaly Rusko a Nikaragua. Ze strany západních států se na tuto intervenci nahlíželo negativně a jako na důkaz šíření ruského vlivu v regionu.²²⁸ Na území Abcházie a Jižní Osetie byly rozmístěny ruské jednotky a v každém regionu se počet vojáků navýšil o 800. Před ruskou invazí bylo na Jižní Osetie rozmístěno 1000 vojáků, v Abcházii 2500 vojáků.²²⁹

Ministr zahraničních věcí Sergej Lavrov prohlásil, že gruzínská vojska provádějí etnické čistky, což vede ke zvýšení počtu uprchlíků. Gruzie na to odpověděla, že Rusko zasahuje na jejím území. Problémem zůstává, že mnoho obyvatel Jižní Osetie vlastní ruské cestovní pasy, čímž Rusko odůvodňuje nutnost chránit své obyvatele. Navíc existuje hrozba rozšíření konfliktu do Abcházie, která je také nakloněna ruské straně. Ostatní aktéři mezinárodního společenství – USA a EU se striktně postavily za ukončení intervence Ruska a zachování gruzínské integrity. Ruskou intervencí považují za udržování ruského vlivu v regionu.²³⁰

Konflikt měl několik rovin, z nichž nejpodstatnější byla snaha o obnovení celistvosti Gruzie a naopak z ruské strany podpora separatistických oblastí Abcházie a Jižní Osetie. Rusko ale svým zásahem sledovalo zpochybnění Gruzie a jejího transportního koridoru pro ropu a zemí plyn. Tzv. Jižní koridor má totiž zásadní význam pro energetické zásobování Evropské unie (zvyšuje důležitost Východního partnerství).²³¹

²²⁸ Idnes. *Rusko navázalo diplomatické styky s Jižní Osetií a Abchází.* 9.9. 2008.

(http://zpravy.idnes.cz/rusko-navazalo-diplomaticke-styky-s-jizni-osetii-a-abchazii-pln-zahranicni.aspx?c=A080909_071549_zahranicni_stf, 21.3.2013).

²²⁹ Týden. *V Jižní Osetii a Abcházii umístíme 7600 vojáků, řeklo Rusko.* 9. 9. 2008.

(http://zpravy.idnes.cz/v-jizni-osetii-a-abchazii-umistime-7-600-vojaku-reklo-rusko-pe0-zahranicni.aspx?c=A080909_134041_zahranicni_stf, 20. 3. 2013).

²³⁰ Hospodářské noviny. *Na hranici Evropy vypukla válka. Jiskří se i mezi USA a Ruskem.* 8.8.2008. (<http://zpravy.ihned.cz/svet/c1-26275940-mrtvych-je-pry-1400, 9.4.2013>)

²³¹ Thim, M.: 2009. *Východní partnerství: světlo na konci tunelu východní politiky Evropské unie?* Mezinárodní politika. R. XXXIII. Č. 4/2009. S. 6.

Shrnutí

Po rozpadu SSSR zůstaly v každém z jeho bývalých států ruské menšiny. Některé následnické státy k nim zaujaly neutrální postoj, některé začaly prosazovat nacionální myšlenky. Obzvláště během 90. let docházelo k velké migraci Rusů z různých důvodů – kvůli špatné ekonomické situaci postsovětských států, nacionálním tendencím, konfliktům, protiruské politice. Po roce 2000 se počet ruských menšin v postsovětském prostoru více méně ustálil a již nezaznamenal zásadní vzestup či pokles. Ruská vláda samozřejmě ochraňovala své obyvatele, ale pokud ve státu nevznikl ozbrojený konflikt, nezasahovala do záležitostí daného státu.

Rusko se v konfliktu o Náhorní Karabach aktivně zapojovalo především v 90. letech podporou Arménie, po roce 2000 došlo ke zlepšení vztahů s Ázerbájdžánem a Rusko se angažovalo v řešení konfliktu především prostřednictvím Minské skupiny. Snahy o vyřešení konfliktu ze strany Minské skupiny pokračují, problémem zůstává neochota Arménie a Ázerbájdžánu se této snahy aktivně účastnit. Každý ze států prosazuje svoji vizi vyřešení konfliktu.

Problematika Gruzie s oblastmi Jižní Osetie a Abcházie je součástí Rusko-gruzínských sporů již od počátku 90. let. Na rozdíl od konfliktu o Náhorní Karabach, se Rusko v tomto konfliktu aktivně zapojuje i po roce 2000, kdy vzájemné vztahy vyvrcholily intervencí ruských vojsk do Jižní Osetie v létě 2008. Konflikt je založen na vzájemném obviňování se z podpory separatismu, na druhé straně z narušování národních zájmů.

V těchto konfliktech tedy spatřujeme odlišné chování Ruska. Zatímco konflikt o Náhorní Karabach byl sice ukončen v roce 1994, ale prakticky nedošlo nikdy k usmíření obou stran, ruská role v něm znamenala protěžování jednoho státu před druhým a využívání slabosti toho druhého. V případě Gruzie šlo o aktuální problém, který se vyvíjel od rozpadu SSSR a vyvrcholil v roce 2008 intervencí Ruska. Můžeme říci, že v konfliktu s Gruzii došlo k přímé konfrontaci, zatímco v případě konfliktu o Náhorní Karabach, Rusko pouze tiše podporovalo jednu ze stran tohoto konfliktu.

6 Závěr

Cílem práce bylo porovnat Jelcinovu a Putinovu bezpečnostní politiku vůči postsovětskému prostoru, který jsme si vymezili mimo pobaltské státy. Tyto státy jsme vyloučili z postsovětského prostoru z důvodů jejich distancování se od sovětské éry a nevstoupení do SNS. Hypotézou práce byl předpoklad, že nástupem Vladimíra Putina a jím přijatých dokumentů, došlo ve vztahu postsovětskému prostoru k výrazné změně ruské bezpečnostní politiky. Tuto hypotézu jsme si pokusili ověřit na komparaci bezpečnostních politik obou prezidentských administrativ. V komparaci administrativ Borise Jelcina a Vladimíra Putina jsme se pokusili najít shodné či odlišné rysy v jejich bezpečnostní politice vůči postsovětskému prostoru.

Shodné nebo odlišné rysy jsme zkoumali na základě dokumentů přijatých a podepsaných prezidenty Jelcinem a Putinem. Z období administrativy prezidenta Jelcina jsme se věnovali Koncepti zahraniční politiky z roku 1992 a Koncepti národní bezpečnosti z roku 1997. Za éry Vladimíra Putina jsme analyzovali Koncepte zahraniční politiky, národní bezpečnosti a vojenské doktríny z roku 2000, a také Energetické strategii do roku 2020 z roku 2003 a Koncepti zahraniční politiky přijatou v roce 2008. Společné a odlišné rysy jsme si demonstrovali ve třech kapitolách věnovaných vojenské, energetické a sociální bezpečnosti. V poslední jmenované, jsme se zaměřili na ruské menšiny v postsovětském prostoru a dva konflikty a ruskou roli v nich. V úvodu jsme si položili otázku, které rysy Jelcinovy vlády přetrvaly v Putinově administrativě a jaké nové rysy dal ruské bezpečnostní politice Vladimír Putin. Na tyto otázky odpovíme v následujících odstavcích, přičemž se nejprve budeme věnovat jednotlivým tematickým kapitolám (vojenské, energetické a sociální).

Rozpadem SSSR si Rusko muselo stanovit směr své bezpečnostní politiky. Již od počátku se předpokládalo, že nově vzniklé postsovětské státy, budou i nadále v zájmu ruské politiky. Udržení svého nastávajícího vlivu, bylo pro Rusko velmi důležité. Zároveň po konci studené války, se opět objevila otázka, jakým směrem

by se Rusko mělo vydat. Z počátku se Rusko dalo západním směrem a začalo spolupracovat se Spojenými státy, čímž je charakteristické Kozyrevovo období ve funkci ministra zahraničních věcí. Z nenaplněných očekávání od Spojených států, ale od této politiky Rusko nakonec odstoupilo a začalo se více zaměřovat právě na vztahy a integraci v postsovětském prostoru. Jestliže tuto politiku začal ministr zahraničních věcí Primakov, prezident Putin tuto politiku upevnil a dovedl do její dokonalosti.

První zahraniční koncepce RF z roku 1993 byla reakcí na rozpad SSSR, reflektovala potřebu vytvořit nový rámec ruské zahraniční politiky a udávala základní směřování ruské politiky. Byla orientovaná na vytváření dobrých vztahů se Spojenými státy, ale také se velmi zabývala SNS. Kdy právě SNS mělo představovat platformu, kde si Rusko může i nadále udržet svůj vliv v postsovětském prostoru. Koncepce tedy dávala základní rysy, jak by měla ruská politika být namířena a reagovala na vzniklé konflikty.

V roce 1997 vyjadřuje Koncepce národní bezpečnosti již konkrétnější cíle ruské politiky vůči postsovětskému prostoru. Je to dáno snahou Primakova rozšířit a udržet vliv v postsovětském prostoru a vymezit se vůči rozšiřování vlivu Spojených států ve východní Evropě. Na rozdíl od Kozyreva se snaží klást větší důraz na integraci s postsovětskými státy, například s Běloruskem (vytváření společného svazu). Problémem ale bylo, že integrace neměla žádnou vizi a ani samotné postsovětské státy nebyly integraci nakloněny. Integrace s Ruskem se nejevila dostatečně atraktivní.²³²

Nástupem Vladimíra Putina došlo ke změně kurzu ruské zahraniční politiky. Putin začal klást důraz na zintenzivnění integrace v oblasti vojenské, ekonomické a energetické. S tím souvisela i politická rovina, kdy aktivně začal navštěvovat jednotlivé postsovětské státy a včetně integrace i více rozvíjet bilaterální vztahy s jednotlivými státy. Navíc Putin si uvědomoval hodnotu ruského energetického odvětví a na němž začal stavět spolupráci s postsovětskými státy. Výsledkem

²³² Kuchyňková, P.: Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno. S. 41.

jeho koncepcí se stal pojem tzv. suverénní demokracie, kde Rusko vystupuje jako sebevědomá jednotka s vědomím vlastní důležitosti. Nejvíce viditelným aspektem Putinovy vlády je právě ruský progres v energetickém průmyslu, kdy ke konci jeho vlády nekladla důraz na rozšiřování plynovodů a ropovodů je v rámci postsovětského svazu, ale i dále do Evropy. Právě na konci jeho vlády můžeme Rusko spatřovat již jako silnou energetickou velmoc, která je svými zásobami a množstvím produktovodů ovlivňovat dění na mezinárodní scéně.

Rozpadem SSSR Rusko také muselo řešit otázku ruských vojsk, základen a vojenského zařízení. Obzvláště odstranění jaderných zbraní z postsovětských států se stalo otázkou číslo jedna. Proto jsme se v naší práci zabývali nejprve vojenské bezpečnosti. Přesněji jsme se věnovali sovětskému dědictví jaderných zbraní a ruským základnám, tak i integračním bezpečnostním procesům, přesněji SNS, ODKB a GUAM. Komparačními kritérii jsme si stanovili rozdíl v počtu držení jaderných zbraní v jednotlivých postsovětských státech a počet ruských základen vždy v porovnání s 90. léty a po roce 2000. V případě integračních procesů jsme si stanovili následující kritéria: jakou roli hrálo SNS a ODKB za vlády Jelcina a Putina, jaká byla intenzita seskupování protiruských organizací – zaměřili jsme se na organizaci GUAM. Zvyšovala se činnost organizací za vlády Jelcina a Putina, nebo upadala?

Otázka jaderných zbraní byla vyřešena v 90. letech, kdy státy, na jejichž území se nacházely jaderné zbraně, přistoupily ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. Jediným vlastníkem jaderných zbraní z postsovětského prostoru se stalo tedy Rusko. V otázce ruských základen v postsovětském prostoru v 90. letech spíše dozníval rozpad Sovětského svazu a nové ruské základny nebyly budovány. Využívaly se spíše základny ze sovětské éry. Jednalo se o Ukrajinu, ve které má Rusko dlouhodobě základnu v Sevastopolu a dále o základny v Bělorusku. Co se týče států Střední Asie, tam došlo k větší spolupráci a budování nových základen po 11. září 2001. Jednotícím bodem středoasijských států se stal islámský extremismus. Proto vstupovaly do jednání s Ruskem o možné výstavbě ruských

základen (nejednalo se pouze o jednání s Ruskem, některé z nich umožnily i Spojeným státům využívat vojenské základny na svém území).

Pokud porovnáme roli SNS, tak pokud v 90. letech žila naděje, že se státy v rámci něho budou integrovat a spolupracovat v klíčových odvětvích (především v ekonomice a při řešení otázek bezpečnosti), po roce 2000 došlo spíše k upevnění integrace v rámci jiných regionálních uskupení. Integraci jak po celá 90. léta, tak i po roce 2000 zabraňovala neochota některých států podílet se na ni z důvodu obavy z Ruska. Naopak v případě ODKB, která v 90. letech nebyla příliš aktivní, s nástupem Putina, institucionalizováním organizace a vytvořením obranných jednotek a společnými cvičeními došlo k intenzivní spolupráci. Přesto, že spolupráce byla ze strany států účelová, činnost organizace se dala do pohybu. Roli SNS tedy můžeme označit za malou, jak v 90. letech, tak po roce 2000. Jeho role se neměnila a spíše zůstávalo fórem, kde se ale zásadnější otázky neprobíraly. Naopak, role ODKB se zvýšila.

Jeden z důvodů, které snižovaly roli SNS vůči postsovětskému prostoru, byla snaha členských států vymezit se proti Rusku. Na základě toho vznikla i organizace GUAM, která se chtěla především politicky vymezit vůči Rusku. V postsovětském prostoru, pokud pomineme státy okolo Černého moře, se jednalo o jedinou organizaci, která se oficiálně vymezila ruskému vlivu. Její cíle se ale postupem času změnily a nakonec nepředstavovala pro bezpečnostní zájmy Ruska v regionu větší hrozbu. Jen otevřeně podporovala orientaci na Západ.

Společnými rysy Jelcinovy a Putinovy bezpečnostní politiky ve vztahu k postsovětskému prostoru, ve vojenské bezpečnosti, spatřujeme snahu o integraci v rámci tohoto prostoru. Ať už to bylo v rámci SNS či ODKB. Odlišným rysem je pak způsob, jakým chtěly integrace dosáhnout. Jelcin nebyl příliš aktivní v podpoře rozvíjení integrace a narážel především na odpor některých postsovětských států. Putin zvolil jinou taktiku a nabídl státům takové členství, které jim poskytovalo výhody.

Ve třetí kapitole jsme se věnovali ruské energetické bezpečnosti uplatňované vůči postsovětskému prostoru. Ta se stala klíčovou nástupem Vladimíra Putina, kdy došlo k vytváření nových projektů, uzavírání nových smluv a z energetiky se stal hlavní pilíř ruské bezpečnostní politiky ve vztazích k postsovětskému prostoru. Zaměřili jsme se na problematiku transportu zemního plynu ze Střední Asie, věnovali jsme se také plynovým krizím mezi Ruskem a Ukrajinou, pojednali jsme o ložiskách nerostných surovin v jednotlivých postsovětských státech. Položili jsme si otázku: jaké byly rozdíly v podpoře energetických dohod za vlády Jelcina a Putina? Zvyšovalo Rusko ceny, pokud ano, proč? Byl rozdíl v počtu působení ruských firem v postsovětském prostoru za vlády Jelcina a Putina? Byly podporovány místní firmy nebo ruská strana dávala přednost svým vlastním podnikům?

Za prezidenta Jelcina docházelo k využívání především již postavených sovětských produktovodů. Probíhala jednání mezi státy, ale na energetickou politiku nebyl kladen významnější důraz. Postsovětské státy byly na ruských dodávkách závislé a Rusko z toho také vycházelo. Především nedostatek financí brzdil možný rozvoj projektů. Naopak po roce 2000 došlo k uzavírání strategických dohod i se státy, se kterými Rusko mělo spíše napjaté vztahy. Například s Ázerbájdžánem, který byl protirusky zaměřený (kvůli ruské podpoře Arménie), v roce 2001 uzavřel s Ruskem dohodu o rozdělení dna Kaspického moře.²³³ Čímž se prohloubila vzájemná spolupráce.

Ze států Zakavkazska má nejméně ložisek Gruzie a Arménie, které jsou závislé na dodávkách ropy. Gruzie se pokusila vymanit z ruského vlivu, spoluprací na otevření plynovodu BTE, který končí v Turecku. Arménie je zcela závislá na ruských dodávkách ropy a plynu a arménské státní podniky zcela vlastní Gazprom. Arménie je tedy dobrým příkladem ruské energetické politiky, kdy nákupem firem ruské podniky zcela ovládnou místní energetický sektor. Z Ázerbájdžánu se díky jeho zásobám ropy a plynu stal partner Ruska, což ale nebrání tomu, aby spolupracoval i na dalších projektech se západními investory.

²³³ Více Rybář, J.: 2005. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu*. Praha. S. 159.

Moldavsko je zcela závislé na dodávkách ropy, Ukrajina je zase závislá na příjmech z transportu ruského plynu přes své území a podobně je na tom i Bělorusko. Vzájemným vztahů také nepřispělo ruské zvyšování cen plynu. V případě států Střední Asie je hlavním partnerem Ruska Kazachstán spolu s Turkmenistánem, kde se také nacházejí největší zásoby ropy a plynu. Hlavním transportérem plynu ze Střední Asie je plynovod Střední Asie – Centrum, který dováží plyn do Evropy.

Další politikou energetické bezpečnosti Ruska v postsovětském prostoru je fakt, že Rusko silně podporuje své vlastní, ruské firmy před místními firmami v postsovětských státech. Což je jedna z dalších Putinových snah, jak posílit ruskou roli v postsovětských státech. Prostřednictvím zkupování místních firem, si zajišťuje plynulý chod svých obchodů a vliv v regionu. Tento jev můžeme pozorovat ve všech postsovětských státech, jen s rozdílem intenzity rozšiřování ruských energetických firem. I v 90. letech docházelo ke spolupráci ruských firem s místními podniky, po roce 2000 se ale tento trend rozšířil a kupování firem ruskými podniky se stalo nástrojem pro ovlivňování energetiky.

Pokud se blíže podíváme na rozdíl v množství uzavřených smluv či projektů za vlády Jelcina a Putina, rozdíl spatřujeme především v přijetí Energetické strategie v roce 2003 do roku 2020. Energetické politice byl dán jasný rámeček, podle kterého se následně ruská energetická politika řídila. Už v pouhém přijetí této strategie vidíme odlišnost oproti 90. létům Borise Jelcina. Za jeho vlády nedošlo k žádnému takovému vymezení ruské energetické politiky. Naopak Putinova politika stavěla právě na pilíři energetiky, který byl využíván ve prospěch ruských zájmů v postsovětském prostoru. To byl hlavní rozdíl mezi 90. léty a po roce 2000. Zatímco v 90. letech se Rusko samo vypořádávalo se zadlužeností a nezačínalo nové projekty, po roce 2000 nastala změna a energetika se stala součástí ruské bezpečnostní politiky a nástrojem pro udržování vlivu v regionu.

Společné rysy energetické bezpečnosti vůči postsovětskému prostoru za Jelcinovy a Putinovy vlády, spatřuje jen minimálně. Putin dal ruské energetické politice nový rozměr, který v 90. letech neexistoval. Přesto, že ke spolupráci

mezi státy docházelo, nástupem Putina se energetika stala nástrojem pro udržování ruského vlivu v postsovětském prostoru. Odlišnými rysy byl právě způsob ve využívání energetické politiky.

V poslední kapitole jsme se věnovali sociální bezpečnosti. Po rozpadu Sovětského svazu zůstalo mnoho Rusů na území postsovětských států. Vystala tedy otázka, jak tuto situaci bude Rusko řešit. Rusko vydalo zákon o dvojím občanství, ale sociální politiku si řešily jednotlivé státy různě. Záleželo na tom, jaký vztah k ruským menšinám daný stát měl. Na jedné straně byly státy jako Bělorusko, kde nevznikaly protiruské tendence. Na druhé straně se ale objevily konflikty, kde právě etnická stránka byla důvodem k násilnostem. Jednalo se především o Gruzii, Kyrgyzstán a Moldavsko.

Porovnávali jsme jaký je rozdíl v počtu ruských menšin na postsovětském prostoru a jaká byla role Ruska v konfliktech v Gruzii a Náhorním Karabachu v 90. letech a v současné době. Co se týče ruské menšiny v postsovětském prostoru, již během 90. let docházelo k jejímu velkému úbytku, po roce 2000 klesající tendence pokračovala, ale již v menším měřítku. Úbytek byl zapříčiněn buď politikou daného státu, která byla zaměřena nacionálně a protežovala původní obyvatelstvo (např. Uzbekistán či Kyrgyzstán), nebo byla v daném státě špatná ekonomická situace a ruská menšina odcházela za lepším.

Konflikt v Náhorním Karabachu a Gruzii nám ukázal odlišné postavení Ruska. Zatímco v případě Náhorního Karabachu Rusko bylo podporovatelem Arménie hlavně v 90. letech, po roce 2000 se ruská role změnila tím, že Rusko začalo více spolupracovat s Ázerbájdžánem kvůli jeho zásobám nerostných surovin. V případě Gruzii se naopak po roce 2000 konflikt eskaloval a vyvrcholil ruským zásahem vojenských sil v Jižní Osetii v roce 2008.

Společnými rysy v řešení konfliktu v Náhorním Karabachu a Gruzii, administrativ prezidenta Putina a Jelcina jsou snaha o udržení ruského vlivu v těchto oblastech a nátlakem docílit ruského zájmu v daném státě. Oběma prezidentům šlo v případě Gruzii o podporu ruských menšin v Jižní Osetii a

Abcházii, na které se pak Rusko odvolávalo v případě eskalace konfliktu. V konfliktu o Náhorní Karabach bylo Rusko na straně Arménie, po ukončení konfliktu začala Rusko vyjednávat s Ázerbájdžánem o spolupráci v energetické oblasti.

Hypotézou práce bylo, zda se přijetím dokumentů za prezidentování Vladimíra Putina výrazně změnila ruská bezpečnostní politika. Na základě provedené komparace můžeme předpoklad potvrdit. Nástupem Putina skutečně došlo ke změně ruské bezpečnostní politiky vůči postsovětskému prostoru. Ve vojenské oblasti došlo k zvýšení počtu ruských základen v postsovětském prostoru, důraz na integrační procesy, jejichž výsledkem se stala transformovaná Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. V energetické oblasti došlo nástupem Vladimíra Putina ke zvýšení počtu nových projektů plynovodů a ropovodů. Nový faktor do ruské energetické politiky přineslo zestátňování ruských firem a následné kupování energetických státních firem jednotlivých postsovětských států. Tím si ruská strana zajišťovala vliv na energetickou politiku v postsovětském prostoru a možnost ovlivňovat budoucí projekty produktovodů. V sociální oblasti se nástupem Vladimíra Putina objevil rys, který podněcoval ruské národní cítění a na který také poukazoval zásahem v Jižní Osetii v roce 2008.

7 Seznam pramenů a literatury

Seznam literatury:

Achtamzjan, A.I.: 2003. Jadernyj faktor v central'noj Azii. In: Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva.

Allison, R.: 2001. Russia and the new states of Eurasia. In: Brown, A. (eds.): *Contemporary russian politics*. Oxford.

Anceschi, L.: 2010. *Integrating domestic politics and foreign policy making: the cases of Turkmenistan and Uzbekistan*. Central Asian Survey. Vol. 29, No. 2, June 2010. S. 152-153.

Anochin, M; Prorok, V.: 2009. Energetická bezpečnost a energetická politika Ruské federace. *Stratégie a koncepce*. 2/2009. Dostupné na: www.zsn.sk/slovgas/casopis/2009/2/2009_2_04.pdf. (9.3.2013).

Arešev, A. G. – Semerikova, E.G. – Zacharov, V. A.: 2010. *Abchazija i Južnaja Osetija posle proznanija*. Istoričeskij i sovremjenyj kontekst. Moskva.

Aron, L.: 1998. The Foreign Policy Doctrine of Postcommunist Russia and its Domestic Context. In: Mandelbaum, M. ed.: *The New Russian Foreign policy*. New York.

Bartošová, M.: 2002. Rusko-běloruské vztahy jakoby začaly vnímat realitu. *Český rozhlas* 6. 22. 6. 2002. Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/ruskobeloruske-vztahy-jakoby-zacaly-vnimat-realitu--40436 (13.3.2013).

Binhac, P.: 2009. *Důsledky rusko-gruzínského konfliktu pro energetickou bezpečnost EU*. Mezinárodní politika. Č. 5. R. XXXIII. 2009. S. 25-27.

Bílý, M.: Ruský integrační proces. *Diplomatic affairs*. Dostupné na: <http://www.diplomaticaffairs.eu/rusky-integracni-proces/#more-2085> (20.4.2013).

Bobo, L.: 2002. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*. New York.

Černjavskij, S.I.: 2003. Politika Rossiji v central'noj Aziji i Zakavkaze v 1992-2002 godach. In: Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva.

Darchiashvili, V.: 2006. Kyrgyzstán. In: Kuchyňková, P; Šmíd, T.ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.

Donaldson; Noguee: *Foreing Policy of Russia*.

Duleba, A.: 1998. Rusko, Středná Evropa a rozširovanie NATO. *Medzinárodné otázky*. R. VII. Č. 4. Dostupné na: <http://www.aepress.sk/mot/mo498.htm>. (7.3.2013).

Foye, S.: 1994. *Confusion in Moscow over military base directive*. RFE/RL News Briefs. 4/1994.

Godzimirski, M.J.: 2008. *Putin and Post-Soviet Identity Building Blocks and Buzz Words*. Problems of Post-Communism. 09/10 2008. S. 20.

Gombos, L.: 2007. Vnitropolitická situace v Moldavské republice v letech 2001-2005. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha.

Hamouzová, I.: 2008. Vypukl první konflikt o Náhorní Karabach. *Česká televize*. 11. 2. 2008. Dostupné na: <http://m.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/5224-vypukl-prvni-konflikt-o-nahorni-karabach/> (19.4.2013).

Haran, O.; Pavlenko, R.: 2003. The Paradoxes of Kuchma's Russian Policy. *CSIS*. 2003. Dostupné na: http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0291.pdf (17.3.2013).

Heleniak, T.: Migration and restructuring in Post-Soviet Russia. *Demokratizatsia*. Dostupné na:

http://elliott.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/09-4_Heleniak.PDF (19.4.2013).

Herd, G.: 2010. Security Strategy: Sovereign democracy and great power aspirations. In: Farnham; Surrey.: *Politics of Security in Modern Russia*. GBR.

Hlaváček, P.: 2006. Bělorusko. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.

Hodač, J., Strejček, P.: 2008. *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno.

Horák, S.: 1999. *Občanská válka v Tádžikistánu a vnitropolitický vývoj v letech 1991-1997*. Dostupné na: <http://slavomirhorak.euweb.cz/Tadzikistan-obcanskavalka.pdf> (19.4.2013).

Horák, S.: 2005a. *Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu*. Mezinárodní vztahy. Č. 3. R. 2005.

Horák, S.: 2005b. *Střední Asie mezi Západem a Východem*. Praha.

Horák, S.: 2008. *Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant „plynové bezpečnosti“ Evropy*. Mezinárodní politika 2/2008.

Horemuž, M.: 2009. *Vojenská reforma v kontexte bezpečnostnej politiky RF. Obrana a strategie*. 15. 12. 2009. Dostupné na: http://www.defenceandstrategy.eu/cs/aktualni-cislo-2-2009/clanky/vojenska-reforma-v-kontexte-bezpecnostnej-politiky-ruskej-federacie.html# UXfX16JM_uc (15.3.2013).

Chakimov, B.: 2001. *Kolektivnaja bezopasnost' v SNG*. Meždunarodnaja žizň. Č. 7. 2001. S. 15-16.

Chrystaljev, M.A.: 2003. *Etnonacional'naja i social'no-ekonomičeskaja kartina Južnogo vlaga SNG*. In Mal'gina, A.V. – Narinskij, M.M ed.: *Južnyj flang SNG. Central'naja Azija-Kaspij-Kavkaz: vozmožnosti a vyzovy dlja Rossiji*. Moskva.

- Ismailova, D. 2011. Some trends in energy policy in Kazakhstan. *Kokshe Academy*. Vol. 3. 2011. Dostupné na: <http://economics.journals.cz/documents/Vol3/Untitled04.pdf>, (26.4.2013).
- Jonson, L.: 2001. Russia and Central Asia. In: Roy, A.; Jonson, L.: *Central Asian Security: The New International Context*. London.
- Jonson, L.: 2004. *Vladimir Putin and Central Asia. The Shaping of Foreign Policy*. London.
- Kotyk, V.: 2010. *Jednota či rozpad Ruska. Ruská regionální politika po rozpadu Sovětského svazu*. Praha.
- Kozakiewicz, J.: *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*. Warszawa. 1999.
- Kramer, M.: 2008. *Russian Policy toward the Commonwealth of Independent States. Recent Trends and future prospects*. Problems of Post-Communism. Vol. 55. No. 6. 11/12 2008. S. 11-13.
- Kramnik, I.: 2010. Transdnestr could host Russian military base, but Russia is unwilling. *Ria novosti*. 16.3.2010. Dostupné na: <http://en.rian.ru/analysis/20100216/157904643.html> (26.4.2013).
- Kuchyňková, P.: 2006. Utváření ruské zahraniční politiky po roce 1991 v postsovětském prostoru. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.
- Kuzio, T.: 2000. Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*. R. 7. Č. 2. 2000. London. Dostupné na: http://www.taraskuzio.net/International%20Relations_files/guam_emergence.pdf (22.3.2013).
- Laryš, M.: 2006. Ukrajina. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.

Laryš, M. 2009. Američané vyklízení pozice ve Střední Asii. *Respekt*. 5.3.2009. Dostupné na: <http://respekt.ihned.cz/fokus/c1-36597610-american-vyklizeji-pozice-ve-stredni-asii> (26.4.2013)

Laryš, M.: 2011. Perspektivy rozvoje Organizace Dohody o kolektivní bezpečnosti. *Asociace mezinárodních otázek*. 10.10. 2011. Dostupné na: <http://www.amo.cz/publikace/perspektivy-rozvoje-organizace-smlouvy-o-kolektivni-bezpecnosti-odkb.html> (18.4.2013).

Lasák, J.: 2006. Kazachstán. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.

Litera, B.: 2006. Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020. In: Hirman, K. – Litera, B. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha.

Macháček, J.: 2006. Mluvte konečně o energetice. *Hospodářské noviny*. 23. 5. 2006. S.9

Mankof, J.: 2009. *Russian Foreign Policy. The Return of Great Power Politics*. A Council on Foreign Relations Book.

Máša, P.; Šulc, F.: 2006. *Jak Putin civilizuje „cháňy“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 4.

Medvedev, R.: 2006. *The Russian Language Throughout the Commonwealth of Independent state*. Russian politics and Law. Vol. 45. Č. 3. 5-6/2006. S. 11.

Moulis, V.- Sládek, Z. – Švankmajer, M. – Veber, V.: 1995. *Dějiny Ruska*. Praha.

Novotný, A.: Gruzínsko-ruský konflikt – hledání souvislostí. *Fórum pro mezinárodní politiku*. Dostupné na:

<http://www.mepoforum.sk/media/docs/Gruzinsko-suvislosti-Novotny.pdf>
(26.4.2013).

Peyrouse, S.: 2008. The Russian minority in Central Asia: Migration, Politics and Language. *Woodrow Wilson International Center for Scholars*. 2008. Dostupné na: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297.pdf> (24.4.2013).

Pljajs, J.: Teorija i praktika vnešnej politiki sovremennoj Rossii. *Observer*. Dostupné na: www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm. (30.1.2013).

Pollard, A.: USSR: Facts and Figures Annual. Vol. 15. 1991. S. 499-502.

Popovici, I.: 2007. Energetická (ne)bezpečnosť Moldavska. *Central&Eastern European Watch*. 29.9.2007. Dostupné na: http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1190807595&archive=&start_from=&ucat=2,4,9&, (19. 4. 2013).

Poštolková, L.: Na Ukrajině udělali muzeum z bývalé tajné vojenské základny. *Novinky*. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/cestovani/242825-na-ukrajine-udelali-muzeum-z-byvale-tajne-vojenske-zakladny.html> (22.4.2013).

Protsyk, O.: *Nation-building in Moldova*. Dostupné na: <http://www.policy.hu/protsyk/Publications/NationalisminMoldova.pdf>, 28.4. 2013.

Razuaev, V.: 1996. *Russian Interests in the Caspian Region. The Energy Dimension*. Ebenhausen, Stiftung.

Romaniuk, S.: 2008. *Russian diaspora politics: Regional security and the Russian Diaspora in the Post-Soviet Space*. European Journal of scientific research.

Rybář, J.: 2005. *Kavkaz, Rusko a „nová velká hra“ o kaspickou ropu*. Praha.

Sahanovič, H.; 2006. Šybieka, Z.: *Dějiny Běloruska*. Praha.

Sakwa, R.: 1996. *Russian politics and society*. Routledge.

- Sakwa, J.: 2004. *Putin Russia's Choice*. Routledge.
- Sangtu, K.: 2007. Russia's Choice of Alliance: Balancing or Bandwagonging. In: Akihiro, I. ed.: *Eager eyes fixed on Eurasia. Russia and its Neighbors in Crisis*. Vol. 1. Sapparo.
- Souleimanov, E.: 2006. *Gruzie v roce 2005: Dva roky po „revoluci růží“*. Mezinárodní politika. 1/2006. S. 16.
- Souleimanov, E.; Střítecký, V.: 2007. Nová konfliktní geopolitika Jižního Kavkazu. In: Souleimanov, E. a kol.: *Rusko a postsovětský prostor*. Praha.
- Stent, A.: 2005. America and Russia: Paradoxes of Partnership. In: Motyl, A. – Ruble, B. – Shevtsova, L. eds.: *Russia's engagement with the West: Transformation and integration in the Twenty-First Century*. New York.
- Sushko, O.: 2004. The International Implications of Ukraine's Orange Revolution. *CSIS*. 11/2004. Dostupné na: http://www.csis.org/media/csis/pubs/pm_0356.pdf (17.3.2013).
- Šaklejna, T. A. ed.: 2002. *Foreign Policy and National security of contemporary Russia 1992-2002*. Vol. IV. Moskva.
- Šmíd, T.: 2006. Jižní Kavkaz. In: Kuchyňková, P.; Šmíd, T. ed.: *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*. Brno.
- Šmíd, T.: 2007. Etnický konflikt o Náhorní Karabach. In: Šmíd, T; Vaďura, V.: *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Thim, M.: 2009. *Východní partnerství: světlo na konci tunelu východní politiky Evropské unie?* Mezinárodní politika. R. XXXIII. Č. 4/2009.
- Tichý, L.: 2009. Ruská energetická politika a (ne)bezpečnost EU. *Natoaktual*. 25. 5. 2009. Dostupné na: www.natoaktual.cz/ruska-energeticka-politika-a-nebezpecnost-eu-fa7-na_analyzy.aspx?c=A090525_132323_na_analyzy_m02 (11.3.2013)

Tůmová, M.: 2007. Ruská armáda definitivně opustila základny v Gruzii. *Česká televize*. 15. 11. 2007. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/4005-ruska-armada-definitivne-opustila-zakladny-v-gruzii/> (14.3.2013).

Waal de T.: 2012. *Černá zahrada. Arménie a Ázerbájdžán v míru a za války*. [překlad Šustrová, P.]. Praha.

Wanner, J.: 1996. Ropná politika v oblasti Kaspického moře a ve Střední Asii. In: Litera, B. – Švec, L. – Wanner, J. – Zilynskyj, B.: *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha.

Wanner, J.: 1996 Kavkazský region a ruská zahraniční politika. In: Litera, B. – Švec, L. – Wanner, J. – Zilynskyj, B.: *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*. Praha.

Woolf, F. Amy: 2006. Nuclear Arms Control: The U.S.-Russian Agend. *CRS Issue Brief for Congress*. Dostupné na: <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/IB98030.pdf> (8.3.2013).

Yasmann, V.: 1993. *Red Religion: An ideology of neo-messianic Russian Fundamentalism*. Demokratizatsiya.

Zakaurtseva, T.: 2007. The Current foreign policy of Russia. In: Akihiro, I. ed.: *Eager eyes fixed on Eurasia. Russia and its Neighbors in Crisis*. Vol. 1. Sapparo.

Internetové a jiné zdroje:

BBC. Dostupné na: www.bbc.co.uk

Belarussian special Weapons.: Dostupné na: <http://www.fas.org>

Belarussian Telegraph Agency. Dostupné na: <http://news.belta.by>

British Petrolel. Dostupné na: www.bp.com

Caspian Pipeline Consortium. Dostupné na: <http://www.cpc.ru>

CIA Factbook. Dostupné na: www.cia.gov

Časopis Týden. Dostupné na: www.tyden.cz

Česká televize. Dostupné na: www.ceskatelevize.cz

Deník. Dostupné na: www.denik.cz

Euractive. Dostupné na: www.euractive.cz

European Center for minority issues. Dostupné na: <http://www.ecmi.de>

EuropolGaz. Dostupné na: www.europolgaz.com

Euroskop. Dostupné na: www.euroskop.cz

Gazprom. Dostupné na: www.gazprom.com

GUAM. Dostupné na: <http://guam-organization.org>

Honorární konzulát Ázerbájdžánské republiky na Slovensku. Dostupné na:
<http://azconsulate.sk>

How stuff works. Dostupné na: www.http://geography.howstuffworks.com

Idnes. <http://www.zpravy.idnes.cz>

ISPIGL. Dostupné na: <http://ispigl.eu>

Izvestiya. 8. listopad. 1991.

Izvestiya, 8. října 1993.

Kommersant.ru. Dostupné na: <http://www.kommersant.ru>

Koncepcija nacional'noj bezopasnosti RF. 1997. Dostupné na:
www.iskran.ru/cd_data/disk2/r1/022.pdf

Ministerstvo průmyslu a obchodu RF. Dostupné na: <http://www.minprom.gov.ru>

Ministerstvo zahraničních věcí. Dostupné na: www.mzv.cz

National Statistical Service of the Republic of Armenia. Dostupné na:
<http://www.armstat.am>

Natural Gas Europe. Dostupné na: <http://www.naturalgaseurope.com>

Nezavisimaja gazeta. Dostupné na: www.ng.ru

ODKB. Dostupné na: <http://odkb-csto.org>

Oil Price. Dostupné na: <http://oilprice.com>

Once upon a time in the West. Word Press. Dostupné
na:<http://onceuponatimeinthewest1.files.wordpress.com>

OSCE. Dostupné na: www.osce.org

Pražský model spojených národů. <http://www.studentsummit.cz>

Prezident Rossiji. Dostupné na: news.kremlin.ru

Russian international affairs council. Dostupné na: <http://russiancouncil.ru>

Sipri. Dostupné na: www.sipri.org

Sovjet Bezopasnosti RF. Dostupné na: www.scfr.gov.ru

Společenství nezávislých států. Dostupné na: <http://www.e-cis.info>

State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. Dostupné na:
<http://www.stat.gov.az>

World Affairs Board. Dostupné na: www.worldaffairsboard.com

8 Resume

After the collapse of the Soviet Union in 1991, post-Soviet states gained independence and started to build its new politics. But the Russian Federation, as a sukcesor state of the Soviet Union, still believed in Russian primary influence on post-Soviet states. This was the reason why Russia security politics to wards post-Soviet area started to exist.

The aim of this thesis is to Compaq the security politics to wards post-Soviet area during the Jelcin's and Putin's administration to 2008. Hypothesis of the thesis is that the Putin's administration brought fundamental changes to Russian security politics to wards post-Soviet area. The hypothesis will be verified with help of comparing three security sector's – military, energy and social sector.

The first charter discusses approved national conceptions. In the first step we analyse the conceptions of Jelcin's administration, and then Putin's administration. At the end we show basic differences of approved conceptions. In the second chapter the author deals with military security. Namely, Soviet heritage in post-Soviet states and integration process – Commonwealth of Independent states, Collective Security Treaty Organization and organization GUAM. The third chapter focuses on energy security and the author analyzes energy situation and Russian energy politics to wards post-Soviet states. Fourth chapter discusses social security, namely Russian minority in post-Soviet states and Russian role in regional conflicts – Georgia and Nagorno Karabakh.

Eventually, the author sumarizes all the knowledge of the thesis and deduces conclusions. The author responds the kriteria and questions from the introduction and confirms the hypothesis. The author analyzes the main differences between Jelcin's and Putin's administration.

9 Seznam zkratek

Zkratka	Anglický název	Český název
BTC	Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline	Ropovod BTC
BTE	Baku-Tbilisi-Erzurum Pipeline	Plynovod BTE
CIS/SNS	Commonwealt of Independent States	Společenství nezávislých států
CSTO/ODKB	Collctive Security Treaty Organization	Organizace Dohody o kolektivní spolupráci
EES/JevrAzEs	Euroasian Economic Community	Euroasijská organizace spolupráce
GUAM	Organization for Democracy and Economic Development	Organizace pro demokratický a ekonomický rozvoj
INSOR	Institute of Contemporary Development	Institut současného rozvoje
NPT	Non-Proliferation of Nuclear Weapons	Dohoda o nešíření jaderných zbraní
NATO	North Atlantic Treaty Organization	Severoatlantická aliance
OSCE/OBSE	Organization for Security and Cooperation in Europe	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
SCO/ŠOS	Shangai Cooperation Organization	Šanghajská organizace spolupráce
UN/OSN	United Nations	Organizace spojených národů

10 Přílohy

Příloha 1: Ropovod BTC

Zdroj: Once upon a time in the West:

(<http://onceuponatimeinthewest1.files.wordpress.com/2008/08/btcpipeline2.gif>, 24.4.2014).

Příloha 2: Plynovod BTE

Zdroj: Natural Gas Europe:

(http://www.naturalgaseurope.com/content/8537/Socar%20pipeline%20map_550x300.png, 24.4.2013).

Příloha 3: Plynovod Střední Asie – Centrum

Zdroj: Gazprom. Střední Asie:

<http://www.gazprom.com/f/posts/85/812650/central-asia-map.jpg>, 27. 4. 2013

Příloha 4: Kaspické moře

Zdroj: How stuff works, Caspian sea:

(<http://geography.howstuffworks.com/oceans-and-seas/the-caspian-sea.htm>, 24. 4. 2013).

Příloha 5: Tabulka ruských menšin v postsovětském prostoru.

Počet Rusů ve Střední Asii

	1989	1999 - 2000	2007 (přibližně)
Kazachstán	6,227,000	4,479,000	4,000,000
Kyrgyzstán	916,500	603,000	500,000
Uzbekistán	1,653,000	přibližně 900,000	800,000
Tádžikistán	388,500	68,000	50,000
Turkmenistán	334,000	přibližně 120,000	150,000

Převzato z: Peyrouse, S.: 2008. *The Russian minority in Central Asia: Migration, Politics and Language. Woodrow Wilson International Center for Scholars. 2008. S.4* (<http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP297.pdf>, 24.4.2013).

Počet Rusů v Arménii, Ázerbájdžánu, Gruzii

	1989 (%)	1999 (tis.)	2009 (tis.)	2001 (tis.)	2002 (tis.)
Arménie	1,6			0,5% (14,660)	
Ázerbájdžán	5,6	1,8% (141,7)	1,3% (119,3)		
Gruzie	6,3				1,5% (67,761)

Zdroj: National Statistical Service of the Republic of Armenia: *Statistical Yearbook of Armenia 2008.* (<http://www.armstat.am/en/?nid=45&year=2008>, 24.4.2013).

State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan.
(<http://www.stat.gov.az/source/demography/ap/indexen.php>, 24. 4.2013).

Minority issues mainstreaming in the South Caucasus. European Center for minority issues. Georgia. S.104
 (http://www.ecmi.de/uploads/tx_ifpubdb/Minority_Issues_South_Caucasus_fulltext.pdf, 24. 4. 2013)

Počet Rusů na Ukrajině, Bělorusku, Moldavsku

	1989 %	2001 %	2004 %	2009 %
Bělorusko	13,2			8,3
Moldavsko	13,0		5,8	
Ukrajina*	22,1	17,3		

Zdroj: Pollard, A. ed: 1991. USSR: Facts and Figures Annual. International press. Vol. 15. 1991. S. 449-502.

CIA. The World Factbook. (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/, 24.4.2013)